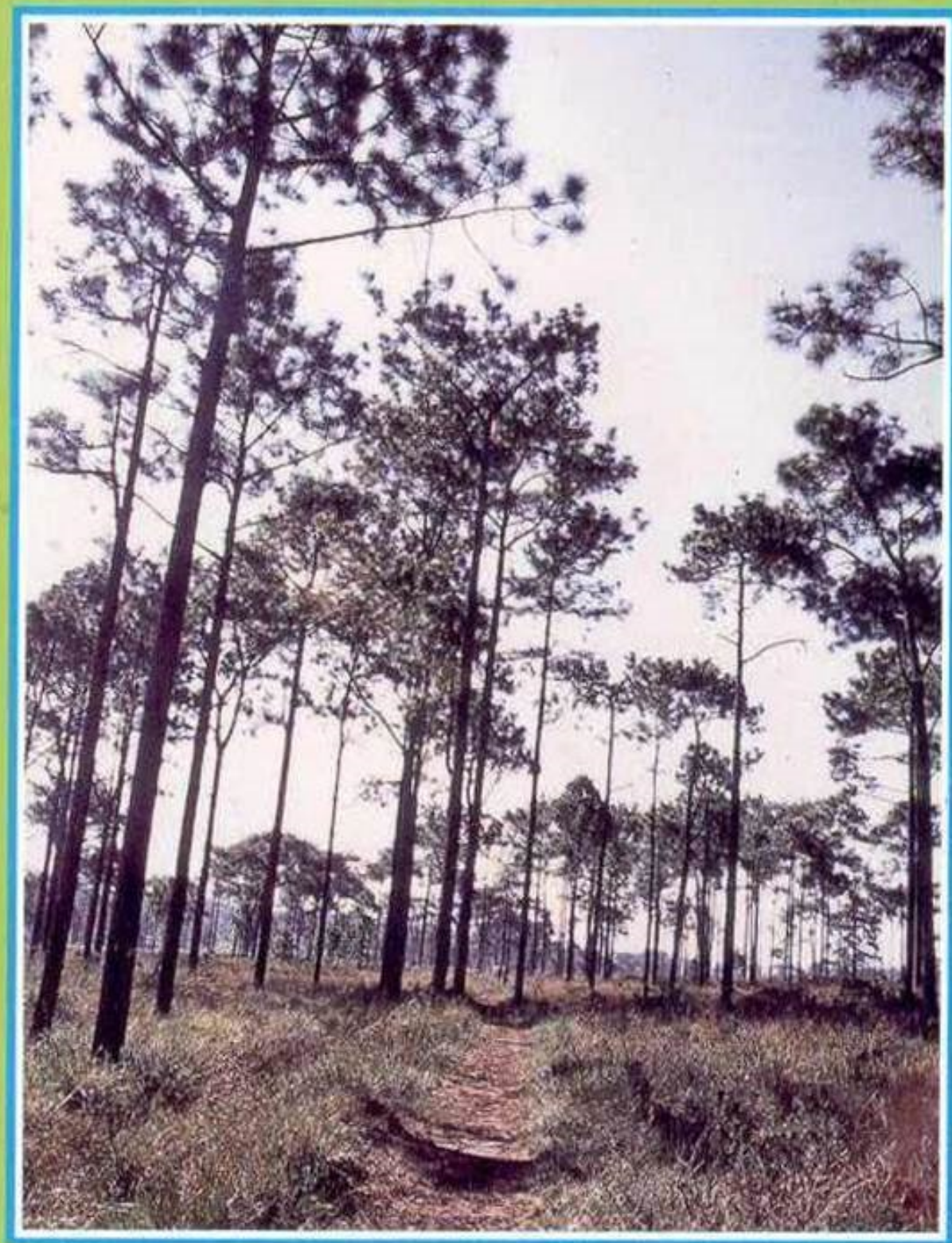

ครอบครัวเรือน ครอบครัวสุข

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตภาโณ)

เรียบเรียง

ครองเรือน ครองสุข

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตภาโณ)

วัดบวรนิเวศวิหาร

รวบรวม เรียบเรียง

กองทุนไตรรัตนานุภาพ เพื่อการศึกษา การเผยแผ่

และการพิทักษ์ความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

พิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมบรรณาการ

พุทธศักราช ๒๕๕๑

สารบัญ

ครองเรือน ครองสุข.....	๑
หลักเศรษฐศาสตร์จากพระไตรปิฎก.....	๑๓
วิภาคกรรม ปัญหาเกี่ยวกับค่าจ้างแรงงาน.....	๕๖
ปัญหาเรื่องการตลาด.....	๗๕
ขอบข่ายของคำว่าเศรษฐศาสตร์.....	๘๐
เศรษฐศาสตร์ระดับบ้ำบัดคืออะไร?.....	๑๐๐
อริยทรัพย์สนับสนุนเศรษฐศาสตร์อย่างไร?.....	๑๐๓

คำนำ

เป็นที่ยอมรับนับถือกันโดยทั่วไปว่า สัตว์โลกระดับ
กามาจรภูมินั้น การครองชีวิตและปัญหาของชีวิต แม้แต่
ความสำเร็จของชีวิตในระดับครองเรือนครองสุข ที่สำนวน
ศาสนาท่านเรียกว่า “โลกียสุข คือความสุขแบบ ชาวโลก”
ล้วนหมุ่นวนอยู่ในข้อความว่า “กาม กิณ นอน กลัว” ที่เมื่อสืบ
สาวต่อไปอีกชั้นหนึ่งว่า ความกลัวสืบเนื่องมาจากอะไร จะได้
คำตอบว่า มาจากอวิชชา คือความไม่รู้ ถ้าจะถามว่าทำอย่างไร
คนจะหายกลัวได้ตอบว่า ต้องพัฒนาปัญญาให้เพิ่มขึ้นจน
สามารถขจัดอวิชชาออกไปได้ในระดับนั้นๆแล้ว ความกลัวของ
เขาจะลดลงไปตามลำดับ และเมื่อเรามองกลับไปทีคำว่า กาม
คืออะไร? ก็พบว่า แม้การกิน การนอนก็เป็นส่วนหนึ่งของ
กามนั่นเอง เอาเข้าจริงแล้วสามารถย่อเป็น “กาม กับ กลัว” ที่
ในแง่ของความเป็นจริงแล้ว เป็นเพียงอาการของ “อวิชชา คือ
ความไม่รู้ ความรู้ไม่จริง รู้ไม่ตลอดสาย รู้ไม่เท่าทันถึงความ
จริงที่แท้จริงของสิ่งนั้นๆ” ในทางพระพุทธเจ้าทรงสรุปปัญหา
หลักของชีวิตคือ

“เกิด แก่ ตาย” นอกจากนั้นสืบเนื่องมาจากความเกิด
ทั้งนั้น สำนวนพระอริยะเจ้าทั้งหลายเวลามีปัญหาเกิดขึ้นแก่

ท่าน ท่านจะไม่ยึดติดในปัญหาเหล่านั้น เพราะท่านถือว่าการเกิดของปัญหาเหล่านั้น หาใช่เพราะ ใครเป็นเหตุไม่ แท้ที่จริงเป็นโทษของวิญญูะ คือการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ หากเราไม่เกิดมาปัญหาทั้งปวงก็ไม่มี และเหตุที่ทำให้คนเราเกิดมาก็คืออวิชชา อันเป็นรากเหง้าของสรรพกิเลส

แต่การมองปัญหาแบบสาวลือกอย่างนี้ ท่านมุ่งไปสู่การตัดรากถอนโคนของปัญหาคือการทำลายกิเลสอันเป็นเหตุให้ต้องเกิดในสังสารวัฏเป็นประการสำคัญ ซึ่งนั่นคือหลักปฏิบัติระดับอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา ที่ในแง่ของความเป็นจริงแล้วมีคนสามารถสัมผัสผลระดับนั้นได้น้อย คนส่วนมากจะเลาะฝั่งไปเท่านั้นเอง การพูดถึงกาม กิณ นอน กลัวในที่นี้ จึงมุ่งไปที่การแก้ปัญหาเรื่อง “กาม กับ กลัว” ระดับศีลธรรมจรรยา ในแง่ของการครองเรือนคือระดับของการครองเรือน ครองสุขตามสมควรแก่ฐานะของคนระดับกามาวจรภูมิ

กาม ท่านแปลว่าความใคร่ หรือสิ่งที่จิตใคร่ ท่านแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ

กิเลสกาม กิเลสอันเป็นเหตุให้คนมีความใคร่ ความโลภ ในแง่ของความเป็นจริงแล้วเป็นภูมิจิตของสัตว์โลกระดับกามาวจรภูมิ มักมีความรู้สึกว่าคุณมีความขาดแคลนตลอดเวลา ดังที่ท่านสะท้อนภาพความรู้สึกของคนทั่วไปว่า

**“โลกพร้อมอยู่เป็นนิรันดร์ ไม่รู้จักล้ม เป็นทาสของความ
ทะยานอยากได้อะยากเมื่ออยากเป็น จนถึงอยากไม่ได้ไม่มีไม่เป็น”**

กิเลสทั้งหลายนั้น ท่านสรุปรวมเป็นอกุศลมูล คือ
รากเหง้าของความเขลา ๓ ประการ คือ ความโลภ โกรธ หลง
หรือบางครั้งทรงใช้คำว่า ราคะ โทสะ โมหะ หากเป็นการสอน
พระภิกษุสามเณร กิเลสเหล่านี้เป็นเพียงกิ่งใหญ่ของอวิชชา ที่
สามารถแตกกิ่งก้าน สาขาออกไปอีกมาก จนมีความพูดกันว่า
กิเลส ๑๕๐๐ ตัณหา ๑๐๘ เป็นต้น

ในเมื่อความกลัวเป็นอาการอย่างหนึ่งของอวิชชา เรา
สามารถหาข้อยุติได้ว่า คนทั่วไปกลัวอะไรกัน ตอบว่ากลัวว่า

วัตถุประสงค์ที่ต้องการ บรรารณา พอใจ อะไรแล้วตนจะ
ไม่ได้สิ่งนั้นตามต้องการ ในขณะที่เดียวกันก็กลัวว่าสิ่งอะไรที่ตน
ไม่ต้องการได้ ไม่ต้องการมี ไม่ต้องการเป็น ตนจะต้องได้ ต้อง
มี ต้องเป็นในสิ่งที่ตนไม่ต้องการ อาการของความกลัวเหล่านั้น
จึงออกมาในรูปของความทุกข์ในรูปแบบต่างๆ ซึ่งเมื่อเรามา
พิจารณาถึงที่ไปที่มาของความทุกข์เหล่านั้นแล้ว คงมีการยึด
โยงอยู่กับ **“กาม และ กลัว”** ทั้งนั้น

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา มุ่งพัฒนาธรรมหลัก
๒ ประการ คือ **ศรัทธา** กับ **ปัญญา** แต่แปลกที่ชาวพุทธเรา
ส่วนมากมักเกิดวิกฤติศรัทธากันบ่อยๆ ศรัทธากับปัญญาเป็น

ธรรมะที่อิงอาศัยกัน พหุวิกฤติศรัทธา ปัญญาเลยพลอยวิกฤติตามไปด้วย เมื่อพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา การปล่อยให้ปัญญาแนวพุทธเกิดวิกฤติไป ภาวะซงักงันของการล้มผัสการครองเรือนครองสุข อันเป็นความประสงค์ร่วมกันของคนทั้งปวง จึงเกิดขึ้นได้ยาก ทุกคราวที่สังคมประสบปัญหาในการครองเรือน ที่รู้สึกว่าการครองเรือนมีแต่ปัญหานั้น มักจะมีคำถามเกิดขึ้นเสมอว่า

ยามประชาชนมีปัญหาพระพุทธศาสนาช่วยได้อย่างไร?

มีคนเป็นจำนวนไม่น้อยที่ต้องการคำตอบในรูปของการดลบันดาล ในรูปของความขลัง ศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นการแก้ปัญหาคได้ในลักษณะสำเร็จรูป ทั้งๆที่ผลทั้งปวงตามหลักของพระพุทธศาสนา จะต้องเกิดขึ้นด้วยความเพียรพยายามอย่างเหมาะสมแก่กรณีนั้นๆเป็นสำคัญ แม้การสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนา ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน หากมีผลสำเร็จอันใดที่เกิดขึ้นโดยปราศจากเหตุไม่ การอุบัติของศาสนาทั้งหลายในโลกนั้น ล้วนสืบเนื่องมาจากการมีปัญหาทุกรูปแบบในโลก ศาสดาทั้งหลายได้ใช้ความพยายามในการแสวงหาทางเพื่อแก้ปัญหานั้น และแล้วท่านก็ประสบความสำเร็จ ท่านแก้ปัญหานั้นส่วนตัวของท่านได้แล้ว โดยเฉพาะพระพุทธเจ้าทรงเข้าถึงปัญหา สาเหตุแห่งปัญหา ความดับแห่งปัญหา หลัก

การวิธีการในการแก้ปัญหา หรือทุกข์กับความดับทุกข์ ดังนั้น หากจะมีปัญหาถามว่า

“เมื่อชีวิตมีปัญหา พระพุทธศาสนาจะช่วยได้อย่างไร?

ตอบได้ว่า หากดำเนินไปตามหลักการ และวิธีการของพระพุทธศาสนาแล้ว ปัญหาทุกอย่างสามารถแก้ไขได้เสมอ อย่างน้อยในระดับการลดความรุนแรงของปัญหานั้น ปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การทหารนั้น เป็นปัญหาในกระบวนการเดียวกัน คือสืบเนื่องมาจากคุณภาพจิตของคนแต่ละคน ที่มีบทบาทในประชาคมโลก ที่พระพุทธศาสนา มองปัญหาทั้งปวงว่ามาจากอวิชชา คือความไม่รู้ ความรู้ไม่จริง ปัจจุบันมีการปรารภปัญหาจากองค์กรต่างๆ กันแพร่หลาย แต่เมื่อมองสืบสาวตามโครงสร้างของอริยสัจ คือ **สภาพปัญหา สาเหตุของปัญหา ความดับไปแห่งปัญหา หลักการวิธีการในขจัด ทำลายสาเหตุแห่งปัญหาแล้ว** สาเหตุหลักคงมาจากใจของคนประกอบด้วยอวิชชา คือความไม่รู้เหมือนเดิม

หลักการวิธีการในการแก้ปัญหาของพระพุทธศาสนา จึงเป็นเรื่องของการแสดง ชี้แจง บอกกล่าวให้ทราบว่า อะไรเป็นอะไร ควรทำอย่างไร จึงจะเกิดผลคือการลดความรุนแรงของปัญหาลงไป จนหมดปัญหาไปในที่สุดได้ แต่ผลจะเกิดตามที่ท่านแสดงไว้หรือไม่ กลับขึ้นอยู่กับการนำหลักธรรมที่ท่าน

แสดงไว้ มาประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมแก่องค์ธรรมเหล่านั้น
ได้หรือไม่เป็นสำคัญ หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาบางครั้ง
ท่านอุปมาเหมือนยาอันประเสริฐ สามารถขจัดทุกข์ ภัย โรค
แก่คนที่มีปัญหาในเรื่องนั้นๆ ได้ ถ้าคนป่วยสามารถใช้ยาได้
ถูกต้องตามสมุฏฐานของโรคที่ตนเป็นอยู่

ปัญหาทุกอย่างสรุปรวมเป็นคำว่าทุกข์ ตรงกันข้ามกับ
ความทุกข์ก็คือความสุข ซึ่งเมื่อมองจากโครงสร้างของอริยสัจ
แล้ว ความทุกข์ก็คือทุกข์ ไม่ว่าจะทุกข์ประจำหรือทุกข์จรก็
คือทุกข์ ที่เมื่อสาวไปถึงตัวเหตุหลักจริงก็จะพบว่ามาจากกิเลส
ความสุขก็คือนิโรธ เมื่อสาวไปที่สาเหตุให้เกิดก็คือมรรค ความ
ทุกข์ที่นำมาปรารภกันและเป็นความทุกข์ถาวร คือ

ความทุกข์ที่มีความรู้ว่าตนไม่มีความปลอดภัยในชีวิตและ
ทรัพย์สิน และความรู้สึกว่าตนมีปัญหาเรื่องปากเรื่องท้อง หรือ
ความทุกข์ที่เกี่ยวกับตนและสิ่งที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยตน ที่เมื่อเรา
ปฏิบัติไปตามหลักธรรมในการแก้สาเหตุของความทุกข์เหล่านั้น
แล้ว คนจะสามารถบรรลุความสุขได้ตามสมควรแก่ฐานะเสมอ
หลักเหล่านี้จึงเป็นหลักสากล ที่พิสูจน์ตัวเองมาตามลำดับกาล
ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง
ของประเทศ โลก

เนื่องจากมีการปรารภถึงปัญหาหลักดังกล่าวมาอย่างต่อเนื่อง

เนื่อง จนถึงกับมีการจัดสัมมนา - อภิปรายกันอย่างกว้างขวาง
ทุกครั้งที่มีการพูดถึงปัญหาเหล่านี้ องค์กรหลักของชาติบ้าน
เมืองคืออาณาจักร และศาสนจักรมักจะถูกทวงถามคำตอบและ
โยนความรับผิดชอบให้เสมอ ซึ่งในแง่ของความเป็นจริงองค์
หลักเหล่านี้ก็ได้ทำหน้าที่ของตนมาตลอด ภายใต้กรอบขอบ
ข่ายอำนาจหน้าที่ที่ตนสามารถกระทำได้ แต่ปัญหาก็คงมีอยู่
ตลอดมาและน่าจะตลอดไป

หนังสือเรื่อง **“ครองเรือน ครองสุข”** เล่มนี้เกิดขึ้นด้วย
ความรู้สึกว่า ในฐานะที่คนเล็กๆคนหนึ่งในองค์กรทางศาสนา
ที่มีฐานะติดตัวมาจากวันบวชคือ การศึกษา การปฏิบัติ การ
สัมผัสผลของการศึกษาการปฏิบัติ และการเผยศาสนาธรรมตาม
ที่ตนได้ศึกษามา แก่ท่านสาธุชนผู้สนใจในการศึกษา ปฏิบัติ
ตามหลักธรรม ซึ่งคงทำหน้าที่ของบุคลากรทางศาสนาได้ระดับ
นี้เท่านั้น ในด้านเนื้อหาสาระของเอกสารเล่มนี้ เป็นผลงาน
เรียบเรียงไว้นานแล้ว ตามโครงการศึกษา **“เศรษฐศาสตร์แนว
พุทธศาสตร์”** ที่ดำเนินงานโดยสำนักวัฒนธรรมแห่งชาติ และ
มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ คราวนั้นทำได้เพียงรวบรวมบทความที่
เกิดขึ้นจากการรวบรวมเรียบเรียงของคณะกรรมการ ทำงาน
ด้านเศรษฐศาสตร์แนวพุทธศาสตร์ ที่ทำในรูปเอกสารโรเนียว
จำนวนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

หลังจากสังคมมีความรู้สึกเป็นทุกข์เดือดร้อน สับสน ต่อปัญหาเศรษฐกิจทั้งของตน ญาติพี่น้อง จนถึงประเทศชาติ และภูมิภาค มีการนำเรื่องนี้มาพูดกันในวงการต่างๆดังกล่าว ทำให้นึกถึงเอกสารที่ในครั้งนั้นคณะกรรมการให้ชื่อ “เศรษฐศาสตร์ชั้นสูง” เพราะมีการพูดกันหลายระดับ แต่โดยเนื้อหาสาระจริงๆแล้วเป็นหลักการครองตน ครองคน ครองงาน ครองสุข ในระดับบรรเทาปัญหาเศรษฐกิจ สังคมเป็นสำคัญ คิดว่าหากนำเอกสารเล่มนี้มาพิมพ์เผยแพร่ คงได้ประโยชน์ตามสมควร สำหรับการนำเสนอหลักธรรมตามภาระหน้าที่ ส่วนจะเกิดประโยชน์แก่ผู้อ่านหรือไม่คงเป็นคนละเหตุคนละผลกัน หลักการทำงานของพระที่ตระหนักในภารกิจดังกล่าว คือการโดยเสด็จรอยบาทของพระพุทธเจ้า ตามพระพุทธรักษาที่ตรัสไว้ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า

“กิจใดที่ศาสนิกชนจะพึงทำต่อเธอทั้งหลายผู้เป็นสาวก ตถาคตได้ทำแล้ว”

การทำงานตรงนี้ของพระสงฆ์เราก็คือการสืบสานภารกิจในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า บุรพาจารย์ ผู้บริหารนำสืบพระพุทธศาสนาจากอดีตกาลนานไกลถึงปัจจุบัน สำหรับผู้อ่านผู้ฟังพระคงทำได้เพียงมุ่งมั่นในการทำงานว่า จะนำเสนอหลักธรรมที่เป็นประโยชน์ อันมีลักษณะเกื้อกูล และ

อำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้
เท่านั้น

ในภาวะที่มีปัญหาเรื่องเศรษฐกิจตามที่ทราบกัน การจะ
พิมพ์หนังสือเผยแพร่เป็นธรรมทานคงมีปัญหาเช่นกัน แต่เมื่อ
เห็นว่าเป็นเรื่องควรทำ ก็ต้องพยายามทำให้ได้ตามกำลังความ
สามารถ เมื่อทำแล้วคิดว่าควรกระจายผลจากการเผยแผ่ให้
กว้างขวางออกไป โดยการเผยแผ่ไปหลายวัตถุประสงค์ หลาย
แนวทาง คือ

- พิมพ์เผยแพร่ในรูปของการจำหน่ายด้วยราคาเผยแผ่
ตามภารกิจของศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย
- พิมพ์เผยแผ่เป็นธรรมบรรณาการในนามของกองทุน
ไตรรัตนานุภาพ เพื่อการศึกษา การเผยแผ่ การพิทักษ์ความ
มั่นคงของพระพุทธศาสนา

ในด้านของการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในสาระของ
หนังสือเล่มนี้ คงทำได้เพียงการคาดหวังว่า ท่านที่ได้รับหนังสือ
เล่มนี้มาโดยวิธีใดก็ตาม ส่วนหนึ่งคงให้ความสนใจอ่าน หรือ
มอบหมายให้คนอื่นได้อ่าน ท่านผู้นั้นคงจะได้ความรู้ ความเข้าใจ
ความศรัทธาเลื่อมใสในศาสนธรรม พร้อมทั้งจะนำไปสู่
การประพฤติปฏิบัติตามกำลังความสามารถ ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนั้น
ก็คงได้รับผลจากธรรมปฏิบัติตามสมควรแก่เหตุ เพราะพระ

ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม เหมือนร่ม ใหญ่ที่ป้องกันคนผู้
กั้นร่มไม่ให้เปียกฝน ในเวลาฝนตกขณะนั้น

ในนามของศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย
กองทุนไตรรัตนานุภาพ เพื่อการศึกษา การเผยแผ่และการ
พิทักษ์ความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

ขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย ได้โปรดดลบันดาล
อภิบาลรักษาให้ท่านผู้ให้การส่งเสริมสนับสนุนหน่วยงานเพื่อ
การกุศลทั้งสอง ได้ประสบความสุขกาย สบายใจ ปราศจาก
ทุกข์โศก โรค ภัย สามารถแก้ไขปัญหาล้วนตนเอง เศรษฐกิจ
ครอบครัว สังคมของตน ให้ประสบผลเป็นความสุข ความ
เจริญด้วยธรรมานุภาพที่ได้ศึกษา และปฏิบัติดีแล้วโดยทั่วกัน
ตลอดกาลนาน

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย

ดำเนินกลาง วัดบวรนิเวศวิหาร

โทร. ๒๘๑-๒๑๓๙, ๒๘๑-๓๖๗๕

ครองเรือน ครองสุข

ปัญหาที่กล่าวได้ว่าถาวรในสังคมมนุษยชาติ ที่พูดเมื่อไร ก็ถูกเมื่อนั้นและเป็นเช่นนั้นทุกส่วนของโลก นั่นคือ **ความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน** ที่สรุปรวมเป็นปัญหาอาชญากรรม หรือปัญหาสังคมจิตวิทยา จนมีการเรียกร้องหาความมั่นคงในด้านสังคมจิตวิทยาทั้งหมด ในขณะเดียวกันสังคมก็มีปัญหาที่สามารถพบได้ทุกส่วนของโลกเช่นกัน คือ **“ปัญหาเรื่องปาก เรื่องท้อง”** พูดไปพูดมากกลายเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจ พอมีปัญหารุนแรงคนมีความรู้สึกว่าจะเกิดปัญหาวิกฤติทางสังคม ทางเศรษฐกิจกระจายออกไปเป็นปัญหาทางการเมือง ปัญหาทางการทหาร ท่านที่มีความเข้าใจองค์รวมของปัญหากล่าวสรุปเป็น **ปัญหาทางความมั่นคง กับปัญหาทางเศรษฐกิจ** ซึ่งหมายความว่า สังคม ประเทศชาติ ตลอดถึงโลก มีความสามารถในการสร้างสรรค์พัฒนาให้เกิดความมั่นคงทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ ทางทหาร และทางสังคมจิตวิทยาได้ ความเดือดร้อนที่กระทบถึงกันเรื่อง

“ความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน กับ “ปัญหาเรื่องปากเรื่องท้อง” จะสามารถผ่อนคลายลงได้

การมองปัญหาต่างๆในสังคมนั้น ตามปกติแล้วจะมอง

จากสาเหตุเดียวกัน เพียงแต่ว่าจะมองจากระดับที่แตกต่างกัน เช่นเรามองปัญหาที่เป็นองค์รวมของสังคมไทยในด้านต่าง ๆ เช่น

สถานการณ์ของคนส่วนมากมีปัญหา ๔ เรื่องคือ ปัญหาเรื่องความรู้ ปัญหาเรื่องความยากไร้ ปัญหาเรื่องโรคภัยไข้เจ็บ และปัญหาขาดการวางแผนครอบครัว แต่ละประเด็นปัญหายังกระจายตนเองออกเป็นกิ่งก้านสาขาอีกมาก จบลงที่นานหลายปีแล้วปัญหาคูเหมื่อนจะหนักมากขึ้น

ปัญหาเรื่องคุณภาพของคนในสังคม ท่านบอกว่ามีปัญหา ๔ เรื่อง คือปัญหาเรื่องความรู้ ปัญหาเรื่องความคิด ปัญหาเรื่องความสามารถในการใช้ความรู้ ความคิดออกมาเป็นรูปธรรม ผลงาน และปัญหาเรื่องคุณธรรม มีการเรียกร้องหาคนมีคุณธรรมหลัก คือ “เป็นคนตรงต่อเวลา มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความรับผิดชอบ”

ปัญหาเรื่องความมั่นคงทางการเมือง ความมั่นคงทางการทหาร ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และความมั่นคงทางสังคมจิตวิทยา พุดไปพุดมากกลายเป็นสารพันปัญหาซับซ้อนยากต่อการจับต้นชนปลายของปัญหาเหล่านั้น

ในฐานะที่ประเทศไทย มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติโดยนิติประเพณีสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน ทำให้เกิดคำถามว่า ภายใต้อสภาพปัญหาในลักษณะต่าง ๆ นั้น พระพุทธศาสนาจะสามารถช่วยประเทศชาติและประชาชนได้อย่างไรบ้าง

บางครั้งเรามีปัญหาจากชาวพุทธถามว่า

“ขณะที่ชาวบ้านจนลงๆ พระสงฆ์จะช่วยชาวบ้านได้อย่างไร?

ซ้ำร้ายพอปัญหาด้านต่างๆปรากฏเด่นชัดขึ้น บางคนกลับตั้งคำถามว่า **นี่หรือเมืองพุทธ?** คำถามในลักษณะนี้จะมีปรากฏอยู่เสมอ จนบางครั้งคำถามทำให้สงสัยว่าท่านผู้ถามมีความเข้าใจภารกิจของพระพุทฺธศาสนา พระสงฆ์อย่างไรกันแน่ เพราะบางครั้งเราดูเหมือนจะมองท่านองว่าพระพุทฺธศาสนาสามารถดลบันดาลในรูปของอิทธิฤทธิ์ป็นอยู่ด้วย ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาที่น่าทำความเข้าใจในเบื้องต้น คือ

ภารกิจการทำงานของพระพุทฺธศาสนา เป็นภารกิจโดยเสด็จรอยยุคลบาทของพระพุทฺธเจ้า ตามที่ทรงประกาศสถานะของพระองค์ว่า **ตถาคตเป็นเพียงผู้บอกให้เท่านั้น ส่วนความเพียรพยายามเป็นหน้าที่ของเธอทั้งหลายที่ต้องทำด้วยตนเอง”** แม้ภารกิจที่รับสั่งให้พระสงฆ์เที่ยวจาริกไปในที่ต่างๆ เพื่อทำการเผยแผ่พระพุทฺธศาสนาก็รับสั่งว่า

“เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์แก่อกุลแก่คนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่คนเป็นอันมาก เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อประโยชน์ แก่อกุลเพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง

งามในที่สุด สมบูรณ์ด้วยอรรถะคือเนื้อหา และพยัญชนะ คือ
อักษรภาษาที่ใช้สื่อสาร

การทำงานของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์ท่านจึงใช้คำว่า
“เทศน์” คือการแสดง การชี้บอกความเป็นจริงของหลักธรรม
ทั้ง ๔ กลุ่มคือ

ความจริงที่มีอยู่เป็นอยู่ตามธรรมชาติธรรมดาของคน
สัตว์ สิ่งทั้งหลาย ที่เป็นกระบวนการของธรรมชาติ คือเกิดขึ้น
ดำรงอยู่ ดับไป ตามเหตุปัจจัยของคน สัตว์ สิ่งเหล่านั้น

ความจริงที่เป็นเหตุให้เกิดปัญหาต่างๆ แม้ปัญหาที่ยก
ตัวอย่างไว้ในตอนต้นก็เกิดมาจากสาเหตุเหล่านี้ที่สรุปรวมเป็น
สรรพกิเลส โดยมี อวิชชา ความไม่รู้ ความรู้ไม่จริงเป็นรากเหง้า
ของสรรพกิเลสเหล่านั้น ที่เมื่อใครก็ตามประสบปัญหาแล้ว จะ
ต้องพยายามสืบสาวสาเหตุให้ถึงที่สุด แล้วจะเห็นว่าทุกปัญหา
มาจากความไม่รู้ทั้งนั้น

ผลที่เป็นความสุข ความสงบ ความเย็นกายใจ อันเป็น
ผลที่ทุกชีวิตในโลกนี้ต้องการปรารถนา แต่ยากจะสัมผัสได้
เพราะส่วนใหญ่แล้วเกิดจากการไม่ยอมเดินไปตามเส้นทางที่
ทรงชี้บอกไว้ให้ถูกต้องสมบูรณ์ตามสมควรแก่กรณีนั้นๆ แล้ว

ทางดำเนินอันเป็นมรรควิธีที่ทรงแสดงในฐานะที่เป็น
ทางดำเนิน เพื่อให้สามารถทำลายสาเหตุแห่งปัญหาให้ผ่อน
คลายลง องค์ธรรมในกลุ่มนี้สรุปรวมเป็นอริยมรรคมีองค์ ๘

ประการทั้งหมด

การแก้ปัญหาแนวพุทธ จึงเป็นการดำเนินไปตามโครงสร้างของอริยสัจ ๔ ประการ คือ

๑. ต้องทำความเข้าใจกับสภาพของปัญหาให้ชัดเจนว่า **คืออะไร?**

๒. สืบสาวไปสู่สาเหตุที่แท้จริงของสภาพปัญหาเหล่านั้นว่า **มาจากไหน?**

๓. กำหนดวัตถุประสงค์อันเป็นเป้าหมายที่ตนต้องการว่า **เพื่ออะไร?**

๔. ศึกษาถึงหลักธรรมที่จะนำไปสู่การทำลายสาเหตุแห่งปัญหา อันเป็นหลักการ วิธีการที่สามารถขจัดสาเหตุของปัญหานั้นลงได้ และเมื่อสาเหตุของปัญหาทำลายลง ปัญหา ก็หมดไป ผลที่ตนต้องการจะเกิดขึ้นติดตามมาโดยอัตโนมัติ

ดังนั้น แม้จะมีการพูดถึงปัญหา สาเหตุของปัญหา ความไม่มีปัญหา และหลักการวิธีการในการแก้ปัญหาก็กตาม แต่ภาคปฏิบัติจริงๆแล้ว การลงมือทำไปตามวิธีการเพื่อขจัดสาเหตุของปัญหานั้นๆ เท่านั้น การแก้ปัญหาแนวพุทธจึงเป็นวิธีตามธรรมชาติ เช่นเดียวกับการรับประทานอาหาร การอาบน้ำ การทานยาตามแพทย์สั่งนั่นเอง

อาการของโรค จึงเป็นเหมือนสภาพของปัญหา

สมุฏฐานของโรค ก็คือสาเหตุแห่งปัญหา

ความหายจากโรค ก็คือความไม่มีปัญหา.

การเยียวยาโรค ด้วยวิธีอะไรก็ตาม คือหลักการวิธีการในการแก้ปัญหา การศึกษา ๓ กรณีข้างต้น เป็นเพียงใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา ในการรักษาโรคเท่านั้น

เมื่อมองจากโครงสร้างดังกล่าว ทำให้เราพบว่า **ปัญหาเรื่องปากเรื่องท้อง ปัญหาเรื่องความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน** และปัญหาต่างๆที่ยกมาเป็นตัวอย่างในตอนต้น เมื่อเรามองไปที่หลักการวิธีการในการแก้ปัญหาเหล่านั้น อาจสรุปด้วยความสั้นๆว่า

“ขอเพียงให้มีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรมเท่านั้น ปัญหาทั้งปวงจะคลายลงเมื่อได้ลงมือทำ พุด ประกอบอาชีพตามหลักของอริยมรรคอีก ๓ ประการ คือ

๑. **สัมมาวาจา** การเจรจา กัน พุดกันด้วยเหตุผลและความดี เรื่องที่พุดเป็นความจริง มีลักษณะส่งเสริมสามัคคี ประสานสามัคคี กระชับความสามัคคี ตามสมควรแก่กรณีของบุคคล เรื่องที่ตนต้องพุดในขณะนั้นๆ ถ้อยคำที่พุดมีความไพเราะอ่อนหวาน และได้สาระประโยชน์จากการได้ฟังเรื่องเหล่านั้น

๒. **สัมมากัมมันตะ** ทำการงานชอบหรือประพฤติชอบ ด้วยการงดเว้นการละเมิดสิทธิในชีวิต ในทรัพย์สินทั้งเคลื่อนที่ไต่และเคลื่อนที่ไม่ไต่ของคนอื่น งดเว้นการล่วงละเมิดทางเพศ

ต่อคู่ครองของคนอื่น

อริยมรรคทั้งสองประการนี้ หากคนภายในสังคมสามารถปฏิบัติได้ตามสมควร ปัญหาอาชญากรรมอันออกมาในรูปของการรอนสิทธิ ทำลายสิทธิของคนอื่นจะลดลง การดำรงชีวิตของคนภายในสังคมก็จะมีความรู้สึกว่ามีสวัสดิภาพ มิตรภาพ จนถึงสันติภาพที่ทุกคนต้องการ และนั่นก็คือ “**ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน**” ที่ทุกชีวิตต้องการร่วมกัน แต่โลกโดยรวมยังยากที่จะประสบสภาพความปลอดภัยดังกล่าว เพราะคนห่างเหินจากหลักการในการยอมรับนับถือสิทธิของกันและกัน แม้การเรียกร้องสิทธิของคนบางพวกที่ทำกันจนเป็นปกติ นั้น มีไม่น้อยที่ลืมนำถึงสิทธิของคนอื่น จนเกิดอาการที่เราเรียกว่าพวกมากลากไป กฎหมู่อยู่เหนือกฎหมาย ความขัดแย้งกันระหว่างความถูกต้องกับความถูกต้อง

๓. **สัมมาอาชีวะ** การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบด้วยกฎหมาย ศีลธรรม ทั้งในชั้นของการแสวงหา การได้มา การครอบครอง การบริโภคใช้สอย การแจกแบ่งเป็นต้น ที่เมื่อเราสังเกตทิศทางของสังคมโดยมองไปที่ปัญหาอาชญากรรม ที่นำไปสู่การทำลายชีวิต ทรัพย์สิน เกียรติยศ ชื่อเสียง ทุกคราวที่ไม่ปรากฏผู้กระทำชัดเจน เจ้าหน้าที่ตำรวจจะตั้งสมมติฐานขึ้นหลายๆ ประเด็น และประเด็นไม่เคยขาดเลย คือ

ผลประโยชน์ขัดกัน หรือมีความขัดแย้งกันในเรื่อง

ผลประโยชน์

มีปัญหาเรื่องขู้สาว ก่อการทะเลาะวิวาท หรือเป็นความขัดแย้งกันทางการเมือง” เป็นต้นเมื่อมองโดยเนื้อหาสาระแล้วคือเป็นเรื่องของผลประโยชน์ที่สืบเนื่องมาจาก

ความโลภ อยากได้จนไม่ยอมแบ่งปันให้คนอื่น อย่างที่พูดกันว่าผลประโยชน์ขัดกันก็บรล้วย ดายเสียได้ข้างหนึ่งจึงจะดี

ความหลง งมงายไร้เหตุผลจนบางคนกลายเป็นการถ่มน้ำลายรดฟ้า หรือปาฝุ่นทวนลม จบลงด้วยการตั้งปัญหาไกลตัวมาสู่ตัวเอง ทำให้วงศาคณาญาติเดือดร้อนกันกว้างขวางยาวนาน

การครองเรือนแบบชาวพุทธ คือการสามารถพัฒนาคนให้สามารถ **ครองตน ครองคน ครองงาน** อันเป็นภารกิจ หน้าที่อาชีพของตนได้ดีเป็นสำคัญ หลักธรรมที่ทรงแสดงไว้ในเรื่องเหล่านี้มีเป็นอันมาก แต่เมื่อเรามองจากฐานของปัญหาจะพบว่าล้วนสืบเนื่องมาจาก “ความโลภ โกรธ หลง หรือความรู้สึกว่าเรามีตัวตน และเราเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ตามที่กำหนดหมายกัน และความรู้สึกว่าเราเป็นเจ้าของครอบครองสิ่งเหล่านั้น หากความรู้สึกเหล่านี้ขาดฐานของปัญญาที่เห็นชอบตามความเป็นจริงของสิ่งนั้นๆ จนสามารถควบคุมตัวตนของตนให้สามารถมอง

สรรพชีวิตทั้งหลายในโลก อย่างน้อยที่สุดให้ยอมรับสถานะของเขา หรือตัวตนของเขา ตามที่เขาเป็นแล้วไม่ล่วงละเมิด

สิทธิส่วนตัวเขา และสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับเขา หรืออาจพัฒนาเป็นความรู้สึก รัก มีไมตรีจิตต่อคนเหล่านั้น โดยสามารถขยายความรู้สึกออกไปจากจุดที่ใกล้ตัวที่สุด คือคนภายในครอบครัว วงศาคณาญาติเป็นต้นไปตามลำดับ

มองทรัพย์สินของคนเหล่านั้น ด้วยการยอมรับสิทธิของเขา แม้จะอยากได้เป็นของเรา ก็ต้องได้มาในทางที่ชอบด้วยศีลธรรม กฎหมาย ซึ่งหมายความว่า การแสวงหา การได้มา การถือครองทรัพย์สินเหล่านั้นเป็นความชอบธรรมทุกขั้นตอน ความเห็นชอบระดับศีลธรรมจรรยาอย่างนี้ จะสามารถช่วยแก้ปัญหา บรรเทาปัญหาดังกล่าวลงไปได้ เพราะปัญหาทั้งปวงที่นำมา กล่าวนั้น สรุปแล้ว เป็นปัญหาระดับศีลธรรม จรรยาเท่านั้น แต่อาจจะนำความพิบัติระดับต่างๆ มาสู่ตนเอง สังคมได้ หากขาดความสำรวมระวังตามหลักของอริยมรรคขั้นศีลสิกขาทั้ง ๓ ประการดังกล่าว

พึงสังเกตว่า คำว่า ศีล ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้นั้น แม้จะมีการจำแนกแสดงออกไปพิสดารอย่างไรก็ตาม ล้วนมีพื้นฐานมาจากศีล ๕ ประการทั้งนั้น และศีล ๕ ประการนั้นเอง คือบทสรุปที่รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๑๖ ได้บัญญัติไว้ในมาตราที่ ๔ ว่า

“มาตรา ๔ ตักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครอง”

ข้อความตรงนี้หากมองจากหลักพระพุทธศาสนาแล้วจะ

ได้ความว่า คนที่คำนึงถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของตน ย่อมให้ความเคารพสิทธิในชีวิต ทรัพย์สิน คู่ครองของคนอื่น อันเป็นการช่วยให้ตนและคนอื่นดำรงชีวิตอยู่อย่างมีเสรีภาพ ปกติ ภาพ สมภาพ

การอยู่ร่วมกันด้วยความเป็นมิตรเช่นนี้ แม้เราจะเรียกร้อง กันมาตลอดโฉมหน้าประวัติศาสตร์ แต่ยากที่จะเกิด ที่น่าสลดใจ คือแม้ในสังคมของชาวพุทธเราเอง ก็ยากที่จะให้เกิดขึ้น

หลักการครองตนแนวนี้ โดยอาศัยความเห็นชอบ หรือ สัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบเป็นฐานะนั้นๆ คือการการครอง ชีวิตอย่างมีปัญญานั้นเอง ที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่า

“ท่านผู้รู้กล่าวว่า การครองชีวิตด้วยปัญญาเป็นชีวิตที่ ประเสริฐ”

พึงสังเกตยิ่งขึ้นไปกว่านั้นคือ ปัญหาที่ยกมากล่าว ข้างต้น ล้วนมีความไม่รู้หรืออวิชชาเป็นรากทั้งนั้น เมื่อสามารถ พัฒนาปัญญาขึ้นมา จนมีความเข้มข้นมากพอที่จะรักษาความ เห็นชอบตามสมควรแก่กรณี บุคคล สัตว์ สิ่งนั้นๆ ได้ กระบวนการครองตน ครองคน ครองงาน ครองเรือนทั้งปวง ล้วนแล้ว แต่มีปัญญาเข้ากำกับทั้งนั้น ตราบใดที่ยังสามารถใช้ปัญญาใน การครองตน ครองคน ครองงานได้ เขาย่อมมั่นใจตนเองว่าจะ ประสบแต่ความเจริญ หากมีความเสื่อมไม่

เนื่องจากสภาพของสังคม ประเทศชาติ แม้พระพุทธ

ศาสนา กำลังประสบกับปัญหาดังกล่าวข้างต้น คือความไม่ปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน และปัญหาเรื่องปากเรื่องท้องที่ในแง่ของความเป็นจริงแล้วเป็นปัญหาถาวรของทุกคนที่ยังมีความรู้สึกว่าเป็นตัวตน ตนเป็น และตนเป็นเจ้าของคน สัตว์ สิ่งต่าง ๆ อยู่

ในที่นี้จะได้นำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ตามที่พระพุทธเจ้าทรงไว้ ซึ่งสามารถให้คำตอบแก่ผู้ข้องใจสงสัยในยามที่เผชิญหน้ากับปัญหาดังกล่าวไว้ว่า

พระพุทธศาสนาจะช่วยให้ได้อย่างไร แต่คงทำในรูปของการชี้บอกเหตุผลในเรื่องนั้น ๆ เป็นสำคัญ ประเด็นที่ควรตระหนักไว้ก่อนที่จะเข้าสู่รายละเอียดของหลักธรรมที่จะนำเสนอคือ องค์ธรรมในภาคของการศึกษานั้น จะมีลำดับข้อเป็นอันมาก เช่นศีลแยกเป็น ๕ ข้อเป็นต้น แต่ในความเป็นศีล ๕ นั้นเอง ผู้ปฏิบัติสามารถพัฒนาไปจากข้อใดข้อหนึ่งก็ได้ จากนั้นการครองชีวิตของคนผู้นั้น จะดำเนินไปตามหลักของศีลครบทั้ง ๕ ประการได้เอง ทำนองเดียวกับการปลูกพืชชนิดใดชนิดหนึ่ง ที่อาจจะเริ่มด้วยหน่อ เมล็ด กิ่ง ตา เนื้อเยื่อของพืชชนิดนั้นก็ตาม แต่เมื่อพืชนั้นเติบโตขึ้น ทุกอย่างจะเกิดขึ้นตามลำดับกาลของพืชเหล่านั้น ธรรมชาติปฏิบัติจึงทรงแสดงไว้ว่า

“เปรียบเทียบเหมือนบุคคลปลูกพืชชนิดใดชนิดหนึ่งลงไปบนพื้นดินแล้ว เขาย่อมได้รับผลของพืชชนิดนั้น คนทำ

ความที่ย่อมได้รับผลดี คนทำความชั่วย่อมได้รับผลชั่ว”

นี่คือสูตรของกรรมภาคปฏิบัติ ที่สืบเนื่องมาจากเจตนา คือความตั้งใจของคนเหล่านั้นเป็นสำคัญ เช่นศีล ข้อที่หนึ่งทีในแง่ของความเป็นจริงแล้วคือ “การยอมรับนับถือสถานภาพของคน สัตว์นั้น ๆ” เวลาทรงแสดงภาคปฏิบัติรับสั่งไว้ความว่า

“คนดีในโลกนี้ เป็นผู้กเว้นการทำลายชีวิต ไม่พหุพาศัตราวุธเครื่องประหาร มีความสำรวมระวังในสัตว์ทั้งหลาย มีความเมตตา เอ็นดูในสัตว์ทั้งหลาย”

เมื่อใจของผู้รักษาศีลพัฒนาเป็นความเมตตาในคน สัตว์แล้ว ฟังสั่งเกตว่า การไม่ล่วงเกินสิทธิในทรัพย์สินคุ้มครองของคน สัตว์นั้น ๆ ก็จะมาเอง แม้ยามจะต้องพูดกับคนที่ตนเมตตา เอ็นดู คำพูดทั้งหมดก็จะเป็นคำสัตย์คำจริงสนับสนุนให้เกิดความสามัคคี ประสานสามัคคี กระชับความสามัคคี มีความไพเราะอ่อนหวาน คนฟังได้รับประโยชน์ตามกระบวนการของเมตตาธรรม แม้การติดสิ่งเสพติดก็จะงดไปด้วยเช่นกัน เพราะการเสพสิ่งเสพติดนั้น เมื่อคนมีความเมตตาต่อคนอื่นได้ ย่อมแสดงว่าเขามีความเมตตาต่อตนมาก่อนแล้ว คนที่เมตตาต่อตน จะไม่ทำสิ่งที่เป็นอันตรายต่อตนเป็นธรรมดา แต่ประเด็นที่จะเน้นเป็นพิเศษในที่นี้คือ **ปัญหาเรื่องปากเรื่องท้องเป็นฐานหลัก** ซึ่งเมื่อคนดำเนินไปตามหลักที่ทรงแสดงไว้ในที่นั้น ๆ ความทุกข์ที่สืบเนื่องมาจากปัญหาต่าง ๆ และปัญหาต่าง ๆ ที่

สืบเนื่องมาจากการตกอยู่ภายใต้อำนาจของอวิชา ก็จะทำให้จางลง คลายลง บรรเทาลงตามสมควรแก่เหตุเสมอไป

หลักเศรษฐศาสตร์จากพระไตรปิฎก

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักเศรษฐศาสตร์ ที่บุคคล จะต้องปฏิบัติให้เหมาะสมแก่ฐานะของตน เพื่ออาศัยปัจจัย ต่างๆเหล่านั้นมาอำนวยความสะดวกให้เกิดขึ้นในชีวิตของตน และ เพื่อเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติหน้าที่ธรรมะ ช่วยให้สามารถดำรงตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงามไปด้วย

แต่พระพุทธศาสนาไม่ได้ให้ความสำคัญแก่ความเจริญ มั่งคั่งทางเศรษฐกิจอย่างเดียว แม้จะยอมรับว่า สัตว์ทั้งหลาย จะดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยอาหาร และถือว่าปัจจัย ๔ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เป็นปัจจัยเครื่องอาศัย ของชีวิตก็ตาม เนื่องจากความสุขที่แท้จริง อันเป็นสิ่งที่บุคคล ต้องการนั้นหาได้เกิดขึ้นด้วยอาศัยรูปวัตถุเพียงอย่างเดียวไม่ เพราะความสุขที่แท้จริงอยู่ที่ใจ อย่างน้อยที่สุดในขั้นของการ ดำรงชีวิตแบบชาวบ้าน ความสุขย่อมเกิดจากความพอใจเป็น สำคัญ ซึ่งผลเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้ด้วยการรู้จักควบคุมใจตนเอง แทนที่จะวิ่งไล่ความอยาก เพราะการเพียรพยายามตอบสนอง ความต้องการของตน ด้วยการตกเป็นทาสแห่งตัณหา ที่คอย กระชิบใจให้อยากได้อย่างนั้นอย่างโน้น จนไม่มีคำว่า เต็ม อิ่ม พอ ซึ่งทรงแสดงว่า

“ความอึดในกามทั้งหลาย ไม่มีเพราะฝนคือกหาปณะ, แม่น้ำเสมอด้วยตัณหาไม่มี, ความอยากมีอารมณ์หาที่สุดมิได้ เพราะว่ามีบริโภคกามย่อมปรารถนากามเรื่อย ๆ ไป”

คนที่ตกเป็นทาสของความอยากเป็นคนพาล ยิ่งขาดปัญญาเป็นหลักในการพิจารณาตัดสินด้วยแล้ว ถือว่าเป็นการทำลายตนเองโดยแท้ เหตุนี้ท่านจึงแสดงไว้ว่า

“ผู้มีปัญญาทราชม ย่อมฆ่าตนเองเหมือนฆ่าคนอื่น เพราะอยากได้โภคสมบัติ”

ดังนั้น แทนที่คนจะยอมสยบอยู่กับอำนาจของตัณหากิเลสเพียงอย่างเดียว พระพุทธศาสนาได้สอนให้คนทำจิตของตนให้อยู่เหนืออำนาจตัณหา อย่างน้อยที่สุดให้ควบคุมตัณหาได้ ทรงอุปมากิเลสทั้งหลายเหมือนไฟ ไฟนั้นมีคุณอนันต์แต่มีโทษมหันต์ ไฟที่ให้คุณอนันต์คือไฟที่คนสามารถควบคุมความร้อนของไฟให้อยู่ในจุดที่ตนต้องการได้ แต่จะมีโทษมหันต์หากควบคุมไม่ได้ กิเลสตัณหามีลักษณะอย่างนั้น ในขั้นของการดำรงชีวิตทั่วไป ใครไม่อาจละกิเลสได้อย่างสิ้นเชิง เมื่อยังละไม่ได้ ท่านจึงสอนให้ควบคุมกิเลสให้ได้ แทนที่จะปล่อยให้กิเลสเป็นนายเรา เราเป็นนายกิเลสเสียบ้าง แม้จะยังอยากได้อยู่ แต่ควรควบคุมไว้ไม่ให้อยากได้จนล้าเส้นศีลธรรมออกไป อันเป็นการช่วยทำความสวัสดิ์ให้แก่ตนเองและคนอื่น เพราะในขั้นของเศรษฐศาสตร์เป็นเพียงหลักธรรมระดับศีล หรือระดับศีลธรรม

เท่านั้น หากสามารถคุมตนเองให้อยู่ในกรอบของศีลธรรมในการแสวงหา ในการบริโภคเศรษฐกิจได้ บุคคลและสังคมก็มีความสุขได้

หลักเศรษฐศาสตร์ที่จะกล่าวถึงจึงแบ่งออกเป็น ๒ ระดับคือ

๑. ศึกษามาตรฐานทั่วไป โดยอาศัยหลักศีลธรรมเข้าไปประกอบในกรณีนั้นๆ

๒. ทำจิตให้อยู่เหนือความอยาก และมีหลักธรรมเป็นเครื่องรักษาจิต

๑. เศรษฐศาสตร์ที่ศึกษามาตรฐานทั่วไป

๑.๑ การแสวงหาปัจจัย ๔

ในการแสวงหาปัจจัยเครื่องดำรงชีวิตนั้น พระพุทธศาสนาเฟื่องไปถึงที่ตอบสนองความต้องการความสุขของคน ซึ่งเมื่อกกล่าวโดยสรุปคือ “ความสุขที่เกิดจากการมีทรัพย์ สุขที่เกิดจากสามารถจับจ่ายใช้สอยได้ สุขที่เกิดจากการไม่ตกเป็นหนี้เป็นสินใคร โดยเน้นไปในประเด็นของการได้ความสุขที่เกิดจาก “การทำงานที่ปราศจากโทษ”

“งานเช่นไรชื่อว่าเป็นงานที่ปราศจากโทษ”

เนื่องจากเรื่องการดำรงชีวิต เป็นหลักธรรมขั้นศีลคือ สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบธรรมเป็นสำคัญ การงานที่ปราศจากโทษจึงกำหนดที่การกระทำนั้นจะต้องไม่เบียดเบียน

ตนและคนอื่นให้เดือดร้อน ผลที่เกิดจากการทำงานเหล่านั้นจะต้องออกมาในรูปของ **ตนเองไม่เดือดร้อนและคนอื่นไม่เดือดร้อน** คือผลงานเหล่านั้นจะต้องเกื้อกูลแก่ตนและคนอื่น ซึ่งกำหนดได้ด้วยการที่ตนและคนอื่นได้รับความสุขจากผลงานนั้นๆ ซึ่งแน่นอนงานเช่นนี้จะต้องวางอยู่บนพื้นฐาน ความถูกต้องทางกฎหมายและศีลธรรม”

ด้วยเหตุนี้เอง การทำงานเพื่อแสวงหาปัจจัยเครื่องดำรงชีวิตของคน พระพุทธศาสนาจึงเริ่มต้นจากการสอนให้คนตระหนักถึงคุณค่าของเวลา เพราะเวลาเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้จาก ธรรมชาติเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะในปราสาทหรือกระท่อม แต่โดยหลักทั่วไปแล้ว คนใช้เวลาของตนไม่เหมือนกัน ทำให้วิถีชีวิตของคนแตกต่างกันในด้านต่างๆ พระพุทธเจ้าที่ตรัสให้คนเห็นความสำคัญของเวลามีเป็นอันมาก เช่น

“อย่าปล่อยขณะให้ผ่านพ้นเธอทั้งหลายไป เพราะคนที่ปล่อยขณะให้ผ่านไปยัง่อมเศร้าโศกในภายหลัง”

“วัยย่อมผ่านพ้นไปเหมือนขณะนั้นแหละ”

“กาลย่อมกินสรรพสัตว์ พร้อมด้วยตัวของมันเอง”

ยิ่งกว่านั้น พระพุทธศาสนาไม่สรรเสริญการมัวถือกฤชยามในการทำงาน เพราะว่าการทำงานจุดหมายสำคัญอยู่ที่ **“ประโยชน์เกิดจากการทำงานเหล่านั้น”** ดังนั้นจึงทรงแสดงไว้ในทุกนิบาต ชาดกว่า

**“ประโยชน์ย่อมล่วงเลยคนเขลาที่มัวถือฤกษ์ยามอยู่
ประโยชน์เป็นฤกษ์ของประโยชน์ ดวงดาวจะทำอะไรได้?”**

การที่คนปล่อยเวลาให้ผ่านไป ไม่ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์
แก่ตนนั้น มักมีข้ออ้างเสมอ และสิ่งที่ทำให้อ้างเช่นนั้นเกิดจาก
ความเกียจคร้านเป็นประการสำคัญ ความเกียจคร้านทางพระ
พุทธศาสนาแสดงว่าเป็นอบายมุข คือปากทางแห่งความเสื่อม
ประการหนึ่งในอบายมุข ๖ โดยทรงแสดงให้เห็นโทษที่เกิดจาก
ความเกียจคร้านคือการอ้างสิ่งต่างๆ ความเกียจคร้านจึงมีโทษที่
เห็นได้ชัดๆ ๖ อย่างคือ

๑. มักอ้างว่า หนาวนัก แล้วไม่ทำการงาน
๒. มักอ้างว่า ร้อนนัก แล้วไม่ทำการงาน
๓. มักอ้างว่า เวลาเย็นแล้ว แล้วไม่ทำการงาน
๔. มักอ้างว่า ยังเข้าอยู่ แล้วไม่ทำการงาน
๕. มักอ้างว่า หิวนัก แล้วไม่ทำการงาน
๖. มักอ้างว่า กระจายนัก แล้วไม่ทำการงาน

ที. ปาฏิ. ๑๑/๑๙๗

เหตุนี้จึงทรงแสดงไว้ในตอนต่อไปว่า **“ประโยชน์ทั้งหลาย
ย่อมล่วงเลยคนผู้ทอดทิ้งการงานด้วยอ้างว่า หนาวนัก ร้อนนัก
เย็นนัก”**

คนที่ทำงานเป็นตามหลักของพระพุทธศาสนา คือคนที่
ประกอบภารกิจการงานของตน ให้เหมาะสมแก่กาลที่มาถึงเข้า

ใครก็ตามที่ในกาลอันควรจะทำเรื่องหนึ่ง แต่กลับไปทำอีกเรื่องหนึ่ง ท่านแสดงว่าเป็นการทำที่ควรแก่การดำหนิ ดังที่ท่านแสดงไว้ในวรรณชาดก เอกนิบาตว่า

“ผู้ใดปรารถนาจะทำกิจที่ควรทำก่อน ในกาลภายหลัง ผู้นั้นย่อมเดือดร้อนในภายหลัง เหมือนมานพหักไม้กุ่ม ฉะนั้น”

มานพคนนี้เป็นคนเกียจคร้าน ไปหาพินกับเพื่อนตามคำสั่งของอาจารย์ ในขณะที่เพื่อนๆทำงาน ตนกลับนอนหลับจนหมดเวลา เมื่อเพื่อนปลุกให้ตื่นขึ้น จึงตรงเข้าไปหักกิ่งต้นกุ่มด้วยความเข้าใจว่าเป็นไม้แห้ง ถูกกิ่งต้นกุ่มดีดเอาตาบอดพินก็ไม่ได้ ตาก็บอด เพราะการปล่อยเวลาที่ดีควรทำงานให้ผ่านไป ในทัศนะของพระพุทธศาสนาแล้วกาล เวลา เป็นตัวแปรอย่าง สำคัญในการจำแนกให้คนเราแตกต่างกัน เพราะปัญหาเรื่องเวลาไม่ได้อยู่ที่ใครมีเวลาเท่าไร แต่อยู่ที่แต่ละคนได้ใช้เวลาชีวิตของตนไปอย่างไรมากกว่า ใครก็ตามสามารถประกอบภาระธุระให้เหมาะสมแก่กาลที่มาถึงเข้า ความเจริญก้าวหน้าในฐานะนั้นๆย่อมเกิดขึ้นแก่เขา ตามสมควรแก่เหตุ

ความเพียรพยายาม เพื่อได้รับผลที่ตนต้องการ

พระพุทธศาสนาแสดงว่า ธรรมทั้งหลายเกิดมาจากเหตุ ซึ่งหมายความว่า แม้ความมั่งคั่ง ก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ก็ต้องเกิดมาจากเหตุเช่นเดียวกัน และเหตุนั้นไม่ได้เกิดขึ้นจากปัจจัย

ภายนอกเป็นหลัก แต่เกิดจากบุคคลแต่ละคนเป็นประการสำคัญ ผลทุกอย่างที่คนต้องการนั้น จะเกิดขึ้นมาได้ก็ต้องอาศัยความเพียรพยายามของบุคคลนั้นๆเป็นหลัก ไม่ยกเว้นแม้แต่การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเอง ก็เป็นผลที่เกิดจากความเพียรพยายามของพระองค์เอง ปรับปรุงแก้ไขทางดำเนินของพระองค์ด้วยพระองค์เอง ไม่มีอำนาจจากปัจจัยภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้องแต่ประการใด ดังนั้นความเพียรพยายามจึงเป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา เป็นหลักตัดสินพระธรรมวินัยประการหนึ่งใน ๘ ประการ ดังที่ทรงแสดงแก่พระนางปชาบดีโคตมี ในโคตมีสูตร ความว่า

“ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อการปรารภความเพียร หาเป็นไปเพื่อความเกียจคร้านไม่ ดูกรโคตมี ท่านพึงทรงจำไว้โดยส่วนเดียวว่า นี่เป็นธรรม เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”

ด้วยเหตุนี้ เรื่องของความเพียรจึงปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นอันมาก และทรงใช้ถ้อยคำแตกต่างกันออกไป เพื่อแสดงความเคลื่อนไหวในทางพฤติกรรมของบุคคล ผู้กระทำงานตามหน้าที่ของตน ด้วยความเพียรพยายามตามควรแก่ฐานะโอกาสการงานนั้นๆ เช่น

อารมฺภธาตุ ความริเริ่ม ปรกฺกม ความบากบั่น วายาม ความพยายาม วิริยะ ความเพียรหรือความกล้าหาญ ไม่หวาด

หวั่นต่ออุปสรรคต่างๆ ความก้าวไปข้างหน้าไม่ทอดอຍ อารทุธ
 วิริยะ การปรารภความเพียร อุฏฐานะ ความเพียรเป็นเหตุลุก
 ขึ้นทำงาน ภาคริยานุโยค ประกอบความเพียรด้วยความ
 เป็นผู้ตื่นตัวอยู่เสมอ อุตสาหะ ความเพียรอันมั่นคง อาตาปี
 ความเพียรที่ยังกิเลสให้เร่าร้อนเป็นต้น

การทำงานด้านความเพียรนั้น ทรงแสดงไว้ในอรรถแห่ง
 สัมมาวายามะความว่า “ให้ปลุกฝังความพอใจในการทำงานนั้น
 พยายาม ปรารภความเพียรที่สืบเนื่องไปเรื่อยๆ ให้รักษาคุณ
 ภาพของจิตที่ก้าวไปในจุดนั้นๆ ไว้ให้ดี พร้อมกับพยายามทำ
 ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โบราณบัณฑิตจึงได้แสดงลักษณะของคน
 ทำงานด้วยความเพียรไว้ว่า คนที่ได้ชื่อว่ามี ความเพียร หรือ
 ขยันนั้นจะต้องทำงานในลักษณะดังต่อไปนี้ คือ

- **อนิกขิตตฐรตา** ทำงานอันอยู่ในความรับผิดชอบให้
 สำเร็จๆไป ไม่ทอดธุระ
- **อนิพุนิตตา** ทำงานที่แขกช้อนเข้ามาให้สำเร็จ โดย
 ไม่ชักช้า
- **อสงครตา** ทำงานนั้นๆด้วยความยินดี เอาจริงเอาจัง
 ในงานนั้นๆจนสำเร็จ

นอกจากนั้น พระพุทธศาสนาแสดงว่า ผู้ทำงานจะต้อง
 ไม่ปล่อยให้งานที่ทำค้างค้างอาฎูล อย่างที่พูดกันว่า “คินพอก
 ทางหมู” เพราะงานในลักษณะนี้ไม่เป็นมงคลสำหรับผู้กระทำ

หากทำในทำนองตรงกันข้ามย่อมเป็นมงคลสำหรับบุคคลนั้น
ดังที่ทรงแสดงไว้ในมงคลสูตรว่า

“การงานที่ไม่ค้ำค้ำอากาศ เป็นอุดมมงคลดังนี้”

เนื่องจากความเพียรพยายามเป็นได้ทั้งในทางที่ชอบธรรม
และไม่ชอบธรรม การกระทำความเพียรในทางพระพุทธศาสนา
ทุกระดับคำสอน จะต้องเป็นไปในทางที่ชอบธรรม คือ **“ไม่
เบียดเบียนตนเอง และคนอื่นให้เดือดร้อน เป็นผลประโยชน์
ทั้งแก่ตนเองและคนอื่นทั้งโดยตรงและโดยอ้อม**

หลักการใช้ความเพียรในการประกอบอาชีพทำธุรกิจ
การงานต่าง ๆ ท่านจึงเน้นไปที่ประโยชน์ตน และคนอื่นแม้ว่า
บางครั้งประโยชน์สำหรับคนอื่นจะไม่เด่นชัดนักก็ตาม แต่จะ
ต้องไม่เป็นการทำลายผลประโยชน์ของคนอื่น คำสอนในทำ
นองนี้จึงปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก เช่น

**“บุคคลพึงได้ประโยชน์ในที่ได้ด้วยวิธีใด ๆ พึงบากบั่น
ในที่นั้น ๆ ด้วยวิธีนั้น”** ๆ

อันเป็นการเน้นให้บุคคลใช้ความเพียรพยายามเพื่อให้เกิด
ผลที่ตนต้องการ หลังจากได้พิจารณาเห็นแล้วว่า การกระทำ
งานใดด้วยวิธีใดจึงจะเกิดประโยชน์ ก็ให้ทำการงานเหล่านั้น
ด้วยความบากบั่น พยายามอย่างจริงจัง ๆ เพราะท่านแสดง
ไว้ในเตตสกุณฑชาดกว่า

“ผลประโยชน์ย่อมเกิดขึ้นโดยชอบแก่คนที่ทำงานโดย

“ไม่เบื่อหน่าย”

ซึ่งตามปกติแล้วคนที่ได้ชื่อว่าเป็นคนขยัน มีความเพียร
นั้น จะต้องเป็นคนที่ไม่ยอมปล่อยให้เวลาที่จะทำประโยชน์
ให้ผ่านพ้นไป ดังที่ท่านกล่าวไว้ในสิริภาพกัณณิชาดกว่า

**“บุรุษใด เมื่อหนาว ร้อน ลม แดด เหลือบ ยุง และสัตว์
เลื้อยคลานมืออยู่ ก็ครอบงำความหิวกระหายทั้งหมด ปรกอบ
การงานทั้งหลายมิได้ขาด ทั้งกลางวันกลางคืน ไม่ทำประโยชน์ที่
มาถึงตามกาลให้เสียไป”**

การใช้ความเพียรพยายามที่ทางศาสนาสรรเสริญคือ ต้อง
รู้จักกาล สถานที่ด้วยว่า กาลไหนควรทำอะไร ทำอย่างไร จะ
ต้องทำงานให้เหมาะสมแก่กาลละ เทศะ เป็นต้นนั้นๆดังที่พระผู้
มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบปัญหาที่อาพวกยักษ์กราบทูลถามว่า

“ทำอะไรจึงจะหาทรัพย์ได้?”

**“คนที่ทำงานได้เหมาะสม ไม่ทอดธุระ เป็นผู้หมั่น
ย่อมหาทรัพย์ได้”** รับสั่งตอบ

ธรรมดาว่าคนที่มีความเฉลียวฉลาด ทำงานได้เหมาะสม
จะดังกล่าวนั้น เขาอาจจะเริ่มต้นด้วยไม่มีอะไรมากนักก็ตาม
แต่อาจตั้งตนเป็นหลักฐานได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ในจุลลกเศรษฐี
ชาดกว่า

**“คนมีความเฉลียวฉลาด ย่อมตั้งตนได้แม้ด้วยต้นทุน
เพียงเล็กน้อย คุณคนก่อไฟกองน้อยๆ ให้เป็นกองใหญ่จะนั้น”**

คนที่มีคุณสมบัติดังกล่าวนั้น เมื่อทำงานได้เงินมาแล้ว ย่อมมีอุบายวิธีในการที่จะรักษาเพิ่มพูลรายได้ของตนให้สูงขึ้นได้ เพราะว่าพระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ในอัฐกถกนิบาต อังคุตตร-นิกายว่า

“ผู้ขยันในหน้าที่การงาน ไม่ประมาท เข้าใจจัดการ เลี้ยงชีวิตสมควร ย่อมรักษาทรัพย์ที่หามาไว้ได้”

การดำเนินชีวิตของคนเป็นเช่นเดียวกับการเดินทาง คือ เมื่อต้องการจะไปทางซ้ายก็ต้องทิ้งทางขวา เมื่อต้องการไปทางขวาก็ต้องละทางซ้าย เมื่อทรงแสดงผลดีแห่งการทำงานด้วยความหมั่น ขยันไว้เป็นอเนกปริยาย ในทำนองตรงกันข้ามก็ได้ ทรงแสดงโทษของความเกียจคร้าน ทำอะไรไม่จริง ชอบผลัดวันประกันพรุ่ง มีข้ออ้างต่าง ๆ นานา เพื่อไม่ต้องทำงานว่าเป็น อบายมุข คือปากทางแห่งความเสื่อม เป็นความสูญเปล่าแห่งชีวิต ซึ่งมีพระพุทธภาษิตตรัสเรื่องนี้ไว้เป็นอันมาก เช่น

“ผู้ใดเกียจคร้าน มีความเพียรย่อหย่อน แม้มีชีวิตอยู่ ตั้งร้อยปี แต่ผู้ปรารภความเพียรมั่นคง แม้มีชีวิตอยู่เพียงวัน เดียว ประเสริฐกว่าชีวิตของผู้นั้น”

โดยทรงชี้ให้เห็นว่าคนที่ทำงานด้วยความเบื่อหน่าย ขี้เกียจ ทำการงานที่ควรสำเร็จโดยเร็วให้สำเร็จช้า จะไม่ได้รับผลประโยชน์ที่ตนต้องการ และการทำความเพียรแต่ล้าหลังคนอื่นเขา แทนที่จะได้ผลประโยชน์ที่มุ่งหวัง กลับต้องประสบ

กับความพิบัติต่าง ๆ

แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเน้นหนักเรื่องความเพียรก็จริง แต่ในขณะที่เดียวกันได้ชี้หลักในการทำงานอาชีพว่า จะต้องเป็นความเพียรพยายามในทางที่ชอบธรรม ทรงจำแนกประเภทแห่งบุคคลผู้ดำรงชีวิตที่ต้องประกอบกิจการงานในอาชีพต่าง ๆ ไว้ นัยหนึ่ง ๓ ประเภท คือ

๑. **อันโธ คนตาบอด** คือคนที่ขาดวิชาความรู้ในการประกอบอาชีพ เพื่อเป็นเครื่องมือหาทรัพย์ที่ยังไม่ได้มา หรือเพิ่มพูนทรัพย์ที่ตนมีต้นทุนอยู่แล้วให้สูงขึ้น

๒. **เอกจักษุ คนมีตาข้างเดียว** คือคนที่มีวิชาความรู้ในการหาทรัพย์ แต่ขาดปัญญาเป็นเครื่องมือในการพิจารณา แยกแยะให้เห็นว่า การได้ทรัพย์มาในทางใดควรหรือไม่ควร ไม่อาจส่องให้เห็นบาปบุญคุณโทษ ความดีความชั่ว ถูกผิดในการทำงานเหล่านั้นได้

๓. **ทวิจักษุ คนมีตาครบสองข้าง** คือคนที่มีปัญญาสามารถหาทรัพย์ และเพิ่มพูนทรัพย์ให้เพิ่มขึ้นได้ ทั้งสามารถจำแนกได้ว่าการทำงานเช่นไรเป็นทางให้เกิดบาป งานเช่นไรเป็นสัมมาชีพ ซึ่งตนควรจะทำ เพื่อให้เกิดความสวัสดิ์แก่ตน และไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อคนอื่น การทำงานทุกอาชีพในหลักของพระพุทธศาสนา จะต้อง มี “คุณธรรม” เข้าไปเกี่ยวข้องอยู่ตลอดเวลา งานอาชีพบางอย่างซึ่งในความรู้สึกรู้สึกของชาวโลกแล้ว

ไม่มีปัญหาอะไร เพราะเป็นงานที่สามารถสร้างฐานะ อำนาจให้
เกิดความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจแก่คนเหล่านั้นได้ แต่พระพุทธ
ศาสนาไม่ได้มองเพียงชั้นเดียว แต่มองไปที่เจตนา วัตถุประสงค์
ในการทำงานนั้นๆว่า มีความบกพร่องหรือถูกต้องตามหลัก
ศีลธรรมหรือไม่ หากมีความบกพร่องทางศีลธรรมแล้ว แม้จะ
เป็นงานที่ชาวโลกยอมรับนับถือกันก็ตาม แต่ทางพระพุทธ
ศาสดำหนักการทำงานอาชีพในลักษณะนั้น เช่นการค้าขาย

การค้าขายเป็นอาชีพที่ยอมรับกันว่า เป็นอาชีพของพล
เมืองดีประเภทหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงลักษณะ
ของพ่อค้า ที่อาจสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจให้แก่ตนได้ว่า
ต้องประกอบด้วยลักษณะ ๓ ประการ คือ

๑. **จกขุมา มีหุตาวิกว้างขวาง** สามารถจำแนกต้นทุน
กำไร สินค้าต่างๆ ได้เป็นอย่างดีว่า สินค้าชนิดนี้ซื้อมาราคา
เท่านี้ ขายราคาเท่านี้จะได้กำไรเท่าไรเป็นต้น

๒. **วิตุโร มีความขำขันชำนาญในการค้า** เข้าใจในการซื้อ
สินค้าเข้าจำหน่ายสินค้าออก รอบรู้การตลาดอำนาจการซื้อ
ของลูกค้า เป็นต้น ไม่ทำให้สินค้าของตนตกค้าง

๓. **นิสฺสยสมฺปนฺโน** เป็นคนมีหัวในทางการค้า และมี
แหล่งเงินต่างๆให้การสนับสนุน เช่น คู่แข่งกับเศรษฐกิจมหดี
นายธนาคารให้ความเชื่อถือ สนับสนุนในด้านทุนดำเนินการ

แม้ว่าการค้าขายจะเป็นอาชีพจำเป็นในการดำรงชีวิตก็ตาม

แต่สำหรับคนที่ได้ชื่อว่าเป็นอุบาสกอุบาสิกาในพระพุทธศาสนา จะต้องงดเว้นไม่ค้าขาย อันได้นามว่า **มิจฉาวณิชา** คือการค้าขายที่ไม่ชอบธรรมบางอย่าง คือ

ค้าขายเครื่องประหาร ศาสตราวุธต่างๆที่ใช้เป็นเครื่องทำลายล้างกัน รวมทั้งเครื่องดักสัตว์ มีแห อวน เป็นต้น

ค้าขายมนุษย์ จะเพื่อวัตถุประสงค์อะไรก็ตาม แม้ว่าปัจจุบันจะมีความรู้สึกกันว่าไม่มีการค้าทาสกันแล้ว แต่การค้าขายคนในรูปแบบอย่างอื่น เช่น เพื่อใช้แรงงานแบบทาส เพื่อการค้าประเวณี เป็นต้น ยังคงเป็นข้อห้ามในทางพระพุทธศาสนาอยู่นั่นเอง

ค้าขายสัตว์เป็นสำหรับฆ่าเป็นอาหาร หรือเพื่องานอย่างอื่น อันมีลักษณะทรมารสัตว์ ทรมรมสัตว์ จัดเป็นการค้าที่ควรแก่การละเว้นทั้งนั้น

ค้าขายน้ำเมา อันทำผู้ดื่มให้มึนเมาและตกอยู่ในความประมาทขาดสติ สมัยก่อนมีเพียงสุรากับเมรัยกับเครื่องดองต่างๆ แต่ชื่อของสิ่งเหล่านั้นจะเป็นอย่างไรก็ตาม หากทำให้คนอื่นมึนเมาในระดับเมรัยขึ้นไปแล้ว ย่อมสงเคราะห์เข้าในข้อนี้ทั้งหมด

ค้าขายยาพิษ ที่อาจทำผู้เสพรับประทานเป็นอันตรายจนถึงแก่ความตาย

การค้าขายทั้ง ๕ อย่างนี้ แม้ในปัจจุบันสิ่งของต่างๆ จะ

มีชื่อแปลกออกไปมาก แต่อาจสงเคราะห์เข้าใจข้อหนึ่งได้
ชื่อว่าเป็นสิ่งต้องห้ามสำหรับคนที่ได้ชื่อว่าเป็นอุบาสก อุบาสิกา
เช่นเดียวกัน ข้อห้ามเหล่านี้ทรงแสดงไว้ในวาณิชชสูตร ปัญจก-
นิบาต อังคุตตรนิกาย

ข้อห้ามเหล่านี้ไม่ถึงกับผิดศีลแต่ผิดธรรมของอุบาสก
แต่ในการค้าขายทั่วไปนั่นเอง หากมีการเอารัดเอาเปรียบกัน
มาก มีการปลอมแปลง ปลอมปนสินค้าใช้เครื่องชั่งตวงวัดโกง
ลับเปลี่ยนสิ่งของ นำมาและขายของหนีภาษี เป็นต้น เหล่านี้
นอกจากจะเป็นการผิดกฎหมายแล้ว ท่านจัดเป็นอกุศลนาทาน
ประเภทที่เรียกว่าเป็นอาหารของอกุศลนาทาน ทำให้คนที่ค้า
ขายในลักษณะนี้ผิดทั้งกฎหมาย ศีล และธรรม

งานเป็นอาชีพของคนในโลกทุกชนิด พระพุทธศาสนา
จะต้องนำเอาศีลธรรมเข้าไปในการทำงานเหล่านั้น ข้อนี้ทรง
จำแนกการทำงานอาชีพของคนทั้งหลายในโลกไว้หลายประเภท
ตามนัยแห่ง ราธียสูตร สังยุตตนิกาย สฬายนวรรค มีใจความ
โดยสรุปว่า

คนบริโภคมกามในโลกนี้ มีวิธีแสวงหาทรัพย์และใช้จ่าย
ทรัพย์แตกต่างกันดังนี้คือ

๑. แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยความผลุนผลัน
ครั้นแล้วไม่เลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย ไม่จำแนกทาน ไม่ทำบุญ
๒. แสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยความผลุนผลัน

ครั้นแล้วเลี้ยงตนและครอบครัวให้เป็นสุขสบายแต่ไม่จำแนกทาน
ไม่ทำบุญ

๓. แสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยความผลุนผลัน
ครั้นแล้วเลี้ยงตนและครอบครัวให้สุขสบาย จำแนกทาน ทำบุญ
คนทั้งสามประเภทนี้ ควรตำหนิในขั้นของการแสวงหา
ทรัพย์ เพราะเป็นการได้มาโดยไม่ชอบธรรม แต่สองจำพวก
หลังนั้นควรได้รับสรรเสริญในการใช้ทรัพย์และการทำบุญ
จำแนกทานตามลำดับ

บุคคลอีก ๓ จำพวก คือ แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบ
ธรรมบ้าง ไม่ชอบธรรมบ้าง ทารุณข่มขี้บ้าง ไม่ทารุณข่มขี้บ้าง
ได้มาแล้วไม่เลี้ยงตนให้อิ่มหน้าเป็นสุข ไม่แจกจ่ายแบ่งปัน และ
ไม่ใช้ทำกรรมดี

พวกหนึ่งหาโภคสมบัติโดยชอบธรรมบ้าง ไม่ชอบธรรม
บ้าง ทารุณข่มขี้บ้าง ไม่ทารุณข่มขี้บ้าง ได้มาแล้วเลี้ยงตนให้
อิ่มหน้าเป็นสุข แต่ไม่แจกจ่ายแบ่งปัน และไม่ใช้ทำกรรมดี

พวกหนึ่งแสวงหาโภคสมบัติโดยชอบธรรมบ้าง ไม่ชอบ
ธรรมบ้าง ทารุณข่มขี้บ้าง ไม่ทารุณข่มขี้บ้าง ได้มาแล้วเลี้ยง
ตนให้อิ่มหน้าเป็นสุข ทั้งแจกจ่ายแบ่งปัน และใช้ทำกรรมดี

การเลี้ยงชีพในทางที่ไม่ชอบธรรม ระดับที่ทรงเรียกว่า
มิฉฉาชีพนั้น เมื่อกล่าวโดยสรุปคือการได้มาซึ่งทรัพย์สินใน
ทางที่ผิดกฎหมาย ผิดศีลธรรม นำไปสู่อาชีวิบัติ ท่านจำแนก

ไว้เป็นอันมาก เช่น

๑. **ลัก** คือการถือเอาทรัพย์สินของคนอื่นด้วยการลักขโมย ของคนประเภทที่เป็นโจรทั้งหลาย

๒. **ฉก** คือการฉกเอาของจากมือของเจ้าของ หรือเจ้าของเขาวางไว้ใกล้ตัว บางที่ทำอันตรายต่อชีวิตเขาด้วยท่านเรียกว่าตีชิง หรือฉกชิง

๓. **กรรโชก** คือการแสดงพลังอำนาจด้วย อาวุธ กำลังเป็นต้นให้เขายอมให้ทรัพย์สินแก่ตน

๔. **ปล้น** การยกกำลังไปแย่งชิงทรัพย์สินของคนอื่น โดยใช้อาวุธประเภทต่างๆเป็นเครื่องมือ

๕. **ตุ้** ได้แก่การร้องเอาของผู้อื่นซึ่งมิได้ตกอยู่ในมือตน เช่นการฟ้องร้องเอาที่ดินของคนอื่นมาเป็นของตน

๖. **ฉ้อ** ได้แก่การถือเอาสิ่งของๆ คนอื่นที่ตกอยู่ในมือของตน เช่นรับของฝากของคนอื่น เมื่อเจ้าของมาทวงปฏิเสธไม่ยอมรับว่าตนรับฝากไว้หรือไม่ยอมรับคืนให้

๗. **หลอก** คือการพูดปดเพื่อถือเอาของๆคนอื่น เช่นหลอกเจ้าของทรัพย์สินว่า มีคนที่ท่านผู้นั้นคุ้นเคยบอกให้มารับของสิ่งนั้นไป เมื่อรับไปแล้วก็ยึดเอาเป็นของๆตนเป็นต้น

๘. **ลวง** การถือเอาสิ่งของๆคนอื่น ในลักษณะเอารัดเอาเปรียบ เช่น ใช้เครื่องชั่ง ตวง โกง

๙. **ปลอม** การปลอมปนสินค้า สิ่งของ ทำของเทียม

ขายบอกว่าของแท้

๑๐. **ตระบัด** เช่น ยืมของเขาแล้วไม่ส่งคืน กู้เงินเขาแล้วไม่ส่งดอกเบี้ย เป็นต้น

๑๑. **เบียดบัง** เช่น การถือเอาเศษเล็กเศษน้อยจากผลประโยชน์ที่ตนรับผิดชอบ เช่น เป็นเจ้าหน้าที่ของรับเบียดบังผลประโยชน์ของรัฐ เก็บค่าเช่าบ้านหรือเช่าที่แล้ว เบียดบังบางส่วนเป็นของตน ให้รัฐและเจ้าของกิจการไม่เต็มตามผลประโยชน์ที่พึงได้

๑๒. **สับเปลี่ยน** เช่น การนำของตนที่มีราคาซื้อขายไว้แทนและเอาสิ่งของที่ดีกว่าไปเป็นประโยชน์ส่วนตน หรือการสับเปลี่ยนฉลาก เครื่องใช้สอยเป็นตัวอย่าง

๑๓. **ลักลอบ** เช่น การลักลอบนำของหนีภาษีเข้าไปในบ้านเมือง ลักลอบผลิตสิ่งผิดกฎหมายต่างๆที่ตนไม่มีหน้าที่อำนาจโดยชอบให้กระทำได้

๑๔. **ยกยก** เช่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ บริษัท ห้างร้าน มีหน้าที่ในการยึดทรัพย์สินของคนอื่นตามกฎหมาย แต่กลับยกยกบางสิ่งไว้เพื่อตน ไม่ส่งเข้าเป็นของหลวง หรือบริษัท ห้างร้าน

นอกจากนั้น งานอาชีพบางอย่างที่จัดว่าเป็นมิจฉาอาชีพะ คือการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิดกฎหมาย ศีลธรรม ที่มีโทษรองลงมาเช่น

- **สมใจ** คือ ตนเองไม่ทำดังกล่าว แต่ให้การสนับสนุน การกระทำเช่นนั้น ของคนอื่นด้วยการรับซื้อ หรือให้อาศัยอำนาจอิทธิพลของตน

- **ปกกลอก** คือ การคบหาสมาคมกับคนอื่นด้วยเจตนา ไม่สุจริต แสร้งแสดงความเป็นมิตรจนเขาตายใจแล้วปกกลอก เอาทรัพย์สินเขาด้วยวิธีต่างๆ เมื่อเขาหมดทรัพย์สินแล้วก็เลิกเกี่ยว ข้องกัน

- **รับสินบน** เพื่อทำงานให้เขาหรือให้สินบนเพื่อให้เขา ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตน

- **ผลาญ** คือ การทำลายทรัพย์สินของคนอื่น เช่น เผา สวน เผายิ่งข้าวคนอื่น เป็นต้น

- **หยิบฉวย** คือ การถือเอาของคนที่คุ้นเคยกัน เช่น บุตรหลานถือเอาทรัพย์สินของพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ โดยไม่บอกกล่าวให้ท่านทราบ

- ทรัพย์สินที่ได้มาจากการเล่นการพนัน การเล่นการพนัน ทุกชนิด พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่าเป็นอบายมุข เป็นการทำงานที่ ต้องเสียด่าง พลาดท่าเข้าเสียหายได้ทั้งทรัพย์สินเช่นนั้นก็ไม่ถาวร ด้วย เพราะเหตุ ๒ ประการ คือ

๑. เป็นของได้ง่าย ความเสียด่างมีน้อย จับจ่ายง่าย เก็บ ไว้ไม่ค่อยอยู่

๒. ความอยากได้ไม่มีที่สิ้นสุด ได้มาแล้วก็คงอยากได้อีก

เคยได้มาทางใดก็คงต้องหาทางนั้น จะต้องมีวันหนึ่งที่ปลั่งพลาด
ลงได้ อย่างที่โบราณท่านกล่าวสอนไว้ว่า

**“ถูกโจรปล้นสิบครั้งยังไม่ใกล้
ถูกไฟไหม้ครั้งเดียวเสียมหันต์
ถูกไฟไหม้สิบครั้งยังไม่พ้น
เสียหนักหนาคั่วหัวจมนคริน”**

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงโทษของการเล่นการพนันไว้
ในสังคาลกสูตร ที่ขนิภายว่ามีโทษ ๖ ประการ คือ “เมื่อขนะ
ย่อมก่อเวร เมื่อแพ้ย่อมเสียทายทรัพย์ที่เสียไป ทรัพย์ย่อม
ฉิบหาย ไม่มีใครเชื่อถือยกย่อง เป็นที่หมิ่นประมาทของคนอื่น
ไม่มีใครปรารถนาจะแต่งงานด้วย”

การได้โภคทรัพย์มาในทางไม่สุจริตนั้น เนื่องจากเป็น
บาปด้วยตัวของมันเอง จึงไม่มีข้ออ้างสำหรับใครก็ตามที่กระทำ
เช่นนั้น เรื่องนี้พระสารีบุตรเถระ ได้แสดงความจริงในเรื่องนี้แก่
ธัญญชานีพราหมณ์ ใน ธัญญชานีสสูตร มัชฌิมนิกาย ความว่า

“ธัญญชานีพราหมณ์ เดิมทีเดียวเป็นคนมีศรัทธา มีศีล
ต่อมาภรรยาของท่านตายลง ได้ภรรยาใหม่ที่เป็นคนทุศีล ไม่มี
ศรัทธา ทำให้พราหมณ์หันหลังให้ศีลธรรม กลายเป็นคนประมาท
อาศัยพระราชอำนาจรังแกประชาชน อาศัยทรัพย์ที่ตนได้จาก
ประชาชนมาเบียดบังราชทรัพย์ เมื่อพระสารีบุตรทราบจึงมา
เยียมและสอบถาม ซึ่งท่านรับเป็นสัตย์โดยอ้างว่า ที่ท่านต้อง

อาศัยพระราชอาชญาปล้นชาวบ้าน อาศัยชาวบ้านปล้นพระราชอาชญา เช่นนี้ เพราะมีภาระที่ต้องเลี้ยงดูมารดา บิดา บุตร ภรรยา ข้าทาสบริวารมาก จำเป็นต้องทำเช่นนั้น

พระสารีบุตรเถระจึงเสนอให้คิดว่า ผู้ประพฤตินี้ไม่เป็นธรรม ประพฤติผิดเพราะเหตุแห่งมารดา บิดา บุตร ภรรยา เป็นต้นนั้น เวลาตายไปแล้ว นายนิรยบาลเขาจะยอมรับข้อแก้ตัวหรือไม่ หรือว่าคนเหล่านั้นจะช่วยเหลือ โดยอ้างว่าเขาต้องทำเช่นนั้น เพราะพวกตนได้หรือไม่ พราหมณ์เรียนตอบว่าทำไม่ได้

พระสารีบุตรเถระจึงถามว่า ระหว่างคนประพฤตินี้ไม่เป็นธรรม ประพฤติผิดกับคนที่ประพฤตินี้เป็นธรรม ประพฤติไม่ผิด เพราะเหตุแห่งมารดาบิดา เป็นต้น ใครจะดีกว่ากัน ซึ่งพราหมณ์ได้เรียนถวายว่า **“คนที่ประพฤตินี้เป็นธรรม ประพฤติไม่ผิดดีกว่า”**

พระสารีบุตรเถระจึงได้สรุปให้ท่านเข้าใจว่า ยังมีภาระงาน ที่ถูกต้องตามธรรมะที่บุคคลอาจกระทำให้เกิดทรัพย์สมบัติขึ้น โดยธรรม เพื่อเลี้ยงดูตนเองและครอบครัวยังมีอีกมาก โดยบุคคลไม่ต้องทำบาป และยังได้ชื่อว่าบำเพ็ญปฏิภาณอันเป็นบุญ อีกด้วย คำแนะนำของพระเถระทำให้ท่านธัญชาณีพราหมณ์ เข้าใจความจริง จึงได้เลิกละการหากินที่เคยทำมาก่อนได้

ข้อนี้จะเห็นได้ว่า ความเชื่อถือในกฎแห่งกรรม และเชื่อ ในเรื่องสารวัฏเป็นปัจจัยอย่างสำคัญ ที่ทำให้คนทั้งหลายเกิด

ความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนต่อผลแห่งกรรม สังคม และการบังเกิดในภพชาติที่ดีต่อไป ด้วยแรงแห่งกุศลกรรมที่ตนได้กระทำไว้

การแสวงหาปัจจัยชั้นกลาง

การแสวงหาปัจจัยในการดำรงชีวิตชั้นนี้ เป็นความไม่เหมาะสม ไม่ควรแก่ฐานะของบุคคลเหล่านั้น เช่นที่ทรงแสดงไว้ในพรหมชาลสูตร ที่ขนิกาย ตอนที่ว่าด้วยมหาศีลความว่า ทรงงดเว้นจากการเลี้ยงชีพในทางที่ผิด ด้วยอาศัยดีรัจฉานวิชา เป็นเครื่องมือหากิน เช่นเป็นหมอทำนายลักษณะ อวัยวะคน ทายนิมิตต่างๆ ดูฤกษ์ โชค ร่ำมन्द์ ทำพิธีบนบาน แก้วบน เป็นต้น

แม้การขอต่อคนที่ไม่ควรขอ หรือขอเกินกำลังที่เขาจะให้ได้ พุดจาเสียบเคียงเพื่อให้เขาให้สิ่งที่ตนต้องการ หรือรับทำงานให้เขาในกิจการที่ไม่เหมาะสมไม่ควรแก่ฐานะภาวะของตน ต้องงดเว้นไม่กระทำ

การแสวงหาปัจจัยในชั้นประณีต

หมายถึงการแสวงหาปัจจัยตามหน้าที่ฐานะของตน ไม่ปล่อยให้จิตถูกกระตุ้นด้วยความโลภจัด ความคิดประทุษร้าย ความมมงายไร้เหตุผล แต่ดำรงตนอยู่ด้วยปัญญา รู้ทางเสื่อมทางเจริญ มีอุบายวิธีในการหลีกเลี่ยงหนทางเสื่อมมาดำเนินชีวิตในทางเจริญ เพื่อให้เกิดพัฒนาการทางโภคทรัพย์และจิตใจ โดย

อาศัยหลักอริยทรัพย์ซึ่งจะกล่าวในโอกาสต่อไป

คำว่า **ทรัพย์** แปลว่า **วัตถุที่นำความปลื้มใจมาให้** การแสวงหาทรัพย์ของตน จึงต้องอยู่บนมาตรฐานแห่งความถูกต้องทางศีลธรรม ไม่ว่าจะเป็นการแสวงหาในชั้นใดก็ตาม เพราะถ้าหากว่าสิ่งที่แสวงหาด้วยความเพียรพยายามจนได้มาทำความวิตกกังวลให้เกิดขึ้นแก่ตน สิ่งเหล่านั้นแทนที่จะเป็นทรัพย์ คือให้ความปลื้มใจ แต่จะกลายเป็นอสรพิษ ที่ทำอันตรายความสุขและชีวิตของบุคคล ดังนั้นในที่บางแห่งพระพุทธเจ้าจึงตรัสเรียกเงินทองว่า **อาสีวิโส** แปลว่า **อสรพิษมีพิษกล้า**

แต่ในชั้นของการแสวงหาทรัพย์นั้น ท่านไม่ได้กำหนดว่าจะหาได้มากหรือน้อย ขอเพียงแต่ให้เป็นการแสวงหาทรัพย์โดยธรรม และได้มาตามธรรม ซึ่งคนที่มีกำลังทรัพย์ กำลังความคิด กำลังคน ความฉลาดในการแสวงหาทรัพย์ จะได้มากเท่าไรก็ได้ ถ้ายังไม่ผิดธรรมคือไม่เบียดเบียนตนเอง และคนอื่นให้เดือดร้อนโดยยึดหลักของ **ยถาผลสันโทษ** คือยินดีในการใช้กำลังด้านต่างๆของตน เพื่อให้ได้ทรัพย์เหล่านั้นมาโดยชอบธรรม ตามสมควรแก่ตำแหน่งหน้าที่การงานของตน การแสวงหาทรัพย์ในทางที่ชอบธรรมเพื่อรักษา และสร้างฐานะของตนให้มีความมั่นคงในทางเศรษฐกิจเช่นนี้ แม้ท่านที่เป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน ท่านก็ยังคงประกอบกระทำอย่างเต็มที่ ไม่ถือว่าเป็นเรื่องเสียหายอะไรในชั้นของการแสวงหา

ตราบใดที่ยังไม่ผิดศีลธรรมดังกล่าว

การบริโภคปัจจัยในการดำรงชีวิต

ปัญหาที่พูดกันมากทุกยุคทุกสมัยคือ ปัญหาเรื่องปาก เรื่องท้อง ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัญหาถาวรของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือมนุษย์ พระพุทธศาสนามีคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคปัจจัยไว้เป็นอันมาก โดยพื้นฐานทั่วไปนั้น พระพุทธศาสนายอมรับความเป็นจริงว่า

สพฺเพ สคฺตา อาหารภูฏิติกา สัตว์ทั้งหลายดำรงอยู่ได้ เพราะอาหาร

นั่นเป็นธรรมดาของสิ่งมีชีวิต แต่เรื่องการบริโภคอาหาร นั้นหากขาดการพิจารณา การรู้จักประมาณจนถึงเป็นคนเห็นแก่ปากแก่ท้องเกินไป อาหารนั่นเองอาจเป็นปัจจัยให้เป็นอันตรายถึงแก่ชีวิตได้เหมือนกัน การบริโภคอาหารจึงมีหลักที่ทรงสอนให้พิจารณา ให้เกิดความเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ ลักษณะคุณค่าของอาหารให้ถ่องแท้ เพื่อไม่ให้คนต้องเดือดร้อน เพราะอาหารเป็นเหตุ แม้ปัจจัยอย่างอื่นคือ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยา รักษาโรค ก็ทรงสอนให้พิจารณา เช่นเดียวกัน ทำไมจึงต้องพิจารณา?

การที่ทรงสอนให้พิจารณาก็เพราะว่า แม้คนเราจะดำรงอยู่ได้ด้วยอาหารก็ตาม แต่ไม่ควรจะตกเป็นทาสของปัจจัยในการดำรงชีวิต ในชั้นแรกจึงทรงสอนให้พิจารณาไว้เพื่อไม่ให้

อาสวะคือเครื่องหมักหมมใจเกิดมากเกินไป โดยให้เข้าใจสภาพที่แท้จริงของปัจจัยทั้งหลายว่า ที่แท้แล้วเป็นเพียงของที่เกิดขึ้นดำรงอยู่ตามปัจจัย เป็นเพียงธาตุ และปฏิกูลด้วยทรงสอนให้เตรียมใจรู้จักกับปัจจัยในการดำรงชีวิตทั้งหลายก่อนที่จะได้หรือรับสิ่งเหล่านั้นมาบริโภค

เมื่อถึงยามบริโภค ทรงสอนให้พิจารณาก่อนบริโภค ตามนัยแห่ง สัพพาสวสังวรสูตร มัชฌิมนิกายมูลปิณณาสก์ เป็นต้น ความว่า

- เราพิจารณาโดยแยบคายแล้ว จึงบริโภคอาหาร มิใช่เป็นการบริโภคเพื่อเล่น เพื่อมัวเมา เพื่อประดับ ตกแต่ง แต่บริโภคเพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ได้ เพื่อให้ชีวิตมีอยู่ เพื่อระงับความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ความดี ด้วยความหวังว่า เราจักนำบัดทุกข์เก่า ป้องกันทุกข์ใหม่ ให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ด้วยการบริโภคนี้ ความไม่มีโทษ และความอยู่เป็นผาสุกจักเกิดขึ้น

หากผู้บริโภคอาหารด้วยการพิจารณา ตามที่ทรงแสดงไว้นี้ ความเดือดร้อนจากเรื่องอาหารก็จะน้อยลงได้มากที่สุด เพราะแท้ที่จริงแล้วอาหารที่บุคคลบริโภคเข้าไป เป็นอาหารของร่างกายโดยตรง ตามวัตถุประสงค์ในการบริโภคอย่างที่ทรงแสดงไว้ คือ

๑. เพื่อให้ชีวิตร่างกายดำรงอยู่ได้ บรรเทาความหิวเก่า ป้องกันความหิวใหม่

๒. ความไม่มีโทษ ความผาสุกบังเกิดขึ้น ช่วยให้มีความกำลังในการสร้างความคิด

คิดได้เพียงเท่านี้ จะสามารถบรรเทาความอยากบริโภคเพื่อเล่น เพื่อสนุก เพื่อแสดงฐานะว่าตนมีกินมีใช้มาก ตลอดถึงการบริโภคเพราะมัวเมาในอาหาร ซึ่งมีอยู่ไม่น้อยกระจายออกไปเป็นการแสวงหาอาหารให้แก่ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งเป็นการบริโภคที่เกินวัตถุประสงค์ ซึ่งอาหารที่บริโภคเข้าไปจะให้ได้ ความสิ้นเปลืองที่เกี่ยวข้องเนื่องจากการบริโภคอาหารกาย จึงกระจายออกไปโดยไม่มีควมจำเป็น ทั้งยังก่อให้เกิดปัญหาในการแสวงหา เป็นต้น

พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักในการบริโภคอาหารไว้เป็นอันมาก มีทั้งในชั้นของการรักษาศีลและการปฏิบัติธรรม เพราะเรื่องอาหารมีความเป็นดาบสองคมอยู่ คือถ้าใครบริโภคอาหารโดยเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ ประโยชน์ที่ตนจะพึงได้จากอาหารว่ามีอะไรบ้าง สามารถทำใจให้ยินดีเมื่อบรรลुวัตถุประสงค์ในการบริโภคอาหารของตนอย่างทีกล่าวกันว่า “กินเพื่ออยู่” ความเดือดร้อนเรื่องอาหารก็จะมีน้อยลง แต่ถ้าบริโภคอาหารในลักษณะที่ต้องการแสดงถึงรสนิยม จนกลายเป็นทาสของอาหาร ความเดือดร้อนเรื่องอาหารสำหรับบุคคลนั้น จะเป็นความเดือดร้อนที่ถาวร อย่างที่พูดกันว่า “อยู่เพื่อกิน” คนที่ตกเป็นทาสของอาหารจะต้องแสวงหาอาหารทั้งที่เป็นอาหารกาย และอาหาร

ทางประสาทสัมผัสส่วนอื่นอยู่รำไป คำสอนที่เกี่ยวกับอาหาร จึงมีหลายระดับด้วยกัน เช่น

๑. การกำหนดพิจารณาให้เห็นถึงวัตถุประสงค์ ประโยชน์ ที่แท้จริงอันตนจะพึงได้จากการบริโภคอาหาร จนสามารถ ทำใจให้หยุดกระวนกระวายเพราะอาหารได้ เมื่อเห็นว่าสำเร็จ ประโยชน์แล้ว

๒. พยายามทำใจอย่าให้เป็นคนเห็นแก่ปากแก่ท้องมากนัก ข้อนี้ทรงแสดงไว้ในเรื่องภัก ๔ ประเภท ทรงจัดบุคคลผู้ตก เป็นทาสของอาหารว่า เป็นเหมือนคนลงไปในแม่น้ำประสพภัย จากจรเข้ จรเข้สามารถทำลายชีวิตคนได้ฉับใจ ผู้ที่เห็นแก่กิน ย่อมเกิดอันตรายเพราะการกินได้เช่นเดียวกันฉับนั้น

๓. รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ซึ่งเป็นทั้งข้อปฏิบัติ ในรูปวินัย และเป็นหลักคำสอนสำคัญในโอวาทปาติโมกข์ คำ ว่ารู้จักประมาณคือการบริโภคอาหารแต่พอดี ไม่มากเกินไป และไม่น้อยเกินไป ท่านแนะว่า เมื่อเห็นว่าอีกสัก ๔-๕ คำ จะ อิ่มให้หยุดบริโภคแล้วดื่มน้ำ จะรู้สึกว่ามีพอดี หากบริโภคจน อิ่มแล้ว เมื่อมาดื่มน้ำเข้าจะรู้สึกอึดอัดไม่สบาย ยิ่งเป็นผู้ที่ ต้องทำงานทางจิตใจ หรืองานอื่นก็ตาม ผู้บริโภคมากเกินไป มักจะถูกความง่วงครอบงำได้ อย่างที่โบราณท่านสอนไว้ด้วย คำนำคิดว่า “หนังท้องตึง หนังตาก็หย่อน”

๔. มียถาถาภสันโคษ คือยินดีในอาหารที่ตนได้มา หรือ

กำลังบริโภคอยู่ ไม่อยากบริโภคอาหารที่ไม่มีอยู่ในขณะนั้น

๕. สำหรับภิกษุในพระพุทธศาสนา ยังได้สอนให้พิจารณา อยู่เสมอว่า “ชีวิตของเราเนื่องด้วยผู้อื่น คือต้องอาศัยศรัทธา บริจาคของชาวบ้าน จึงควรทำตนให้เขาเลี้ยงง่าย” ซึ่งหมายความว่าแม้ชาวบ้านทั่วไปก็ต้องตระหนักถึงความจริงข้อนี้ เพราะไม่ว่าจะเป็นการกินอยู่อย่างใดก็ตาม ย่อมมีความเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นและปัจจัยต่างๆ เป็นอันมาก การทำตนให้เป็น คนกินง่ายอยู่ง่ายจึงมีความจำเป็น

การบริโภคอาหารที่เกินความต้องการของร่างกาย ทำให้รู้สึกอึดอัดง่วงนอน เป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงประทานแนวคิดให้พระเจ้าปเสนทิโกศล ซึ่งเสวยพระกระยาหารมากเป็นปกติว่า “คนที่หาวนอนด้วย กินจุด้วย มักนอนหลับกึ่งเกลือกไปมา เหมือนหมูใหญ่ที่เขาเลี้ยงไว้ด้วยอาหาร เขาเป็นคนเขลา ย่อมเข้าสู่ห้องบ่อยๆ” พระเจ้าปเสนทิโกศลได้สำนึก จึงเสวยอาหารตามที่ทรงแนะนำ ทำให้มีความสบายไม่อึดอัดและง่วงนอนอย่างแต่ก่อน

อุโบสถศีลที่ทรงบัญญัติแก่อุบาสกอุบาสิกานั้น ในข้อที่ ๖ กำหนดให้งดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล นอกจากจะมีผลในทางประหยัดแล้ว ยังช่วยให้ผู้รักษาอุโบสถสามารถบำเพ็ญความดีที่สูงขึ้นไปได้ง่ายขึ้นด้วย ข้อบัญญัติในเรื่องนี้จึงเริ่มจากอุบาสกอุบาสิกาเป็นต้นไป จนถึงพระภิกษุ ภิกษุณี

ในขั้นการบำเพ็ญเพียรทางจิต ทรงแสดงหลักกรรมฐานข้อหนึ่งไว้เรียกว่า **อาหาเรปฏิกูลสัญญา** คือพิจารณาให้เห็นความปฏิกูลแห่งอาหาร ที่จำต้องบริโภคเข้าไปด้วยเหตุผลดังกล่าว แต่เมื่อคนมาพิจารณาตามนัยที่ทรงแสดงไว้ จะช่วยบรรเทาความอยากดื่ม อยากลิ้ม จนถึงวังไส้ความอยากออกไปได้มาก จะช่วยลดปัญหาในการบริโภคได้เป็นอย่างมาก

การบริโภคอาหารตามแนวพุทธ จะมีส่วนช่วยอย่างสำคัญในการป้องกันไม่ให้เกิดต้องกระวนกระวายเพราะอาหารไม่ถูกปาก บรรเทาความอยากกินอยากลิ้มเกินพอดี ที่สำคัญคือช่วยไม่ให้เสียคนเพราะการกินเป็นเหตุ อย่างน้อยก็ช่วยให้คนไม่ต้องอยู่ในโลกดังคำพังเพยที่ว่า “วัวเห็นหญ้า ชี้อ้าเห็นแก๊กิน” ได้

เรื่องเกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม

ปัญหาเรื่องเครื่องนุ่งห่มนั้น ถ้าอยู่เพียงเครื่องนุ่งห่มจริง ปัญหาจะมีน้อยมาก แต่ที่เกิดเป็นปัญหากันมากเพราะเครื่องนุ่งห่มกลายเป็นเครื่องประดับ ตกแต่ง ใส่ทา เพื่อให้เกิดความรู้สึกว่าสวยงาม จนเป็นที่ยอมรับยกย่องจากคนอื่นว่าสวยงามในแง่ของพระพุทธรูปศาสนานั้น ความงามในชีวิตคนท่านแบ่งออกเป็นชั้น ๆ รวมทั้งชั้นที่สมมติกัน กำหนดหมายกันสำหรับสังคมนั้น ๆ ยุคสมัยนั้น ๆ ดังนี้

งามด้วยเครื่องประดับตกแต่ง เสื้อผ้าและอาภรณ์ต่าง ๆ

ซึ่งจิตอาจได้เร็วที่สุด ทั้งขึ้นอยู่กับยุคสมัย ค่านิยมในสังคมสมัยนั้นๆด้วย

รูปร่างกายงาม ที่พูดกันว่าทรวดทรงงาม ผิวงาม วัยงาม เป็นต้น ความงามในขั้นนี้เป็นเรื่องสมมติ กำหนดหมายกันของบุคคลในสังคมนั้นๆ เพราะความงามเป็นเพียงมายา ไม่มีอยู่อย่างแท้จริง แต่ถึงอย่างนั้นงามรูปร่างที่กำหนดหมายกัน มีระยะเวลาสั้นกว่าเครื่องประดับตกแต่งข้างต้น

งามกิริยามรรยาท ซึ่งไม่ได้เกี่ยวกับอาการภายนอกฐานะทางทรัพย์สิน เป็นต้น แต่ยังคงเป็นเรื่องที่กำหนดหมายกันในสังคมนั้นๆว่า กิริยามรรยาทของชายหญิงเช่นไรที่จัดว่างาม หากใครรักษา กิริยามรรยาทของตนไว้ได้เสมอต้นเสมอปลาย ความงามจะยืนยาวออกไปจนแก่เฒ่าได้

งามจิตใจอันประกอบด้วยธรรม มีขันติ ความอดทน โสรัจจะ ความสงบเสงี่ยม เป็นต้น

ความงามตามหลักพระพุทธศาสนาจึงเป็นความงามสองประเภทสุดท้าย ดังนั้นเรื่องของเครื่องประดับตกแต่ง พระพุทธศาสนามักใช้เพียงคำว่า ผ้าห่ม ผ้าถุง หรือเครื่องนุ่งห่ม พระพุทธองค์ทรงสอนให้กำหนดพิจารณาให้เห็นถึงวัตถุประสงค์และประโยชน์ของเครื่องนุ่งห่มว่า

“เราพิจารณาโดยแยกกายแล้ว ใช้น้อยเครื่องนุ่งห่มเพียงเพื่อบำบัดความหนาว ความร้อน บำบัดสัมผัสอันเกิด

จากเหล็บบุ้ง ลมแดด และสัตว์เลื้อยคลาน เพียงเพื่อปกปิด
อวัยวะที่ให้เกิดความละลาย”

เป็นอันแสดงให้เห็นว่า วัตถุประสงค์และประโยชน์ที่คน
จะได้จากเครื่องนุ่งห่มที่แท้จริงคือ

- ป้องกันบรรเทาอันตรายจากธรรมชาติ มีหนาว ร้อน
ฝนตก เป็นต้น

- บำบัดบรรเทาอันตรายจากสัตว์ จำพวกเหล็บบุ้ง ริน
ราน เป็นต้น

- ปกปิดอวัยวะที่ควรปกปิด หากไม่ปกปิดเป็นเรื่องน่า
ละอาย เสื่อมเสียถูกตำหนิ

การนุ่งห่มตามวัตถุประสงค์ที่กล่าวมานี้ จะช่วยให้คนไม่
ไปให้ความสำคัญแก่ค่านิยม แฟชั่นต่างๆจนกลายเป็นปัญหา
ทางเศรษฐกิจทั้งของตน และของประเทศชาติอย่างที่ปรากฏอยู่
แต่จะหาข้อยุติแต่เพียงว่าใช้เครื่องนุ่งห่มอย่างไรแล้ว สามารถ
อำนวยความสะดวกให้เต็มตามวัตถุประสงค์ของเครื่องนุ่งห่มก็เป็น
อันใช้ได้ ข้อนี้ถึงดูตัวอย่างผ้าไตรจีวรของพระภิกษุสามเณร
พระอานนท์เถระออกแบบมา ๒,๕๐๐ กว่าปีแล้ว ยังคงใช้ได้ดี
อยู่ และคงใช้ได้ต่อไปอีกนาน เพราะอำนวยความสะดวกให้เต็ม
ตามวัตถุประสงค์ของการใช้เครื่องนุ่งห่ม

ชาวบ้านเป็นผู้ครองเรือน ต้องเกี่ยวข้องกับสังคมต่างๆ
อยู่มาก ย่อมไม่อาจใช้เครื่องนุ่งห่มเช่นเดียวกับพระภิกษุสาม

ณรรได้ แต่ถ้าหากทุกครั้งที่ใช้เครื่องนุ่งห่มพิจารณาให้เห็นถึง
วัตถุประสงค์ ประโยชน์ดังกล่าวแล้ว จะมีส่วนอย่างสำคัญ
ในการช่วยบรรเทาความดิ้นรนทางใจ เพียงเพื่อให้ทันแพ้นที่
นิยมกันในยุคสมัยนั้นๆ เพราะนั้นมีใช้เรื่องของเครื่องนุ่งห่มแล้ว
แต่เป็นเรื่องของใจที่ขาดการควบคุม การใช้เหตุผล จนตกเป็น
ทาสของตัณหา และต้องเดือดร้อนเพราะเรื่องการแสวงหาการ
ได้มา การบำรุงรักษา การกลัวคนอื่นเขาจะมองว่า ไม่ทันสมัย
เป็นต้นซึ่งความกลัวโดยขาดเหตุผลเช่นนี้เป็นของคนยุคโบราณ
มากกว่าจะเป็นยุคศาสนาและวิทยาศาสตร์

เครื่องนุ่งห่มที่ใช้ นั้น พระพุทธศาสนาเน้นหนักในด้าน
ความสะอาด การทนุถนอมใช้ เพื่อให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าของ
เครื่องนุ่งห่มเหล่านั้น เมื่อเครื่องนุ่งห่มเหล่านั้นขาด หากอยู่ใน
วิสัยที่จะซ่อม ซุน ปะได้ ก็ให้ทำ หากขาดมากแล้วให้ปรับใช้
ตามควรแก่ชนิดของผ้า ข้อนี้พระอานนท์เถระได้แสดงวิธีการ
ใช้จีวรของพระถวายพระเจ้าอุเทนแห่งกรุงโกสัมพีเป็นใจความว่า

**“ภิกษุเมื่อได้จีวรใหม่มา ให้มอบจีวรเก่าของตนแก่ภิกษุ
รูปอื่น ภิกษุรูปนั้นจะให้จีวรเก่าของตนแก่รูปที่มีจีวรเก่ากว่า
ต่อแต่นั้นทำจีวรเก่าเป็นผ้าปูนอน ทำผ้าปูนอนเก่าเป็นเพดาน
ใช้ผ้าเพดานเก่าทำผ้าเช็ดเท้า เอาผ้าเช็ดเท้าเก่าขยำปนกับ
ดินฉาบฝา”**

การใช้จีวรในลักษณะนี้ เมื่อกกล่าวโดยสรุปคือ การปรับ

ใช้เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มให้เหมาะแก่ความเปลี่ยนแปลงของผ้า เหล่านั้น เพราะการไม่รู้จักซ่อมแซม ซุน เย็บ ปะ ของเก่าให้ใช้ สอยได้ เป็นทางเสื่อมของตระกูลอันมั่งคั่งประการหนึ่ง

เรื่องที่อยู่อาศัย

เนื้อหาสาระของที่อยู่อาศัย

ที่อยู่อาศัย เป็นปัญหาถาวรสำหรับมนุษยชาติเช่นเดียวกับเรื่องอาหาร และเครื่องนุ่งห่ม ตลอดถึงยารักษาโรค พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญแก่เรื่องนี้มากเป็นพิเศษ รวมเรียกว่าปัจจัย ๔ ซึ่งพระอุปัชฌายะจะต้องสอนให้ผู้บวชทราบ หลังจากผ่านพิธีอุปสมบทแล้ว เพื่อให้รู้จักใช้ปัจจัยเหล่านั้น ตามควรแก่ฐานะ จะได้ไม่เดือดร้อนเพราะปัจจัย ๔ เป็นเหตุ โดยพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนให้พิจารณาถึงวัตถุประสงค์ และประโยชน์ที่พึงประสงค์จากการใช้เสนาสนะ เมื่อสามารถใช้ สำเร็จประโยชน์ได้แล้ว ถือว่าเป็นการเพียงพอในการก่อสร้าง ใช้สอยเสนาสนะเหล่านั้น โดยไม่มีความจำเป็นอะไรจะต้อง ดันรนต่อไปอีก เพราะการบริโภคปัจจัย ๔ ตามหลักพระพุทธ ศาสนานั้น เจ้าของปัจจัย ๔ จะต้องเป็นนายของปัจจัย ๔ ไม่ใช่ปล่อยให้ตนต้องตกเป็นทาสของปัจจัย ๔ เหล่านั้น แต่การที่ บุคคลจะปรับจิตให้ยอมรับความจริงดังกล่าวได้ ทรงสอนให้ พิจารณาด้วยอุบายวิธีที่แยบคาย และต้องการให้มีการพิจารณา อยู่บ่อย ๆ เพื่อค่อย ๆ ปรับจิตให้ยอมรับความจริงในเรื่องการบริโภค

ใช้สอยที่อยู่อาศัย โดยให้พิจารณาตามนัยแห่งพระพุทธภาษิตว่า

“เราพิจารณาโดยแยกคายเป็นแล้ว จึงได้ใช้สอยที่อยู่อาศัยว่า เพียงเพื่อบำบัดความหนาวร้อน บำบัดสัมผัสจาก เหลือบยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน เพื่อบรรเทาอันตราย อันเกิดจากฤดูกาล และเพื่อแสวงหาความสงบ”

การใช้สอยเสนาสนะ ที่อยู่อาศัยไม่ว่าจะเป็นอะไรก็ตาม ในลักษณะนี้ ช่วยให้เกิดการประหยัดในการสร้างโดยไม่จำเป็นต้องใหญ่โตจนเกินไป เพียงให้สำเร็จประโยชน์ตามความต้องการก็เป็นอันใช้ได้ และเพื่อให้อายุการใช้ที่อยู่อาศัยดำรงอยู่นาน ทรงประธานหลักในการใช้สอย บำรุงรักษาที่อยู่อาศัยเอาไว้มาก แม้จะเป็นหลักที่ทรงเน้นให้ภิกษุสามเณรปฏิบัติก็ตาม แต่โดยเนื้อหาแล้วย่อมอำนวยประโยชน์ให้แม่แก่ชาวบ้านทั่วไป ที่จะนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมแก่โอกาสฐานะนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี

ข้อนี้ทรงแสดงไว้ในเสนาสนวัตต คือข้อปฏิบัติต่อสถานที่อยู่อาศัย อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความละเมียดละมัยของพระพุทธศาสนา แม้ในเรื่องทั่วไป ปรากฏในพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๗ หน้า ๒๓๖ เป็นต้นไปความว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอยู่ในวิหารใด ถ้าสามารถ เชนฟังทำความสะอาด เมื่อจะทำความสะอาด ฟังนำบาตร และจีวรออกก่อน แล้วนำไปวางไว้ในที่อื่น แม้เครื่องใช้อย่างอื่นก็ฟังนำออกไปวางไว้ในส่วนอื่น สำหรับเตียง ตั้ง เก้าอี้

เป็นต้น เมื่อนำออกไปต้องระมัดระวังอย่าให้ครูดพื้น หรือ ขอบประตู แม้เครื่องใช้ต่างๆ เช่น ที่รองเตียง ตั้ง พนักอิง กระโถน เป็นต้น ก็ให้นำออกไปวางไว้ให้เรียบร้อยก่อน แล้ว ปัดกวาดหยักรั้วที่เพดานก่อน

ถ้าฝ่าทาด้วยสีดินแดง เป็นจุดต่าง พึงใช้ผ้าชุบน้ำบิด ให้แห้งแล้วเช็ด ถ้าพื้นทาด้วยสีดำเป็นจุดต่าง พึงทำโดย ทำนองเดียวกัน เมื่อทำความสะอาดที่อยู่อาศัย ให้ทำด้วยความระมัดระวัง เมื่อนำเครื่องนอน เช่น พูก ผ้าปูนอนออกผึ่ง แดด ต้องการจะให้ฝุ่นออกจากสิ่งเหล่านั้น ให้ทุบด้วยไม้ที่ไม่เป็นอันตรายต่อเครื่องใช้ แต่อย่าทุบที่ใกล้คนอื่น ใกล้ที่อยู่ภายในน้ำดื่ม น้ำใช้ ให้สิ้นเหน็ดลมหเวลาตีเครื่องใช้เหล่านั้น เพื่อป้องกันมิให้ฝุ่นละอองเข้าหน้าคนดี

ในด้านการจัดเก็บรักษาเสนาสนะ เครื่องใช้ทุกชนิด ทรงเน้นให้รักษาสิ่งเหล่านั้น ที่อยู่และให้จัดวางไว้อย่างมีระเบียบ ตามที่ซึ่งสิ่งเหล่านั้นเคยอยู่ เพื่อให้เครื่องใช้เหล่านั้น มีระเบียบสวยงาม จะหยิบก็ง่าย จะหายก็รู้ จะถูกก็เจริญตา ช่วยให้อายุการใช้งานของเครื่องใช้แต่ละอย่างอยู่ได้นาน แม้เมื่อชำรุดลงบางส่วนก็ทรงสอนให้ซ่อมแซมไว้ใช้ หากหมดสภาพของเตียง ตั้ง เก้าอี้ เป็นต้น ก็นำอุปกรณ์ที่เหลือจากสิ่งเหล่านั้นไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ตามสมควรแก่กรณี

ความชำรุดทรุดโทรมของเสนาสนะบางคราว เกิดขึ้น

จากความเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล ทรงสอนให้ปฏิบัติต่อ
เสนาสนะ เพื่อรักษาเสนาสนะ และคนที่อยู่ในเสนาสนะนั้นๆ
ตามสมควรแก่ฤดูกาล เช่น

ถ้าลมฝุ่นพัดมาจากด้านใดก็ตาม ให้ปิดหน้าต่างด้าน
นั้นเสีย เพื่อป้องกันมิให้ที่อยู่เปื้อนฝุ่นธุลีที่มากับลม

นอกจากจะทรงกำหนดให้มีบริเวณที่อยู่อาศัย สามารถ
เดินได้รอบสถานที่นั้นๆแล้ว ยังทรงกำหนดให้มีการเอาใจใส่
รักษาความสะอาด บริเวณและที่อยู่อาศัย ไม่ทำให้เปื้อน
ด้วยสิ่งปฏิกูลต่างๆคำสอนในเรื่องนี้กระจายออกไปถึงเรื่องห้องน้ำ
ห้องส้วม ให้รักษาความสะอาด ในกรณีที่ใช้ร่วมกันหลายคน
เมื่อคนหนึ่งทำสกปรก คนที่เข้าไปทีหลังจะต้องรับผิดชอบทำ
ให้สะอาด ไม่ทำเช่นนั้นถือว่าเป็นความผิด

ห้ามมิให้ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะลงในของสดเขียว ในน้ำ
ห้ามมิให้ทิ้งของสกปรก เศษขยะเป็นต้น ลงใกล้ที่อยู่อาศัย
หรือในน้ำ ห้ามมิให้บ้วนน้ำลายลงในที่ไม่สมควรเช่น พื้นที่อยู่
ในน้ำ หรือของเขียวสด เป็นต้น ความพิสดารในเรื่องนี้ทรง
แสดงไว้ในเสนาสนวัตร พระวินัยปิฎกเล่มที่ ๗ จากหน้า ๒๓๖
เป็นต้นไป

การบริโภคใช้สอยที่อยู่อาศัยในลักษณะนี้ นอกจากจะ
ก่อให้เกิดผลดีในทางรักษาความสะอาดเรียบร้อย สุขภาพของ
ผู้อยู่ทั้งทางร่างกายและจิตใจแล้ว ยังช่วยให้อายุการใช้งานของ

สิ่งเหล่านั้นอยู่นาน ไม่ต้องสิ้นเปลืองเงินทองในการซื้อหาบ่อยนัก ช่วยบรรเทาปัญหาในการผลิต การบริโภค การเงินได้อย่างดีวิธีหนึ่ง

การใช้ยารักษาโรค

เจตนารมณ์ของการใช้ยา?

ยารักษาโรคเป็นปัจจัยหลักประการหนึ่งในการดำรงชีวิต ไม่น่าจะเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจมากนัก เพราะคนเราไม่ได้ป่วยกันเสมอไป แต่ตามหลักความจริงแล้ว ปัญหาเรื่องยารักษาโรคลกลับเป็นปัญหามากเหมือนกัน ตามสถิติของกระทรวงสาธารณสุขแสดงให้เห็นว่า ในแต่ละปีประเทศไทยได้เสียเงินตราต่างประเทศเป็นจำนวนมาก เพื่อซื้อหายารักษาโรค กิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวกับยา การรักษาโรคไม่ว่าจะเป็นโรงพยาบาลของรัฐ เอกชน คลินิกต่างๆและโรงงานผลิตยาทุกประเภท มีความเจริญก้าวหน้ามาก ทำให้คนที่ดำเนินกิจการในด้านนี้ร่ำรวยกันมากเป็นพิเศษ อันเป็นการแสดงให้เห็นเหตุปัจจัยในเรื่องนี้ว่า

เพราะมีคนป่วยมาก จึงต้องซื้อยาและรักษากันมาก เพราะมีการซื้อยาและรักษากันมาก ทำให้คนที่ดำเนินกิจการเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บ ร่ำรวยกันมาก การต้องซื้อหามากและรักษาโรครกันมาก ทำให้คนสูญเสียเงินทองไปในเรื่องนี้มาก ทำให้เกิดปัญหาในการผลิต การหาเงิน การใช้จ่าย หนี้สินเป็นต้นติดตามมา

ในเรื่องนี้พระพุทธศาสนาได้แสดงถึงประเภทของคนไข้ไว้ในตกนิบาตอังคตตรนิกายว่า

๑. คนไข้บางคนจะได้ยา อาหาร คนพยาบาล เป็นที่สบายหรือไม่ก็ตาม ไม่อาจหายจากโรคได้

๒. คนไข้บางคน จะได้ยา อาหาร คนพยาบาล อันเป็นที่สบายหรือไม่ก็ตาม ก็หายจากโรคได้

๓. คนไข้บางคน จะต้องได้ยา อาหาร คนพยาบาล อันเป็นที่สบายเท่านั้น จึงจะหายจากโรคได้

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยคนประเภทหลังเป็นหลัก จึงทรงประทานพุทธานุญาต ยา คนพยาบาล อาหาร เป็นพิเศษสำหรับคนป่วย ทำให้มีส่วนช่วยเหลือคนไข้ ๒ ประเภทแรกด้วย แต่เรื่องของยาก็คือยา ซึ่งคนป่วยจะต้องรับประทานเต็ม ในยามที่ป่วยไข้เท่านั้น เหตุนี้จึงทรงสอนให้ภิกษุพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ ประโยชน์ที่จะได้จากการใช้ยา ตามนัยแห่งสัพพาสวสังวรสูตร มัชฌิมนิกายว่า

“เราพิจารณาโดยแยกคายเป็นแล้ว รับประทานยา เพียงเพื่อบำบัดเวทนา มีโรคต่างๆเป็นมูลอันเกิดขึ้นแล้ว เพื่อเป็นผู้หาความลำบากมิได้เป็นอย่างยิ่ง”

เมื่อคนสามารถปรับจิตของตนด้วยการพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ ประโยชน์ในการรับประทานยาได้เช่นนี้ จะช่วยให้มีเหตุผลในการใช้ยามากขึ้น โดยจะเลือกใช้ยาตามแพทย์สั่ง

และความจำเป็นที่ร่างกายจะต้องได้รับการบำรุง การบำบัด และการรักษา ตามสมควรแก่อาการของโรค ที่แพทย์ได้ตรวจ วินิจฉัยสั่งยาให้ ไม่ต้องสูญเสียเงินในการซื้อยา ตามคำโฆษณา ของผู้ผลิต จำหน่าย เป็นทางให้เกิดการประหยัดทั้งในส่วนตนเอง และเงินตราต่างประเทศ

เรื่องโรคภัยไข้เจ็บนั้น หากมองกันในแง่ของธรรมชาติ แล้วจะพบว่า ธรรมชาติได้มีอะไรไว้ให้มนุษย์ สัตว์ มากพอที่จะช่วยให้ดำรงชีวิตโดยปกติสุขได้ พืชต่างๆในโลก ตลอดถึง แร่ธาตุบางอย่าง มีความเป็นยาในตัวของมันเอง แม้ในหญ้าไม้ ทั้งหลาย หากในที่ใดมีต้นไม้ที่เป็นพิษ จะมีต้นไม้แก้พิษของ ต้นไม้นั้นงอกขึ้นใกล้ๆนั้นเอง หากคนมีความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่อง พืชต่างๆดี ย่อมสามารถนำเอาผลิตผลจากธรรมชาติเหล่านั้น มาแก้กันได้ สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายนั้น ที่จริงก็มีโรคภัยไข้เจ็บ เหมือนกัน แต่จะเป็นเพราะกฎธรรมชาติหรือสัญชาตญาณของ สัตว์เหล่านั้นก็ตาม ปรากฏว่าสัตว์สามารถช่วยตัวเองได้ด้วยการ กินพืชบ้าง ดินบ้าง แร่ธาตุต่างๆบ้าง เพื่อบำบัดอาการของโรค ที่เกิดขึ้น

แม้ว่ายุคสมัยจะเปลี่ยนแปลงไป แต่พวกยาสมุนไพรเป็น อันมากยังคงช่วยแก้โรคได้ ขอเพียงมีความรู้ ความเข้าใจถึง ประเภท ชนิด ของสมุนไพรเหล่านั้น นำมาใช้ให้เหมาะให้ควร แก่โรค ก็จะช่วยบำบัดโรคได้เป็นอย่างดี

ในเภสัชขันธ์กะ มหารรคแห่งพระวินัย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตพืชที่เป็นยา และเภสัชที่ช่วยบรรเทาความหิว ซึ่งเป็นโรคร้ายแรงยิ่งประการหนึ่งเอาไว้ เช่น

๑. ทรงอนุญาตให้พระฉันเภสัช ๕ คือ เนยใส เนยขันทน้ามัน น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อยในเวลาวิกาลได้ เมื่อถูกความหิวเสียดแทง

๒. ทรงอนุญาตให้ใช้รากไม้บางชนิดเป็นยาได้ เช่น ขมิ้น ขิง ว่านน้ำ ว่านเปราะ ข่า อุดพิษ แผลก และรากพืชต่างๆที่ใช้ยาได้

๓. ทรงอนุญาตให้ใช้น้ำฝาดของพืชบางอย่างเป็นยาได้ เช่น น้ำฝาดสะเดา น้ำฝาดมูกมัน น้ำฝาดกระดอม หรือขี้กาน้ำฝาดบระเพ็ด พญามือเหล็ก กถินพิมาน และน้ำฝาดที่เกิดจากพืชชนิดอื่นๆ

๔. ใบไม้บางชนิดที่ใช้เป็นยาได้ ทรงอนุญาตให้นำสิ่งเหล่านั้นมาประกอบเป็นยา เช่น ใบสะเดา ใบมูกมัน ใบขี้กานในกระดอม ใบแมงลัก ใบกะเพรา เป็นต้น

๕. ทรงอนุญาตให้ใช้ผลไม้บางชนิดเป็นยาได้ เช่น สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม พริก ลูกพิลังกาสา ดีปลี เป็นต้น และพืชบางอย่าง ยางของพืชเหล่านั้นใช้เป็นยาได้ เช่น มหาหิงค์ เป็นต้น

เกลือ ซึ่งเป็นสินค้าทางเศรษฐกิจประการหนึ่ง ที่ประเทศไทยเราผลิตได้มากเป็นพิเศษ นอกจากจะใช้เป็นอาหารได้แล้ว

พระพุทธเจ้ายังทรงประทานพุทธานุญาตให้ใช้เกลือเป็นยาได้ เรียกยาประเภทนี้ว่า โลณเภสัช เช่น เกลือสมุทร เกลือสินเธาว์ เกลือโป่ง เกลือหุง

เรื่องของยานี้ บางคราวราคาแพงขึ้นเพราะภาชนะที่ใช้บรรจุยาเหล่านั้นด้วย เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตให้มี ยารักษาโรคตา และเครื่องใช้ที่เกี่ยวกับยาตา จึงทรงเน้นไปที่ คุณภาพของยามากกว่าภาชนะบรรจุยา เพื่อให้เกิดการประหยัด แต่ตอบสนองความต้องการของตนได้อย่างเต็มที่ ภาชนะที่ ทรงอนุญาตให้ใช้ใส่ยาตา เช่น กลักยาตาที่ทำด้วยกระดูก งา เขาสัตว์ ไม้้อ ไม้ไผ่ ไม้ท้าวไป ทำด้วยผลไม้ ทำด้วยยาง โลหะ เปลือกหอยสังข์ เป็นต้น เมื่อภาชนะที่บรรจุยาชนิดต่างๆ ไม่มี ค่ามากนัก แต่อาจรักษาตาให้มีความสะอาด พร้อมทั้งจะบำบัด โรคได้ ราคาของยาที่จะใช้ดื่ม หยอดจะน้อยลง แต่คนป่วยกลับ ได้รับประโยชน์คือหายจากโรค อันเป็นจุดมุ่งหมายที่แท้จริง ของการใช้ยา

ปัญหาสำคัญใน **ด้านบริโภคนิยม** คือการบริโภคเกิน ความจำเป็น ซึ่งทำให้ต้องซื้อหาสิ่งเหล่านั้นมาด้วยราคาแพงๆ อันนำไปสู่ปัญหาด้านการผลิต การแสวงหาปัจจัย ทั้งในส่วน ปัจเจกชนและส่วนรวม พระพุทธศาสนาจึงได้เน้นเรื่อง การกำหนดวัตถุประสงค์ประโยชน์ของการบริโภคปัจจัย ๔ ไว้มาก บางอย่างเพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติจริง ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้า

จึงทรงบัญญัติเป็นข้อห้ามสำหรับนักบวช ซึ่งผู้ครองเรือนอาจนำไปประยุกต์ใช้ได้เป็นอย่างดี อย่างที่ทรงบัญญัติไว้ในจุลวรรคแห่งพระวินัย เรื่องห้ามมี ห้ามใช้ และครอบครองสิ่งที่เกินความจำเป็นบางอย่าง เช่น

- ห้ามมิให้ตกแต่งร่างกายด้วยเครื่องประดับต่างๆ เช่น ตุ่มหู สร้อยคอ เครื่องประดับเอว มือ นิ้ว ใครขึ้นทำต้องอาบัติสำหรับชาวบ้านทรงบัญญัติไว้ในศีลข้อที่ ๗ คือ งดเว้นประดับตกแต่งร่างกายด้วย ระเบียบ ดอกไม้ ของหอม เครื่องย้อม ทา ประพรมผิวต่างๆแต่ให้เป็นการกระทำด้วยความสมัครใจ คือ ใครเห็นว่าปฏิบัติได้ก็สมาทานศีล ๘

- ห้ามมิให้พระใช้บริวารที่แพงเกินไป เกินวิสัยที่พระจะมีได้ และอาจเป็นสื่อนำอันตรายแก่ร่างกาย ชีวิตมาสู่ตน จึงห้ามมิให้ภิกษุใช้บาตรทอง บาตรเงิน บาตรแก้วมณี บาตรแก้วไพฑูรย์ บาตรแก้วผลึก บาตรทองสำริด บาตรทองแดง บาตรแก้ว บาตรตะกั่ว แต่ทรงอนุญาตให้ใช้เฉพาะบาตรดิน กับบาตรเหล็กเท่านั้น เพราะวัตถุประสงค์ในการใช้บาตรคือใส่อาหารได้ เป็นประการสำคัญ เมื่อสำเร็จประโยชน์ไม่เดือดร้อนด้วยการใช้บาตรชนิดใด ก็ทรงอนุญาตให้ใช้บาตรชนิดนั้น

อาหารที่นำมาบริโภคบางอย่าง หากสามารถจัดปลูกขึ้นเองได้ หรือยามเดินทางไกลให้มีเสบียงเดินทางจะช่วยประหยัดได้เป็นอันมาก ข้อนี้พระผู้มีพระภาคทรงประทานพุทธานุญาต

ให้พระภิกษุ จัดให้มีการปลูกพืชบางอย่างที่ใช้เป็นอาหารได้ ไม่ว่าจะเป็นการปลูกภายในวัดหรือที่ของชาวบ้าน โดยมีเงื่อนไขตามพระพุทธรดำรัสที่ตรัสไว้ในเภสัชชขันธกมหาวรรคแห่งพระวินัยความว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พืชของสงฆ์ที่ปลูกในที่ของบุคคล พึงให้ส่วนแบ่งแก่เขาก่อนแล้วจึงบริโภค พืชของบุคคลที่ปลูกในที่ของสงฆ์ พึงให้ส่วนแบ่งแล้วบริโภค”

สิ่งที่น่าสนใจเป็นอาหารบางอย่าง หากคนได้ใช้เวลาว่างปลูก สิ่งเหล่านั้นขึ้นมาเองบ้าง เช่น พวกเครื่องแกง ผัก ผลไม้ จะช่วยให้สามารถประหยัดค่าใช้จ่ายลงไปได้มาก ตามปกติภิกษุจะไปไหนมาไหนโดยมีเสบียงอาหารติดตัวไปไม่ได้ แต่ในกรณีที่เดินทางไกลกันดาร อัดคัดด้วยอาหาร น้ำ หรือคราวที่ชาวบ้านขาดแคลนอาหาร ทรงประทานพุทธานุญาตให้มีเสบียงเดินทางได้ ข้อนี้ทรงประทานพุทธานุญาตไว้ใน เภสัชชขันธกมหาวรรคแห่งพระวินัย ความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ทนทางไกลกันดารอัดคัดด้วยอาหาร น้ำ ภิกษุไม่มีเสบียงเดินทางไกลทำไม่ได้ง่าย เราอนุญาตให้แสวงหาเสบียงได้ คือหากต้องการข้าวสาร ถั่วเขียว ถั่วราชมาส เกลือ น้ำอ้อย น้ำมันเนยใสก็พึงแสวงหาสิ่งเหล่านั้น”

แม้ว่าจะเป็นพุทธานุญาตสำหรับภิกษุก็ตาม ถ้าชาวบ้านทั่วไปนำมาใช้เป็นแนวในการดำรงชีวิตเช่นจัดเตรียมอาหาร

ไปรับประทานในที่ทำงาน คราวเดินทางไกล ไปทางเรือ เป็นต้น อาจช่วยประหยัดค่าอาหารที่ต้องซื้อหาในที่นั้นๆ ลงได้มาก ซึ่งสมัยโบราณท่านก็ใช้วิธีนี้ ปัจจุบันค่านิยมเปลี่ยนแปลงไป จนบางอย่างกลายเป็นปัญหาโดยไม่จำเป็นก็มีอยู่มาก

วิภาคกรรม ปัญหาเกี่ยวกับค่าจ้างแรงงาน

ปัญหาที่ออกจะเกิดขึ้นรุนแรงขึ้นโดยลำดับในปัจจุบันคือ ปัญหาเรื่องแรงงานมีทั้งเรื่องค่าแรง การงดจ้าง จนต่างฝ่ายต่างมีความรู้สึกว่าเป็น “ตนเสียเปรียบ” จึงได้พยายามที่จะเอาเปรียบซึ่งกันและกัน การตั้งจุดของตนไว้ในลักษณะนี้นานเข้า กลายเป็นการพิพาทกันระหว่างคนที่ทำงานอยู่ด้วยกัน ปัญหาเหล่านี้มีบ่อยครั้งที่น่าไปสู่ความแตกแยกกันอย่างรุนแรง จนกลายเป็นการทำลายผลประโยชน์ของกลุ่มคนที่รู้สึกว่าตนเสียเปรียบ ทั้ง ๒ ฝ่ายให้เสียเปรียบมากขึ้น เข้าทำนองที่เราพูดกันว่า “เสียน้อยเสียยาก เสียมากเสียง่าย” ปัญหาเหล่านี้ไม่ควรจะเกิดขึ้นเลย หากแต่แต่ละฝ่ายพยายามหาจุดกลางทางความคิด กิจกรรมและผลประโยชน์ โดยยึดหลักของพระพุทธศาสนาที่ได้ชื่อว่า สาราณียธรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในฉกกนิบาต อังคุตตรนิกาย โดยนำองค์ธรรมแต่ละข้อไปปรับใช้ ในการหาจุดกลางด้านต่าง ๆ ดังนี้ คือ

๑. จุดกลางทางความคิด คนเราเมื่อทำงานร่วมกัน จะ

ต้องมีความคิดร่วมกัน ตามหลักที่ทรงแสดงว่า **ทฤษฎีสัมมัญญาตา** คือมีความคิดเห็นเสมอกัน แต่ตามปกติแล้วคนจะมีความเห็นเหมือนกันทุกกรณีไม่ได้ จึงจำเป็นต้องหาจุดกลางทางความคิด ด้วยการยึดหลัก

๑.๑ เมตตามโนกรรม ตั้งมโนกรรมอันประกอบด้วย เมตตา มีความรัก ความปรารถนาดี ต้องการที่จะเห็นกัน และกัน ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนกัน สามารถดำรงชีวิต อยู่ด้วยความสุขตามสมควรแก่ฐานะของตน ซึ่งทั้งสองฝ่ายจะต้องสร้างความรู้สึกลงสู่กันบ้าง ไม่ใช่ไปเกณฑ์ให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกระทำเพียงฝ่ายเดียว

๑.๒ เมตตาวชิกรรม พุดจาปราศรัยกันด้วยจิตที่ประกอบ ด้วยเมตตา ไม่ใช่อารมณ์หรือนำเอาความไม่พอใจกันเป็นส่วน ตัวมาใช้ในกรณีของการทำงาน แสดงออกมาในรูปของคำจริง คำ สمانสามัคคี คำไพเราะอ่อนหวาน และคำที่ก่อให้เกิดประโยชน์ แก่ตน คนฟัง กิจกรรมที่ต้องกระทำ

๑.๓ ต่างฝ่ายต่างมีจุดหมายอยู่ที่กิจกรรมที่ต้องทำร่วมกัน ให้มีความเจริญก้าวหน้า เพราะงานอะไรก็ตาม ความเจริญก้าวหน้าของกิจกรรม เป็นบันไดที่จะนำคนผู้ทำกิจกรรมให้มีความ เจริญก้าวหน้าในด้านตำแหน่งงาน เงินเดือน เกียรติเป็นต้น

๑.๔ ปรับความคิดให้ยอมรับความจริงว่า ความดำรงอยู่ และเจริญก้าวหน้าของกิจกรรมคือ ความดำรงอยู่และความ

เจริญก้าวหน้าของกิจการเหล่านั้น ความอยากได้มากเกินไปของฝ่ายใดก็ตาม ย่อมนำความพิบัติมาให้ ดังที่ทรงแสดงไว้ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรคว่า

“โลกโภ ฌมฺมานํ ปรีปนฺโต ความโลภเป็นอันตรายแห่งธรรมทั้งหลาย

อิจฺฉา นฺรฺ ปริกฺสุสฺติ ความอยากย่อมเสือกไสนรชน

ไม่ว่าฝ่ายเจ้าของกิจการหรือพนักงานลูกจ้างก็ตาม มุ่งแต่จะได้เพื่อตนอย่างเดียว ไม่คำนึงถึงคนอื่นทั้งที่เกี่ยวข้องกันโดยตรงและโดยอ้อม เหตุผลและสติปัญญาในการทำงานก็จะหายไป มีแต่ความเขลา ความอยากที่จะตอบสนองความต้องการของตนฝ่ายเดียว ย่อมเป็นการทำลายทั้งตนเองและคนอื่น ดังที่ทรงแสดงไว้ในขุททกนิกายธรรมบทว่า

“ผู้มีปัญญาทราม ย่อมฆ่าตนเหมือนฆ่าบุคคลอื่น เพราะอยากได้โภคทรัพย์”

การที่บุคคลมุ่งตอบสนองความต้องการของตน ด้วยแรงกระตุ้นของตัณหาดังกล่าวนี้ โอกาสที่จะพบกับความอึด ความพอ และแม้แต่ความสุขจะเกิดขึ้นไม่ได้เลยเพราะว่า

“ความอึดในกามทั้งหลายไม่มี แม้ฝนจะตกลงมาเป็นเงินเป็นทองก็ตาม”

๒. จุดกลางทางกิจการ กิจการต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการงาน ค่าจ้างแรงงานนั้น จำต้องมีความรู้สึกที่จะหาจุดกลาง

ทางกิจกรรม ระหว่างเจ้าของกิจกรรมกับผู้ทำงาน โดยยึดหลักของสารานิยธรรมอีก ๒ ข้อ คือ

๒.๑ เมตตาทายกรรม ทำหรือให้ทำที่ประกอบด้วยเมตตา อันแสดงให้เห็นถึงความรัก ความปรารถนาดีต่อกันของบุคคลทั้ง ๒ ฝ่าย โดยฝ่ายเจ้าของกิจการหัวหน้าหน่วยงานแต่ละแห่ง ยึดหลักที่ทรงแสดงไว้ในสังคาลกสูตร ที่ฉนิกาย ข้อที่ว่า

- **จัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง** ซึ่งหมายถึงกำลังความรู้ ความสามารถกำลังกายของคนทำงาน ไม่ใช่ให้งานที่ยากเกินไปหรือหนักเกินไป เพราะการมอบหมายงานในลักษณะนั้น คนทำงานทนไม่ไหว และที่สำคัญคืองานจะเสียด้วย ในกรณีนี้พระพุทธศาสนามีถ้อยคำสั้นๆว่า **ปฺริสเมธะ** คือฉลาดในการเลือกคน จัดงานให้คนทำ โดยยึดหลักความรู้ ความสามารถ กำลังกาย ใจของคนเหล่านั้นเป็นมาตรฐานในการกำหนดตัดสิน

- **ด้วยการรักษาพยาบาลยามเจ็บไข้ได้ป่วย** เรื่องความเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นเรื่องธรรมดาที่ไม่มีใครต้องการให้เกิดขึ้น เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมมีผลกระทบต่อสุขภาพของตน และการงานที่คนเหล่านั้นกำลังทำอยู่แม้ว่าจะเป็นการเจ็บไข้ของคนงานเจ้าหน้าที่ก็ตาม แต่ผลประโยชน์ที่เสียไปนั้น กลับเสียทั้งสองฝ่าย ฝ่ายเจ้าของกิจกรรมต่างๆจึงควรแสดงเมตตาทางทายกรรม

ด้วยการให้สวัสดิการแก่คนของตน ด้วยการช่วยเหลือในการรักษาพยาบาล เพื่อรักษาสุขภาพกายเขาให้ดี อันมีผลกระทบต่อความเจริญก้าวหน้าแห่งกิจกรรมที่คนนั้นต้องกระทำต่อหน่วยงานนั้นๆ การกระทำในลักษณะนี้ นอกจากจะมีผลในด้านสุขภาพ และการงานดังกล่าวแล้ว ยังเป็นการสร้างความเคารพรัก มิตรไมตรีให้บังเกิดขึ้นด้วย ตรงตามหลักคติไทยที่ว่า

“เห็นกันเมื่อยามป่วยไข้ ให้กันเมื่อยามมีทุกข์”

- **ด้วยการแจกของมีรสแปลกให้กิน** เนื่องจากชีวิตของสัตว์ทั้งหลายจะอยู่ได้ด้วยอาหาร แต่อาหารบางอย่าง แม้คนอยากจะซื้อหากินกัน กลับไม่อาจซื้อหากินได้ เพราะปัญหาเรื่องรายได้ การแจกแบ่งอาหารกันกิน แบ่งของกันใช้ นอกจากจะแสดงให้เห็นความมีเมตตา ห่วงดีต่อกันแล้ว ยังเป็นการเสริมสร้างรักษามิตรไมตรีไว้ได้อีกด้วย ดังที่ทรงแสดงไว้ใน **สังยุตตนิกาย สคาถวรรค**ว่า

“ผู้ให้ย่อมผูกมิตรไว้ได้”

การร่วมกิจกรรมกันนั้น ทางพระพุทธศาสนามีหลักในการสร้างความสำนึกถึงคุณค่าของการให้ การเสียสละไว้มาก เพราะการทำงานร่วมกันนั้น เป็นเรื่องของกิริยา ปฏิบัติกิริยา เมื่อเริ่มหาจุดกลางทาง กิจกรรมด้วยการให้ได้แล้ว ย่อมมีผลกระทบต่อบุคคลสองฝ่าย และกิจกรรม ข้อนี้อธิบายแสดงไว้ใน **ปัญจกนิบาต อังคุตรนิกาย** ไว้เป็นอันมาก เช่น

**“ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก คนเป็นอันมากย่อมคบหาเขา ผู้ให้
สิ่งที่ชอบใจ ย่อมได้สิ่งที่ชอบใจ ผู้ให้สิ่งที่ประเสริฐ ย่อมเข้า
ถึงฐานะอันประเสริฐ ผู้ให้สิ่งที่เลิศย่อมได้สิ่งที่เลิศปราชญ์ผู้
ให้ความสุข ย่อมได้ความสุขเป็นต้น”**

การแจกของมีรสแปลกให้กินนั้น มิได้หมายความว่า
ต้องให้กันเสมอไป เป็นการพิจารณาแล้วให้ตามโอกาสอันควร
เท่านั้น ย่อมไม่มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจอะไรมากนัก การ
สงเคราะห์ด้วยการพิจารณาเสียก่อน เป็นหลักอีกประการหนึ่ง
ที่พระพุทธศาสนาแสดงไว้ ดังที่ท่านแสดงไว้ในสังยุตตนิกาย
สคาถวรรคว่า

**“การพิจารณาก่อนแล้วจึงให้ เป็นการกระทำที่สุจริตเจ้า
ทรงสรรเสริญ”**

เมื่อเจ้าของกิจกรรม หัวหน้าหน่วยงานทำอย่างนี้แล้ว
ปฏิบัติจากฝ่ายพนักงาน ลูกจ้างจะต้องแสดงออกมาตาม
หลักที่ทรงแสดงไว้ใน **สังคาลกสูตร ที่มณิกาย** ข้อที่ว่า

- **ลูกขึ้นทำงานก่อนนาย** ปัญหาเรื่องการทำงานคือ
เรื่องของเวลา หากคนพยายามใช้เวลาที่มาถึงเข้าให้เกิดประโยชน์
แก่งาน เวลาทำงานกำหนดไว้อย่างไร ทำตนเป็นคนตรงต่อเวลา
ไม่มัวรอให้ผู้บังคับบัญชา มาเสียก่อนจึงทำงาน เพราะการ
กระทำเช่นนั้นย่อมได้ชื่อว่า **ไม่ชื่อตรงต่อตนเอง** เวลาหน่วย
งานและผู้บังคับบัญชา คนทำงานจึงต้องมีหลักที่ทรงแสดงไว้

ในมงคลสูตรว่า “การทำงานที่ไม่คั่งค้างอาภูล เป็นอุดมมงคล” คนทำงานจึงต้องพยายามขจัดอุปมงคลในการทำงาน ด้วยการทำให้คั่งค้างอาภูล จนกลายเป็นภาวะที่เรียกว่า “ดินพอกหางหมู” การลุกขึ้นทำงานก่อนภายในความหมายนี้ ปัจจุบันหมายถึงการทำงานตรงต่อเวลาทั้งในตอนเริ่มงานและเลิกงาน”

- เลิกงานที่หลังผู้บังคับบัญชา เจ้าของกิจการคือเป็นคนไม่เห็นแก่ตัว เลิกงานตรงตามเวลาที่กำหนดไว้ บางคราวแม้งานจะมากไป แต่เป็นงานรีบด่วนจำเป็นต้องทำให้เสร็จโดยเร็ว การเลิกงานล่าช้าไปบ้าง ย่อมเป็นการแสดงออกถึงความมี “น้ำใจ” อันมีผลโดยตรงต่อตนเอง การงาน เจ้าของกิจการเหล่านั้น ในแง่ของกรรมแล้วย่อมไม่เป็นการลงทุนเปล่า เพราะย่อมเกิดเป็นตามหลักกิริยา ปฏิบัติการดังกล่าวตรงตามคำโคลงที่ว่า

ให้ท่านท่านจักให้ ตอบสนอง

นบท่านท่านจักปอง

นอบไหว้

รักท่านท่านจักครอง

ความรัก เรานา

สามสิ่งนี้เว้นไว้

แต่ผู้ทรชน

- ทำการงานให้ดีขึ้น ข้อนี้เป็นความจำเป็นของคนที่รักความก้าวหน้า ที่มีความเชื่อมั่น มีความเคารพในตนเอง จะต้องพัฒนาฝีมือ การทำงานให้เป็นผู้มีความชำนาญใน

การงานเหล่านั้น ซึ่งอำนวยผลให้ผู้ทำงานมีความเจริญก้าวหน้าขึ้น ทั้งในด้านตำแหน่งงาน รายได้ ฐานะทางสังคม ซึ่งเรื่องนี้จำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ตนเอง ผลงานของตนด้วยความเป็นธรรม ไม่ใช่มีวแต่เรียกร้องเงินเดือนขึ้นอยู่รำไป เพราะหากว่าเงินเพิ่มขึ้นไปโดยที่การทำงานไม่ดีขึ้น เป็นการทำลายผลประโยชน์ของเจ้าของกิจการนั้นๆ ทั้งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเห็นแก่ตัวของคนทำงาน

๑. **จุดกลางด้านผลประโยชน์** ซึ่งถือว่าเป็นปัญหาที่สำคัญมาก เนื่องจากการทำงานทุกอย่างทุกคนต้องการผลประโยชน์ ความขัดแย้งกันจนถึงเป็นศัตรูกัน จึงมักจะสืบเนื่องมาจากผลประโยชน์ขัดกัน ซึ่งตามปกติแล้วคนจะมองผลประโยชน์ในเชิงรูปธรรมมากกว่า ส่วนที่เป็นนามธรรม แม้สาเหตุก็มักจะมองในทางรูปธรรม ซึ่งจุดนี้เป็นการมองคนละจุดกัน เพราะพระพุทธศาสนามองเห็นว่า สาเหตุที่แท้จริงเกิดจากนามธรรม คือ **ความเห็นแก่ตัว ผลประโยชน์ของตัว** เพราะเกิดจากความโลภในตัวผลประโยชน์คือ

- ฝ่ายเจ้าของกิจการ มีความอยากได้ผลกำไรจากที่ได้ลงทุนไปมากมาย เพื่อความเจริญก้าวหน้าในกิจการ ความมั่งคั่ง ร่ำรวยที่ตนจะได้ จึงพยายามที่จะจ่ายให้น้อยที่สุด โดยมีกำไรมากที่สุด

- พนักงาน ลูกจ้าง ต้องการจะได้รับผลประโยชน์จาก

การทำงานของตนมากที่สุด เท่าที่จะมากได้ ทั้งสองฝ่ายเมื่อมีใครถามว่า ได้มากเท่าไรจึงถือว่าเป็นการเพียงพอ ย่อมไม่มีใครตอบได้แม้จะตอบได้ในโอกาสหนึ่ง แต่ในกาลภายหลังจะไม่อาจปรับจิตใจให้ยินดี ต่อรายได้ที่ตนได้รับอยู่ได้ เพราะจิตจะถูกกระชิบจากตัณหา ให้อยากได้เรื่อยๆไป จนไม่อาจจะหาข้อยุติได้ เมื่อวัตถุที่จะตอบสนองความต้องการของคนมีอยู่อย่างจำกัด แต่ความต้องการของคนไม่อาจจำกัด คำว่า ผลประโยชน์ขัดกันจึงเกิดขึ้น จึงจำต้องหาจุดกลางทางความคิด ในลักษณะที่เรียกว่า **ประสานประโยชน์กัน** โดยอาศัยเมตตาจิตเป็นหลัก แล้วนำเอาหลักสารานิยธรรมข้อที่ ๔ คือ

“แบ่งบันลามที่ได้มาในทางที่ชอบธรรมต่อกัน” ไม่หวังไว้เพื่อตนเพียงคนเดียว ฝ่ายเดียว”

ในขณะที่เดียวกันทั้งสองฝ่ายจะต้องรู้สึกว่ามีผลประโยชน์ร่วมกัน เมื่อฝ่ายหนึ่งอยู่ได้อีกฝ่ายหนึ่งควรอยู่ได้ด้วย เพราะจะต้องอิงอาศัยกันตลอดไป การมุ่งตักตวงเพื่อผลประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว ย่อมไม่ช่วยให้มีความสุขได้ อย่างที่ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ว่า

“การบริโภคคนเดียวไม่ได้สุข”

เมื่อสามารถหาข้อยุติที่สมเหตุผลได้ ด้วยเหตุผลและความดีแล้ว ความรัก ความเคารพ การสงเคราะห์กัน การไม่วิวาทกัน ความสามัคคีและเอกภาพในบริษัท ห้างร้าน หน่วยงาน

งานต่างๆก็จะเกิดขึ้น ข้อนี้ทางพระพุทธศาสนาสอนให้บุคคลพยายามแสวงหาจุดร่วม ทางความคิด กิจกรรม และ ผลประโยชน์ ดังกล่าว โดยเฉพาะในประเด็นของจุดกลางทางผลประโยชน์ ซึ่งจะต้องปฏิบัติทั้ง ๒ ฝ่ายนั้น ฝ่ายเจ้าของกิจการต้องยึดหลักที่ทรงแสดงไว้ในสังคาลกสูตรข้อที่ว่า

“ให้อาหารและรางวัล” โดยความหมายในเชิงการปฏิบัติ หมายถึงเงินเดือนและรางวัล เงินเดือนที่พนักงานของตนจะได้รับนั้น ต้องเหมาะสมแก่กำลังความรู้ ความสามารถผลงาน ไม่น้อยจนเขาเดือดร้อนในการเป็นอยู่ ไม่มากจนกิจการดำเนินไปไม่ได้ ในกรณีที่กิจการมีความเจริญก้าวหน้าดี ท่านสอนให้มีรางวัลแก่พนักงานเป็นกรณีพิเศษ อย่างที่เรียกว่า “โบนัส” ในปัจจุบัน

ในขณะที่เดียวกัน คนเราทำงานมากย่อมจะเหน็ดเหนื่อย ย่อมต้องการพักผ่อนตามความต้องการของร่างกายและจิตใจบ้าง ซึ่งจำเป็นจะต้องอาศัยหลักในสังคาลกสูตรข้อต่อไปที่ว่า

“ปล่อยให้ได้รับการพักผ่อนในสมัยอันสมควร”

เมื่อสามารถทำได้ดังกล่าว ย่อมได้ชื่อว่าได้รับประโยชน์จากการมีและใช้สอยโภคทรัพย์ ดังที่ทรงแสดงไว้ใน ปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกาย ความว่า

๑. เลี้ยงมารดา บิดา บุตรธิดา ภรรยา บริวารให้เป็นสุข
๒. เลี้ยงเพื่อนฝูงให้เป็นสุข

๓. บำบัดอันตรายที่เกิดจากเหตุต่าง ๆ

๔. ทำพิธีกรรม ๕ ประการ คือ สงเคราะห์ญาติ ต้อนรับแขก ทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย เสียภาษีบำรุงรัฐ ทำบุญอุทิศให้แก่เทวดา

๕. บริจาคทานในสมณพราหมณ์ผู้มีศีล ประพฤติปฏิบัติชอบ

ฝ่ายพนักงาน ลูกจ้างของบริษัทห้างร้านต่าง ๆ ก็จำเป็นต้องปรับความคิดให้ยอมรับเรื่องผลประโยชน์ร่วมกัน และต้องตระหนักถึงความผูกพันระหว่างตนเอง เจ้าของกิจการ ตัวกิจการว่า เป็นผลประโยชน์ที่ต้องช่วยกันรักษา แล้วปฏิบัติตนตามหลักที่ทรงแสดงไว้ใน **สังคาลกสูตร ทิมนิกาย** ดังกล่าวแล้วข้อที่ว่า

- **ถือเอาแต่ของที่นายให้** ให้ยินดีเฉพาะเงินเดือนที่ตนได้รับในขณะนั้น ไม่มีการยกยอก เบียดบัง หรือทำงานโดยมุ่งเอารัตเอาเปรียบต่อกัน งานธุรกิจต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับค่าจ้าง แรงงาน การดำเนินกิจการ หากคนที่ทำงานไม่มีความรู้สึก **ร่วมความคิด ร่วมกิจกรรม ร่วมผลประโยชน์** ทำนองลงเรือลำเดียวกัน เป็นตายด้วยกันแล้ว การเอารัตเอาเปรียบในแต่ละจุดก็จะบังเกิดขึ้น งานเหล่านี้จึงต้องอาศัยความรู้สึกเป็นมิตร เป็นญาติอย่างโครงสร้างทางสังคมไทยสมัยก่อน แม้แต่สมัยเป็นทาสเป็นนายเงิน แต่เราก็อยู่ร่วมกันฉันญาติมากกว่าทาส

กับนาย เพราะมีจุดเชื่อมโยงทางใจ ที่อาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และสายเลือดแห่งความเป็นไทย

ปัจจุบันเราขาดความรู้สึกที่เรียกว่า “ความมีน้ำใจต่อกัน” เพราะความละโมภโลภมากจนมุ่งแต่ผลประโยชน์เพื่อตน กลายเป็นภาวะแล้งน้ำใจ มองอะไรเป็นประโยชน์ต้องการผลตอบแทนในรูปของเงินตราเกินไป เมื่อผลประโยชน์ขัดกัน จึงมักไม่ค่อยหาข้อยุติกันด้วยความเป็นมิตร แต่กลับตั้งป้อมเป็นศัตรูกัน ซึ่งอาจจะเกิดจากแนวความคิดเรื่องทำอะไรต้องมีการ “ทิป” แบบฝรั่งมากไปก็ได้ การร่วมผลประโยชน์อีกประการหนึ่งคือ

- **ต้องไม่ทำตนเป็นปฏิปักษ์ต่อเจ้าของกิจการ** ด้วยการตีเตียน ต่ำว่า นินทา เพราะการกระทำเช่นนั้นมิแต่สร้างความไม่เป็นมิตร ความแตกแยกกัน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสอนให้นำความดีของนายไปสรรเสริญไปที่นั่นๆ อันเป็นการสร้างความรู้สึกเป็นมิตร ให้เกิดขึ้นภายในจิตของนายจ้างทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้

กัลยาณมิตร เป็นบุคคลที่ขาดไม่ได้ ไม่ว่าในการดำเนินงานเรื่องอะไรก็ตาม トラบใดที่ยังต้องเกี่ยวข้องกับคนอื่นอยู่ トラบนั้นยังต้องมีกัลยาณมิตรอยู่เรื่อยไป ยิ่งกิจการที่ต้องมีคนหลายระดับความรู้ ความคิด แต่ต้องมาร่วมกิจกรรมร่วมผล ประโยชน์กัน การสร้างแนวร่วมทางความคิด โดยให้มีความรู้

ลึกเป็นมิตร ประเภทที่เป็นกัลยาณมิตรดังกล่าว ไม่อาจขาด
ได้เลย

พระอานนท์เถระ ได้เคยกราบทูลต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า
ว่า ท่านมีความเห็นว่กัลยาณมิตรเป็นกึ่งหนึ่งของพรหมจรรย์
ทีเดียว แต่พระพุทธเจ้ากลับทรงแสดงว่า ไม่ใช่เป็นกึ่งหนึ่ง
ของพรหมจรรย์หรอก แต่เป็นตัวพรหมจรรย์เลยทีเดียว

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญกัลยาณมิตรไว้ในที่
ต่างๆเป็นอันมาก เช่น ในขุททกนิกาย อิติวุตตกะเป็นต้น ทรง
แสดงไว้เป็นใจความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยขึ้นไปอยู่ ย่อมมี
แสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพพนิมิตจันต ความมีกัลยาณ-
มิตรก็เป็นตัวนำ เป็นบุพพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของอริยมรรค
มีองค์ ๘

ความมีกัลยาณมิตร เท่ากับเป็นตัวการครองชีวิตอัน
ประเสริฐ (พรหมจรรย์) ทั้งหมดทีเดียว เพราะว่า ผู้มีกัลยาณ-
มิตรพึงหวังสิ่งนี้ได้คือ จักเจริญ จักทำให้มาก ซึ่งอริยมรรค
มีองค์ ๘ ประการ

เราไม่เล็งเห็นองค์ประกอบภายนอกอย่างอื่น แม้สัก
อย่างเดียว ที่มีประโยชน์มากสำหรับภิกษุผู้เป็นเสขะ เหมือน
ความมีกัลยาณมิตร ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตร ย่อมกำจัดอกุศลได้
ทำกุศลให้เกิดขึ้นได้

ความมีกัลยาณมิตรย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่ เพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรายแก่พระสัทธรรม

แม้ว่าจะเป็นพระธรรมเทศนา ที่แสดงเพื่อการปฏิบัติทางจิต แต่กัลยาณมิตรเป็นผู้ร่วมกิจกรรมที่ไม่อาจขาดได้ในทุกกรณี ดังนั้นในสังคาลกสูตรจึงทรงแสดงเรื่องกัลยาณมิตร พร้อมด้วยลักษณะของมิตรแต่ละประเภท และหน้าที่ซึ่งบุคคลจะต้องปฏิบัติต่อมิตรเหล่านั้น ในลักษณะกิริยาปฏิบัติกิริยา เพื่อให้เกิดการอยู่ร่วมกับฉันมิตร พร้อมทั้งจะร่วมหลักความคิด ร่วมกิจกรรมร่วมผลประโยชน์ และร่วมทุกข์ร่วมสุขกันดังต่อไปนี้

๑. มิตรมีอุปการะมีลักษณะ ๔ คือ

๑.๑ ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว

๑.๒ ป้องกันทรัพย์สมบัติของมิตรผู้ประมาทแล้ว

๑.๓ เมื่อมีภัยอันตรายเกิดขึ้น สามารถเป็นที่พึ่ง

พำนักได้

๑.๔ เมื่อมีธุระ ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ขอร้อง

๒. มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุขกันได้มีลักษณะ ๔ คือ

๒.๑ ขยายความลับของตนแก่เพื่อน

๒.๒ ปิดความลับของเพื่อนไว้ไม่ให้แพร่งพราย

๒.๓ ไม่ทอดทิ้งยามที่เพื่อนประสบอันตราย ความ

วิบัติ เตือดร้อน

๒.๔ แม้ชีวิตก็อาจสละเพื่อเพื่อนได้

๓. มิตรแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์มีลักษณะ ๔ คือ

- ๓.๑ แนะนำ ห้ามปรามเพื่อนไม่ให้ทำความชั่ว
- ๓.๒ แนะนำ ชักชวน ให้เพื่อนประพฤติ ปฏิบัติดี
- ๓.๓ ให้เพื่อนได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
- ๓.๔ บอกทางสวรรค์คือทางแห่งความสุข ความ

เจริญให้ทราบ

๔. มิตรมีความรักใคร่มีลักษณะ ๔ คือ

- ๔.๑ เมื่อยามมีทุกข์ก็ทุกข์ด้วยกัน
- ๔.๒ เมื่อยามมีสุขก็สุขด้วยกัน
- ๔.๓ ได้เถียงคนที่พูดดีเตือนเพื่อน
- ๔.๔ รับรองคนที่พูดสรรเสริญเพื่อนตามความเป็นจริง

จะพบว่าลักษณะของมิตรเหล่านี้เป็นหน้าที่ของคนทุกฝ่ายที่มีความเกี่ยวข้องกันฉันมิตร จะต้องแสดงออกระหว่างกันและกัน ตามสมควรแก่ฐานะ ยิ่งไปกว่านั้นพระพุทธองค์ได้ทรงเน้นหน้าที่อันมิตรกับมิตรจะต้องปฏิบัติต่อกันด้วยความเอื้อเฟื้อไว้ในสังคาลกสูตร ที่ชมนิกายความว่า

มิตรเป็นทิศเบื้องซ้าย ซึ่งคนทั้งหลายจะต้องอนุเคราะห์ด้วยฐานะ ๕ ประการ คือ

- ๑. **ด้วยการให้ปัน** อันเป็นลักษณะแบ่งกันกิน แบ่งกันใช้ ทำการสงเคราะห์ อนุเคราะห์กันฉันมิตร ญาติ
- ๒. **ด้วยการเจรจาถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน** พูดจากัน

อย่างมีไมตรีจิต เพื่อรักษากระชับความเป็นมิตรให้ดำรงอยู่
จนแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

๓. **ด้วยการประพุดติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์** อันเป็น
การแสดงลักษณะเด่นของความเป็นมิตร เพราะมิตรจะต้อง
ประพุดติกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน เพราะคนที่ล้าง
ผลาญประโยชน์กันนั้นท่านเรียกว่า “มาร” มิตรจึงต้องมี
ลักษณะตรงกันข้ามกับมาร

๔. **ด้วยการวางตนเป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย** แม้ว่า
บางโอกาสฐานะของเพื่อนจะตกต่ำ เปลี่ยนแปลงไป แต่ยัง
คงรักษาความเป็นมิตรไว้ไม่เสื่อมคลาย ทั้งต้องวางตนให้
เหมาะสมแก่ฐานะ โอกาส กาลเป็นต้นด้วย

๕. **ด้วยการไม่แก้งกล่าวให้คลาดเคลื่อนจากความ
เป็นจริง** คือต้องสามารถแสดงความจริงใจ ให้ปรากฏออกมาได้
ทั้งทางกาย วาจา เมื่อพูดจาปราศรัยกันในเรื่องใดก็ตาม ต้อง
พูดไปตามที่ตนได้เห็น ได้ยิน ได้ทราบ ได้รู้มาตามความเป็น
จริง ไม่เสริมความ คือทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ ไม่อำความ
คือทำเรื่องใหญ่ให้เป็นเรื่องเล็ก ความจริงที่แท้จริงเป็นอย่างไร
ก็พูดไปตามนั้น

มิตรดี ไร้มีความเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ?

เรื่องที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจของคนเรานั้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง
การผลิต การแลกเปลี่ยน การซื้อขาย การจ้าง ล้วนแล้วแต่

ต้องเกี่ยวข้องกับคนอื่นทั้งนั้น คนที่เกี่ยวข้องกันถ้าปราศจากพื้นฐานความสำนึกที่เป็นมิตรต่อกัน หรือเป็นมิตรประเภทมิตรปฏิรูป หรือมิตรเทียมแล้ว ความเสื่อมทุกจุดก็จะเกิดขึ้น จนถึงกับประสบการล้มละลายได้ทีเดียว เพื่อให้บุคคลสามารถจำแนกได้ว่า มิตรประเภทนี้มีลักษณะอย่างไร พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงมิตรปฏิรูปคือมิตรเทียมไว้ ๔ ประเภท พร้อมด้วยลักษณะที่พึงสังเกตไว้ดังต่อไปนี้ คือ

๑. มิตรปกกลอกต้องการจะได้อย่างเดียวมีลักษณะดังนี้ คือ

- ๑.๑ ให้ของเพียงเล็กน้อยเพื่อต้องการได้มาก
- ๑.๒ ยามตนมีภัยจึงเต็มใจทำงานให้เพื่อน
- ๑.๓ คบเพื่อนเพราะต้องการผลประโยชน์จากเพื่อน
- ๑.๔ ต้องการแต่จะได้จากเพื่อนอย่างเดียว

๒. มิตรดีแต่พูดมีลักษณะดังต่อไปนี้ คือ

- ๒.๑ นำเอาเรื่องที่ผ่านมาแล้วมาพูด
- ๒.๒ นำเอาเรื่องที่ยังไม่มาถึงมาสนทนากัน
- ๒.๓ ยามสงเคราะห์เพื่อน จะสงเคราะห์ในสิ่งที่ไม่ได้ประโยชน์
- ๒.๔ คราวจำเป็นจะต้องช่วยเหลือกัน จะอ้างความขัดข้องของตน

๓. มิตรหัวประจบมีลักษณะที่พึงกำหนดดังต่อไปนี้ คือ

๓.๑ เมื่อเพื่อนทำชั่วทำผิดก็เห็นดีเห็นงามตามไปด้วย

๓.๒ เมื่อเพื่อนทำถูกทำชอบคล้อยตามเพื่อน

๓.๓ ยามอยู่ต่อหน้าก็ยกย่องสรรเสริญเพื่อน

๓.๔ เมื่ออยู่ลับหลังตั้งหน้านินทาเพื่อน

๔. มิตรชักนำไปในทางเสื่อมมีลักษณะดังนี้ คือ

๔.๑ ชักนำให้ดื่มน้ำเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

๔.๒ ชักชวนเพื่อให้เที่ยวไปในที่ต่างๆ เวลากลางคืน

๔.๓ ชักชวนเพื่อให้ไปดูการเล่นจนไม่เป็นอันทำงาน

๔.๔ ชักชวนเพื่อให้เป็นนักเลงการพนันประเภทต่างๆ

เนื่องจากพระพุทธรศาสนาถือว่า เพื่อน ไม่ว่าใกล้ชิดกัน
ระดับใดก็ตาม เป็นตัวแปรสำคัญในการดำรงชีวิต ประกอบ
ภารกิจการงานของตน คนเราอาจตกต่ำเสื่อมทรัพย์ ยศ เพราะ
เพื่อนเป็นเหตุ ดังที่ได้รับสั่งเล่าถึงบุตรเศรษฐีคนหนึ่งให้เป็น
ตัวอย่าง ความย่อว่า

“บุตรเศรษฐีคนหนึ่งได้รับมรดกถึง ๘๐ โกฏิ แม้ภรรยา
ของตนก็ได้รับมรดกจำนวนเท่ากัน แต่เพราะขาดพื้นฐานทาง
การศึกษา มีทรัพย์แต่ขาดปัญญาในการรักษา ใช้จ่าย และเพิ่ม
พูนทรัพย์สมบัติของตน ต่อมาได้คบมิตรเลวทั้ง ๔ ประเภท
ดังกล่าวเป็นจำนวนมาก เพื่อนเหล่านั้นได้ประจบปอกลอกชักนำ
ไปในทางเสื่อม จนทรัพย์จำนวนมหาศาลต้องเสื่อมไปในวัยที่
คนทั้งสองชรา ต้องขายบ้านเรือน อสังหาริมทรัพย์เลี้ยงดู

เพื่อนจนหมดสิ้น จบลงด้วยการต้องเที่ยวขอกทานคนอื่นเลี้ยงชีวิตอยู่ไปเพื่อรอความตายเท่านั้น ซึ่งทรงอุปมาชีวิตของสามีภรรยาทั้งสองว่า

“เป็นเหมือนนกกระเรียนที่ขบปีกเหียนเกรียนหมดแล้ว นอนอยู่ที่หนองน้ำแห้งที่ไม่มีทั้งน้ำ ทั้งปลาสำหรับเป็นอาหาร”

ความเลื่อมจากทรัพย์สมบัติของคนเหล่านั้น เกิดจากการมีมิตรชั่วดั่งกล่าว เรื่องของมิตรจึงมีผลกระทบโดยตรงต่อเศรษฐกิจของคนเรา ไม่ว่าในกาลใด ๆ ก็ตาม

ในกรณีที่บุคคลได้คบหาสมาคมกับญาติมิตร ร่วมหลักความคิด ร่วมกิจกรรม ร่วมผลประโยชน์กับมิตรเช่นนั้น ย่อมเป็นการได้เหตุปัจจัยที่สำคัญในพัฒนาการด้านเศรษฐกิจของตนเอง ครอบครัว จนถึงประเทศชาติอันเป็นส่วนรวม

ข้อนี้พระพุทธเจ้าได้รับสั่งเล่าถึงบุรุษคนหนึ่งเป็นคนใช้ของเศรษฐีคนหนึ่ง ได้รับการแนะนำจากท่านเศรษฐีผู้เป็นนาย สามารถตั้งตัวได้ด้วยต้นทุนเพียงเล็กน้อย จากการนำหนูที่ตายแล้วไปขายเจ้าของแมวเท่านั้น ด้วยความเฉลียวฉลาดของเขา ช่วยให้เขาเปลี่ยนแปลงฐานะจากคนใช้ กลายเป็นบุตรเขยของเศรษฐีในเวลาไม่นานนัก ทรงปรารภท่านเศรษฐีผู้นี้แล้ว ตรัสพระพุทธภาษิตไว้ในจลลกะเศรษฐีชาดกว่า

“คนมีปัญญาเฉลียวฉลาด ย่อมตั้งตนไว้ได้แม้ด้วยต้นทุนมีประมาณเพียงเล็กน้อย คุณคนก่อไฟกองน้อยๆ ให้เป็นกองไฟใหญ่ ฉะนั้น”

ปัญหาเรื่องการตลาด

ปัญหาการตลาดที่ท่านใช้คำว่า **ปริวรรตกรรม** ประเด็นของปัญหาที่ถาวรคือ ฝ่ายพ่อค้าจะมีความรู้สึกกว่า ขายของได้กำไรน้อย จึงมีความรู้สึกเดือดร้อนเพราะได้กำไรน้อย ในขณะที่ผู้ซื้อมีความรู้สึกกว่า สินค้านานาชนิดแพงเหลือเกิน ความรู้สึกกว่ารายได้ไม่พอจ่าย แม้บางอย่างจะเป็นการจ่ายโดยไม่รู้จึกคำว่าพอกก็เกิดขึ้น ความรู้สึกเหล่านี้เป็นปัญหาถาวร เพราะระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขายนั่นเอง เมื่อตนต้องทำหน้าที่ตรงกันข้ามกับอาชีพของตน จะมีความรู้สึกเหมือนกัน ผู้ขายจะมีความรู้สึกกว่ากำไรน้อย ผู้ซื้อจะมีความรู้สึกกว่าของแพง ที่เป็นเช่นนี้ เพราะว่าคนส่วนมากมีความโลภ หลง อากาการเหล่านี้คืออาการของความเห็นแก่ตัว หรือเห็นแต่จะได้ถ่ายเดียว ไม่ยอมรับความจริงว่ากลุ่มผลประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือผู้ขายและผู้ซื้อล้วนเป็นปัจจัยอาศัยกันและกัน ทำนองคนลงเรือลำเดียวกัน จะต้องพร้อมที่จะร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน ขาดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอีกฝ่ายหนึ่งจะอยู่ไม่ได้

ดังนั้น ในฐานะของผู้ซื้อพระพุทธเจ้าทรงสอนนับแต่ได้รับทรัพย์สินเงินทองมาจากการประกอบอาชีพ ด้วยความหมั่นขยัน เมื่อได้ทรัพย์มาแล้ว ให้แบ่งทรัพย์ออกเป็น ๔ ส่วน คือ

ใช้ทรัพย์สองส่วนในการประกอบธุรกิจ ธุรกิจ ตามสมควรแก่ฐานะอาชีพของตน ใช้หนึ่งส่วนในการเก็บออมไว้เพื่อเป็นหลักประกันในการครองเรือน ป้องกันอันตราย สร้างหลักฐานในอนาคต และอีกส่วนหนึ่งใช้ไปในการเลี้ยงดูตนเอง ครอบครัว และผู้ที่เกี่ยวข้องในฐานะนั้นๆ

ในการซื้อหาจับจ่ายมาเลี้ยงดูครอบครัวนั้นเอง ทรงสอนหลักที่เรียกว่า สมชีวิตา คือให้เลี้ยงชีวิตพอสมควรแก่ฐานะ ความจำเป็น กำลังทรัพย์ที่ตนมีอยู่ไม่ให้ฟุ่มเฟือยจนเกินไป หรือประหยัดจนอดอยากหิวโหย นั่นคือความรู้จักประมาณในการซื้อหา จับจ่าย บริโภค ใช้สอย ตามความจำเป็นที่เกิดขึ้น และตามกำลังทรัพย์ที่จะซื้อหาตอบสนองความต้องการของตนได้ โดยไม่เดือดร้อนเพราะจ่ายเกิน และประหยัดจนเกินไป ข้อนี้ตรงกับหลักที่ท่านสอนไว้ในสุภาษิตสอนหญิงที่ว่า

“มีสิ่ง พึงบรรจบ ให้ครบบาท

อย่าให้ขาด สิ่งของ ต้องประสงค์

มีน้อย จ่ายน้อย ค่อยบรรจบ

อย่าจ่ายลง ให้มาก จะยากนาน

ไม่ควรซื้อ ก็อย่าไป พิไรซื้อ

ให้เป็นมือ เป็นคราว พึงควรวานนั่นเอง

เนื่องจาก **ปรีวรตกรรม** คือการตลาดเป็นเช่นเดียวกับ
วิภาคกรรม คือเรื่องแรงงาน ที่คนทั้งสองฝ่ายจะต้องมีความรู้
สีกยอมรับนับถือสถานะของอีกฝ่ายหนึ่ง ที่ฝ่ายใดไม่อาจขาด
อีกฝ่ายหนึ่งได้ การสร้างความรู้สีกเป็นมิตร ดังกล่าวจึงมี
ความจำเป็นที่ไม่อาจขาดทั้งสองกรณี

วงจรของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ที่กำหนดด้วยหลักของ
ทฤษฎัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ คือ

๑. **อุฏฐานสัมปทา** สมบูรณ์ด้วยความหมั่นขยันในการ
ประกอบภารกิจ เครื่องเลี้ยงชีวิตหรือ ผลิตรกรรม

๒. **อารักขสัมปทา** สมบูรณ์ด้วยความฉลาดในการบริหาร
รักษา พัฒนาทรัพย์ที่ตนมีอยู่ หรือ บริโภคกรรม

๓. **กัลยาณมิตตตา** การคบหาเกี่ยวกันด้วยความรู้สีก
เป็นมิตรที่ดีต่อกัน อันเป็นหลักการสำคัญของ **ปรีวรตกรรม**
และ **วิภาคกรรม**

๔. **สมชีวิตา** การเลี้ยงชีวิตพอสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่
ตนมีอยู่ ครอบครองอยู่ไปตามความเหมาะสม คือรู้จักพอดี
พอควร พอประมาณ พอใจ อันเป็นหลักของ **บริโภคกรรม**
และ **ปรีวรตกรรม** นั้น

ประเทศไทยเคยมีคำขวัญที่มองเห็นเป็นวงจรของเศรษฐกิจ

มันคงว่า “ไทยทำ ไทยซื้อ ไทยขาย ไทยได้กำไร เงินทองไม่
รั่วไหล ชาติไทยพัฒนา”

คำขวัญข้อนี้หากพร้อมใจกันทำให้เป็นรูปธรรม ต่อเนื่อง
พัฒนาแล้ว ปัญหาเศรษฐกิจจะลดได้มากที่สุดทีเดียว

แม้ว่าความมีกัลยาณมิตรจะเป็นปัจจัยสำคัญในชีวิต ไม่
ว่าจะเกี่ยวกับเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา ศาสนา การปกครอง
เป็นต้นก็ตาม ผลจะเกิดจากกัลยาณมิตรได้ก็ต่อเมื่อบุคคล
เหล่านั้น ปฏิบัติตนดีตามคำแนะนำของท่านที่เป็นกัลยาณมิตร
ของตน นั่นคือดำเนินชีวิตไปตามขั้นตอนแห่งวุฒิธรรม คือ
ธรรมอันเป็นปัจจัยให้บุคคลประสบความสำเร็จในด้านต่างๆคือ

๑. สัมปรีสังเสวะ คบท่านผู้ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา
ใจที่เรียกว่าเป็นสัตบุรุษ คือต้องมีคนดีเป็นมิตร

๒. สัทธัมมัสสวนะ ฟังคำสั่งสอนของท่านด้วยความเคารพ

๓. โยนิโสมนสิการ ตริตrongพิจารณาให้เห็นสิ่งที่ดี ไม่ดี
มีประโยชน์ ไม่มีประโยชน์ เป็นต้น โดยอุบายวิธีที่สมเหตุผล
ชอบธรรม

๔. ธัมมานุธัมมปฏิบัติ ประพฤติปฏิบัติธรรมสมควร
แก่ธรรมคือ กาละ เทศะ บุคคลกลุ่มคน ฐานะ หลังจากที่ได้
ผ่านการกลั่นกรอง การพิจารณามาด้วยดีแล้ว

หากปัจจัยเหล่านี้บกพร่องไป ผลคือความเจริญในด้านเศรษฐกิจเป็นต้น ย่อมไม่อาจอำนวยผลให้ได้ตามที่ต้องการได้ เนื่องจากปัญหาที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ เป็นปัญหาของชาวบ้าน ทั่วๆไป คำสอนแนวนี้จึงมักปรากฏในชาดก ทั้งระดับพระคาถา ในพระไตรปิฎก และอรรถกถาแห่งชาดกนั้นๆ ชั่วนี้พึงดูตัวอย่างพระพุทธดำรัสที่ตรัสถึงการอาศัยกัลยาณมิตร ทั้งที่เดินตามขั้นตอนดังกล่าวอย่างสมบูรณ์ และมีความบกพร่องในด้านขั้นตอนในเอกนิบาตชาดกดังต่อไปนี้

- ผู้ใดบุคคลกล่าวสอนอยู่ ไม่ทำตามคำสอนของผู้ปรารถนาประโยชน์ ผู้นั้นเคราะห์ด้วยประโยชน์ เกื้อกูล ผู้นั้นย่อมเศร้าโศก...ย่อมถึงความฉิบหาย ย่อมถึงตายเป็นต้น

ขอบข่ายของคำว่า เศรษฐศาสตร์

ก่อนที่จะพูดในประเด็นต่อไป น่าจะหันมาทบทวน พิจารณา ความหมาย และขอบข่ายของหลักวิชาเศรษฐศาสตร์ ในความ เข้าใจของนักวิชาการในด้านนี้เสียก่อน นักวิชาการด้านเศรษฐ ศาสตร์ได้ให้ความหมายของคำว่า เศรษฐศาสตร์ไว้ดังนี้

๑. วิชาที่ประสงค์จะศึกษาถึงการกระทำของมนุษย์ที่อา คัยในสังคม เพื่อความพอใจตามความปรารถนา และเพิ่มพูน เศรษฐทรัพย์ของมนุษย์

๒. เศรษฐศาสตร์คือวิชาที่เป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งศึกษา ถึงระเบียบการของสังคม และความสัมพันธ์ในการกระทำ ต่างๆระหว่างมนุษย์ ในอันที่จะนำมาซึ่งวัตถุประสงค์ต่างๆเพื่อบำบัด ความต้องการของมนุษย์

เมื่อกล่าวโดยสรุปเศรษฐศาสตร์ คือวิทยาศาสตร์ที่ กล่าวถึง

- ความต้องการของมนุษย์
- การทำงานเพื่อให้ได้สิ่งของและบริการมาบำบัด ความต้องการเพื่อ

- ให้เกิดความมั่งคั่ง อุดมสมบูรณ์ด้วยโภคสมบัติ

- เพื่อให้มีสวัสดิการหรือการอยู่ดีกินดี

เศรษฐศาสตร์จึงเป็นวิทยาศาสตร์ทางสังคม ที่มีกฎและ

ทฤษฎีเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เช่น

“เมื่อวัตถุดิบขาดตลาด โรงงานต้องหยุด กรรมกรต้องว่างงาน สินค้าแพงขึ้น ราคาสินค้าประเภทอื่นที่มีความสัมพันธ์กันก็แพงขึ้นด้วย หรือทฤษฎีค่าจ้างที่ว่า ค่าจ้างกำหนดจากมาตรฐานการครองชีพของคนงาน”

วิชาเศรษฐศาสตร์เกิดขึ้นได้อย่างไร

- ท่านแสดงว่า ความต้องการเป็นมูลฐานสำคัญทำให้เกิดวิชาเศรษฐศาสตร์ และเป็นปัญหารากฐานทางเศรษฐศาสตร์

“เมื่อความต้องการของมนุษย์ไม่จำกัด ไม่มีที่สิ้นสุด แต่สิ่งของและบริการที่มนุษย์ต้องการมีจำนวนจำกัด ปัญหาในเรื่องนี้ย่อมต้องเกิดขึ้นเป็นธรรมดา”

ด้วยเหตุนี้ เศรษฐศาสตร์จึงเข้ามามีส่วนเข้าจัดการ จัดแบ่งให้มีการบริโภคที่จะสนองความต้องการของมนุษย์ให้มากที่สุด ความต้องการนี้เองเป็นตัวบังคับให้มนุษย์ทำงาน ให้ผลิต คิดค้น จนเกิดความมั่งคั่งและมีสวัสดิการ ทำให้เกิดการอยู่ดีกินดีมากขึ้น

ดังนั้น ขอบข่าย เนื้อหาของวิชาเศรษฐศาสตร์จึงครอบคลุมหัวข้อใหญ่ ๆ ดังนี้คือ

๑. การผลิต
๒. การบริโภค

๓. การแลกเปลี่ยน

๔. การคลัง

๕. การแบ่งสรร

๖. ปัญหาเศรษฐกิจยุคใหม่ เช่นการวางแผน ปัญหาของประเทศที่กำลังพัฒนา

ผู้ตั้งวิชาเศรษฐศาสตร์คนแรกคือ **อังกวน เดอ มองเคเร** **เบียง** ชาวฝรั่งเศส ได้เขียนหนังสืออธิบายวิชาเศรษฐศาสตร์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๙ วิชาเศรษฐศาสตร์ แบ่งออกได้เป็นหลายประการ เช่น

- **วิชาเศรษฐศาสตร์บริสุทธิ์** มุ่งค้นคว้ากฎต่างๆทางเศรษฐกิจ โดยพิจารณาถึงความจริง หรือพฤติกรรมต่างๆ แล้วนำมาอธิบายให้ชัดเจน เพื่อตั้งเป็นกฎขึ้น

- เศรษฐศาสตร์ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติหรือเศรษฐศาสตร์ประยุกต์

- วิชาเศรษฐศาสตร์เกี่ยวกับสังคม ค้นคว้าหาความจริงที่จะทำให้มนุษย์มีความสุขสมบูรณ์

ในกาลต่อมา ได้มีการแบ่งเศรษฐศาสตร์ออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ

๑. เศรษฐศาสตร์จุลภาค

เป็นการศึกษาถึงส่วนย่อยของระบบเศรษฐกิจ เกี่ยวกับการผลิตขององค์การผลิตเฉพาะกลุ่มชนหนึ่ง สถานการณ์หนึ่ง

ท้องถิ่นหนึ่ง มีการจัดสรรทรัพยากรอันจำกัด โดยมีระบบราคาเป็นกลไก โดยอาศัยทฤษฎีราคาเป็นหลักสำคัญ

๒. เศรษฐศาสตร์มหภาค

เป็นการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ส่วนใหญ่ คือส่วนรวมของระบบเศรษฐกิจทั้งประเทศ หรือหลายประเทศ เช่น

เรื่องรายได้ของประชาชาติ

การว่างงาน ผลผลิตภักดิ์มวลรวมของประชาชาติ

ระดับการทำงาน การลงทุน การออม ตลอดจนความสามารถในการผลิตของระบบเศรษฐกิจ โดยมีรายได้ประชาชาติเป็นเครื่องมือสำคัญ อย่างไรก็ตามเศรษฐศาสตร์บางเรื่องยังมีความเป็นเศรษฐศาสตร์จุลภาคและมหภาคปนกันอยู่เช่น เศรษฐศาสตร์แรงงาน

ปัจจุบันนี้ วิชาเศรษฐศาสตร์ได้ก้าวหน้าออกไปมาก มีวิชาเศรษฐศาสตร์แขนงใหม่ๆเกิดขึ้น เช่น

- **คณิตเศรษฐศาสตร์** เป็นการประยุกต์หลักหรือวิธีการทางคณิตศาสตร์ มาอธิบายทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ เช่นการใช้สมการแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่างๆมาอธิบายแทนการบรรยาย หรือใช้วิธีการทางคณิตศาสตร์มาพิสูจน์บท มาสรุปทฤษฎี

- **เศรษฐมิติ** ใช้หลักวิชาสถิติและวิธีการทางสถิติ เพื่อหา

ความสัมพันธ์ทางเศรษฐศาสตร์และสร้างโมเดลต่างๆทางเศรษฐศาสตร์ เช่นการหาความสัมพันธ์ของสินค้า เอ็ก ที่มีผู้ต้องการซื้อกับราคาสิน เอ็กนั้นเอง กับรายได้และราคาสินค้าอื่นในรูปสมการ จะต้องมีการเก็บรวบรวมข้อมูล และใช้วิธีการทางสถิติเข้าช่วยด้วย

เรื่องทางเศรษฐศาสตร์ จึงเป็นวิชาที่จะต้องพยายามหาคำตอบเกี่ยวกับปัญหาทางเศรษฐกิจ แม้จะหลากหลายออกไปอย่างไรก็ตาม ปัญหาเศรษฐกิจระดับพื้นฐาน ที่จะต้องหาหนทางแก้กันไม่มีที่จบสิ้นคือ

๑. ปัญหาเรื่องการผลิตและการแจกจ่าย

๒. ปัญหาเรื่องความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เกี่ยวกับการขยายหรือเพิ่มความสามารถในการผลิตของระบบเศรษฐกิจ

๓. ปัญหาเกี่ยวกับเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ

สารัตถะแห่งวิชาเศรษฐศาสตร์ที่ยกมานี้ แม้จะแสดงออกพิสดารอย่างไรก็ตาม เมื่อมองในแง่ของพระพุทธศาสนาแล้วคือหลักการในการดำรงชีวิต เพื่อดำเนินไปสู่ความสุขในการครองเรือน ๔ ประการ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ คือ

๑. ความสุขที่เกิดจากการมีทรัพย์ ทั้งเคลื่อนที่ได้ และเคลื่อนที่ไม่ได้

๒. ความสุขที่เกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ เพื่อสนอง

ความต้องการของตนได้ตามปรารถนา

๓. ความสุขที่เกิดจากไม่ต้องเป็นหนี้เป็นสินคนอื่น ซึ่งทางพระพุทธศาสนา แสดงว่า การเป็นหนี้คนอื่นนั้นเป็นความทุกข์โลก ประการหนึ่ง แต่เนื่องจากวัตถุประสงค์ของเศรษฐกิจศาสตร์ได้เน้นไปที่สวัสดิการ จนถึงสวัสดิภาพด้วย พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงความสุขที่อาจให้ความสุขใจ ปลื้มใจ มั่นใจในชีวิตไว้ในข้อที่ ๔ คือ

๔. ความสุขที่เกิดขึ้นจากการดำรงชีวิตที่ปราศจากโทษ คือจะต้องมีหลักของคุณธรรมเข้าไปควบคุมทั้งในด้าน การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน การคลัง การแบ่งสรร

ทำไมพระพุทธศาสนาจึงได้ให้ความสำคัญแก่หลักที่ ๔ มากเล่า?

เพราะว่า แนวปรัชญาทางเศรษฐกิจศาสตร์มีลักษณะสวนทางกัน ขัดแย้งกัน ประเด็นที่สำคัญอยู่ที่ว่า เรื่องเศรษฐกิจจะต้องมีปัญหายุ่งยากไปจะมากหรือน้อยเท่านั้นเอง เพราะ

วัตถุประสงค์ที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในโลกนี้ แม้จะค้นหาลงไปไหนทะเล ขุดลงไปใต้ดิน จนถึงกำลังเพียรพยายามที่จะออกไปแสวงหา ทรัพยากรจากดาวดวงอื่นอยู่ก็ตาม แต่วัตถุประสงค์เหล่านั้นก็คงมีอยู่อย่างจำกัดนั่นเอง

ดังนั้น การเพียรพยายามที่จะตอบสนองความต้องการ

ของมนุษย์ด้วยทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด จึงไม่อาจทำได้ หากไม่มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้ามาควบคุม “ความต้องการที่ไม่จำกัดของมนุษย์” ไว้ เพราะในแง่ของความเป็นจริงแล้ว พฤติกรรมทั้งหลายในสังคม ล้วนแต่เป็นการสะท้อนออกไปจากจิตของมนุษย์ทั้งนั้น แม้ความต้องการเองก็เกิดขึ้นจากจิต พระพุทธศาสนาจึงมองปัญหาทุกอย่างในรูปของกระบวนการที่จะต้องสืบค้นให้ถึงต้นตอของเรื่องนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นทางทำลาย หรือทางสร้างสรรค์ก็ตาม หากต้องการสร้างหรือทำลายอะไร จะต้องค้นไปให้ถึงต้นเหตุของสิ่งเหล่านั้น แล้วลงมือจัดการกับเหตุ^๕นั้นตามสมควรแก่กรณี คือ

จะสร้างหรือทำลาย ก็ให้ลงมือกันที่ต้นเหตุ^๕นั้น

ข้อนี้เป็นไปตามกฎที่ว่า “ธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุ พระตถาคตเจ้าทรงแสดงเหตุแห่งธรรม^๕นั้น และความดับแห่งธรรม^๕นั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้”

ความต้องการนั้นเกิดจากจิต ถ้าต้องการจะให้เกิดการจัดสรรทรัพยากร เพื่อตอบสนองความต้องการของคนอื่นไม่จำกัด ให้เกิดผลตามที่เศรษฐศาสตร์ต้องการได้ จำเป็นจะต้องพัฒนาจิตของคนให้มีหลักของปัญญาคือ

มีความเห็นชอบ และ มีความคิดชอบ

ทั้งนี้เพราะว่า คนเราคิดก่อนจึงทำการงานทุกอย่าง และคิดก่อนจึงจะพูดอะไรออกไป หากคนมีคุณภาพทางจิตที่

สามารถเห็นชอบ คิดชอบได้แล้ว คนในโลกสามารถใช้
ทรัพยากรอันมีอยู่อย่างจำกัด ตอบสนองความต้องการของ
ตนได้ ตามกำลังความรู้ ความสามารถ และมาตรฐานทาง
ศีลธรรม ชีวิตของแต่ละคนได้ โดยมีจุดกลางทางกระบวนการ
แห่งการแสวงหาทรัพย์เป็นต้น ให้มานัดพบกันที่หลักของ
ศีลธรรม อันไม่ทำให้ตนเองและคนอื่นเดือดร้อน เพราะการ
แสวงหาปัจจัยในการดำรงชีวิตของตนเป็นต้นเป็นเหตุ ทั้งนี้
มิได้หมายความว่า

ผู้ครองเรือนจะต้องละกิเลสได้เด็ดขาด

เพียงแต่ให้ควบคุมความอยากอย่าให้รุนแรงจนถึงขีดเป็น
อันตรายซึ่งเป็นการดำรงชีวิตที่ขาดหลักธรรมเป็นเครื่องเหนี่ยวใจ
อันเป็นวิสัยของสัตว์ดิรัจฉาน ที่ใช้วิธีการแสวงหา บริโภคถือ
ครองสิ่งต่างๆด้วยการแย่งชิงกัน อย่างที่ท่านแสดงการแสวง
ปัจจัยในการดำรงชีวิตแบบสัตว์ไว้ว่า

**“แย่งอาหารกันกิน แย่งถิ่นกันอยู่ แย่งคู่กันพิสวาท
แย่งอำนาจกันเป็นใหญ่”**

เรื่องการขัดเกลากิเลสสำหรับผู้ครองเรือนนั้น พระพุทธ
เจ้าทรงสอนเพียงระดับบรรเทาความรุนแรงของกิเลสเท่านั้น
ไม่ใช่สอนให้ดับกิเลสอย่างพระอริยมุคคัล เพราะตราบใดที่ยัง
อยู่ในโลก ครองชีวิตแบบชาวโลก ตราบนั้นต้องมีกิเลสครองใจ
อยู่มากบ้างน้อยบ้างเสมอ ปัญหาสำคัญจึงอยู่ที่

“ใครสามารถเป็นนายคุมกิเลสหรือปล่อยให้นักิเลสคุมตน
ก็จะอยู่อย่างนายกิเลสหรือจะอยู่อย่างทาสของกิเลสนั่นเอง”

พึงสังเกตว่า พระพุทธเจ้าทรงจัดกิเลสไว้เป็น ๓ กลุ่ม
ขนาดใหญ่ ซึ่งอาจแยกกลุ่มความอยากออกได้เป็นสองฝ่าย
กลายเป็นกิเลส ๔ กลุ่ม หากคนสามารถควบคุมไว้ในอำนาจได้
แล้วเป็นพัฒนา รักษา คุ้มครองชีวิต สังคม ครอบครัว และ
ประเทศชาติให้อยู่ดีมีสุขได้ตามสมควรแก่ชีวิตผู้ครองเรือน
พระพุทธเจ้าจึงทรงอุปมากิเลสว่าเป็นเหมือนไฟ ถ้าเรามองที่
ไฟก็จะเห็นได้ชัดว่า **ไฟนั้นมีคุณอนันต์ แต่มีโทษมหันต์**

ความเป็นคุณเป็นโทษของไฟอยู่ที่ไหน?

อยู่ที่เรควบคุมไฟได้ หรือไฟคุมเราได้นั่นเอง ยามใดก็ตามที่
คนสามารถควบคุมไฟได้ คนจะสามารถใช้ประโยชน์จากไฟได้
สารพัดอย่าง แต่ถ้าวันใดเกิดคุม ไม่ได้ ไฟก็พร้อมที่จะเผาไหม้
ทำลายชีวิต ทรัพย์สินของคนได้เช่นกัน กิเลสทั้งหลายก็มี
ลักษณะอย่างนั้นจะพบว่า

๑. **ราคะ** ความกำหนัด รักใคร่ ยินดี ต้องการที่ควบคุม
ไว้ได้คือ **“การครองรักครองสุข”**

๒. **โลภะ** ความอยากได้ ถ้าไม่ถึงกับโลภอยากได้ของๆ
คนอื่น คือพัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคม การพักผ่อนหย่อน
ใจเป็นต้น

๓. **โทสะ** ที่ควบคุมได้คือความเจ็บปวด รวดเร็ว ทันทกาล

อันเป็นเรื่องของการบริหารการปกครอง

๔. โมหะ อยู่ในจุดไม่ผิดจากธรรมเนียมคลองธรรม คือศิลป
วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมต่างๆ

แต่การที่คน สังคม ประเทศ โลกวุ่นกันอยู่เสมอนั้น เพราะ
แรงดันของกิเลสแต่ละสายแรงเกินไป คนส่วนมากจึงทำอะไร
ไปตามแรงผลักดันของกิเลสในแต่ละสาย และสร้างปัญหาขึ้น

การดำรงชีวิตของบุคคลทั้งหลายในส่วนของที่เกี่ยวกับ
เศรษฐกิจ จึงจำเป็นต้องมีการฝึกจิตให้มีหลักของสัมมาทิฐิ คือ
ปัญญาเห็นชอบ และสัมมาสังกัปปะ คือความคิดในทางที่
ชอบธรรม สามารถควบคุมความคิดเห็นของตน ในการพัฒนา
ร่างกาย จิตใจ ครอบครัว สังคม จนถึงประเทศชาติในที่สุด

ประเด็นสำคัญของเศรษฐกิจคือ จิตของปัจเจกชนแต่
ละคน จิตจึงกลายเป็นตัวแปรในทุกด้านดังกล่าวแล้ว หากคน
ตั้งจิตไว้ในทางที่ชอบแล้ว สามารถพัฒนาตนเองให้เกิดความ
เจริญได้ เมื่อเริ่มที่ปัจเจกชนแต่ละคนได้แล้ว ครอบครัว สังคม
ประเทศชาติ ย่อมเชื่อว่าได้พัฒนาตามไปด้วย แม้ว่าปัจเจกชน
แต่ละคนจะไม่ได้พัฒนาให้อยู่ในระดับเดียวกันได้ก็ตาม แต่เมื่อ
คนส่วนมากได้รับการพัฒนา คนเหล่านั้นเองจะทำหน้าที่ช่วย
เหลือสังคม ประเทศชาติ

ความเจริญในขั้นตอนต่างๆของชีวิตนั้น พระพุทธเจ้า
ทรงแสดงไว้โดยปริยายหนึ่งในวัชฌิมสูตรทสกนิบาต อังคุตตร-

นิกายไว้ ๑๐ ระดับ คือ

๑. เจริญด้วยอสังหาริมทรัพย์มี นา สวน เป็นต้น
๒. เจริญด้วยสังหาริมทรัพย์มี แก้วแหวนเงินทองข้าว เป็นต้น
๓. เจริญด้วยบุตร ธิดา ภรรยา
๔. เจริญด้วยบริวาร ลูกน้อง กรรมกร คนใช้ เป็นต้น
๕. เจริญด้วยสัตว์เลี้ยงต่างๆ ในกรณีที่มีอาชีพทางเลี้ยงสัตว์
๖. เจริญด้วยศรัทธา คือความเชื่อมั่นมั่นคง
๗. เจริญด้วยศีล คือการควบคุมกาย วาจา ตนเองให้ปกติ
๘. เจริญด้วยสุตะ คือการศึกษา การลำดับรับฟัง ความรู้ในวิทยาการต่างๆ
๙. เจริญด้วยจาคะ คือการเสียสละเพื่อเกื้อกูลแก่คนอื่น
๑๐. เจริญด้วยปัญญา คือมีความรอบรู้ในเหตุผลต่างๆ ทั้งด้านดีและไม่ดี

ทรงแสดงว่า หากบุคคลเจริญด้วยความเจริญในระดับต่างๆ ดังกล่าว ชื่อว่าเจริญด้วยความเจริญอันประเสริฐ เพราะสามารถถือเอาสิ่งที่เป็นสาระ สิ่งทีประเสริฐแห่งชีวิตได้

พระพุทธดำรัสในพระสูตรนี้ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นได้ว่า พุทธศาสนามองปัจจัยแห่งการอยู่ดีมีสุขของคนผู้ครองเรือน ในส่วนที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจเป็น ๒ ชั้น คือ

- ชั้นของการสนองตอบความต้องการหรือการบำบัดทุกข์

- ชั้นของการบำบัด หรือ บรรเทา คือการลดกระแสของความอยาก ความต้องการที่มีอยู่อย่างไม่จำกัด ให้ลดความรุนแรงลงเป็นชั้นของการบำรุงสุข

การดำรงชีวิตของชาวโลก ที่ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า กามโภคีบ้าง ขรवासบ้าง คฤหัสถ์บ้างนั้น อาจจะมีปัญหาหรือไม่มีปัญหาก็ได้ ที่มีปัญหาคือพวกที่ดำรงชีวิตในลักษณะทอดทิ้งธรรมะพวกที่มีปัญหาทางเศรษฐกิจน้อยหรือไม่มีปัญหา คือพวกที่นำเอาธรรมะเข้าไปเป็นหลักใจ ในอันที่จะควบคุม ความคิด ความเห็น อันเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมในด้านต่าง ๆ ดังที่ทรงแสดงการครองชีวิตของคนเหล่านั้นไว้ใน กามโภคีสูตร ทสกนิบาต อังคุตตรนิกาย ไว้ความว่า

- กามโภคีบุคคลในโลกนี้ แสวงหาโภคทรัพย์ในทางไม่ชอบธรรม ทารุณ ครั้นแสวงหาได้มาแล้ว ไม่เลี้ยงตนเองให้เป็นสุข อิ่มหนำ ทั้งไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ

- กามโภคีบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยทารุณ ครั้นแสวงหาได้แล้ว เลี้ยงดูตนเองให้เป็นสุข อิ่มหนำ แต่ไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ

- กามโภคีบุคคลในโลกนี้ แสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยทารุณ ครั้นแสวงหาได้แล้วยอมเลี้ยงตนเองให้เป็นสุข อิ่มหนำ และแจกจ่าย ทำบุญ

- กามโภคีบุคคลในโลกนี้ แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมบ้าง ไม่ชอบธรรมบ้าง โดยทารุณบ้าง ไม่ทารุณบ้าง ครั้นแสวงหาได้มาแล้ว ไม่เลี้ยงตนเองให้เป็นสุข ให้อัมหน้า ไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ

- กามโภคีบุคคลในโลกนี้ แสวงหาโภคทรัพย์ในทางชอบธรรมบ้าง ไม่ชอบธรรมบ้าง โดยทารุณบ้าง ไม่ทารุณบ้าง ครั้นได้ทรัพย์มาแล้ว ก็เลี้ยงตนให้เป็นสุข อัมหน้า แต่ไม่แจกจ่ายไม่กระทำบุญ

- กามโภคีบุคคลในโลกนี้ แสวงหาทรัพย์ในทางที่ชอบธรรมบ้าง ไม่ชอบธรรมบ้าง ทารุณบ้างไม่ทารุณบ้าง ครั้นแสวงหาได้มาแล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุข อัมหน้า แจกจ่าย ทำบุญ

- กามโภคีบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ไม่ทารุณ ครั้นแสวงหาได้มาแล้ว ไม่เลี้ยงตนเองให้เป็นสุข ให้อัมหน้า ไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ

- กามโภคีบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาทรัพย์ในทางที่ชอบธรรม ไม่ทารุณ ครั้นแสวงหาได้มาแล้ว เลี้ยงตนเองให้เป็นสุข ให้อัมหน้า แต่ไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ

- กามโภคีบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาทรัพย์ในทางที่ชอบธรรม ไม่ทารุณ ครั้นแสวงหาได้มาแล้ว เลี้ยงตนเองให้เป็นสุข อัมหน้า พร้อมทั้งแจกจ่าย และทำบุญ

- กามโภคีบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาทรัพย์มาใน

ทางที่ชอบธรรม ไม่ทำรุนแรง ครั้นแสงหาทรัพย์ได้มาแล้ว ก็เลี้ยงตนเองให้เป็นสุข อิ่มหนำ พร้อมทั้งแจกจ่าย ทำบุญ แต่กลับเป็นผู้กำหนดหมกหมุ่นยึดมั่น ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญา เป็นเครื่องสลัดออก บริโภคทรัพย์นั้น

เพราะในแง่ของข้อเท็จจริงแล้ว การพยายามตอบสนองความต้องการของตนอยู่รำไ่นั้น หากว่าเป็นความอยากที่เกินพอดี หรือเกินขอบข่ายของศีลธรรมแล้ว มีแต่จะสร้างเวรภัยบาปกรรม และความเดือดร้อนใจ ตลอดถึงประสบความทุกข์ทรมานในลักษณะต่าง ๆ ทั้งนี้เพราะว่า

โดยสภาพของจิตแล้วท่านแสดงว่า

- สัตว์โลกปรองอูอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เป็นทาสแห่งตัณหา
- กามทั้งหลาย ตระการ หวานชื่นใจ ย่อมย้ายจิตของบุคคลในรูปร่างต่าง ๆ เสมอ
- ความโลภอันความอยากผูกไว้ จะหยุดได้เพราะกำจัดความอยาก
- ความอยากย่อมชักลากนรชนไป ความอยากจึงเป็นสิ่งที่สะได้ยากในโลก
- กามทั้งหลาย ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน มีทุกข์มาก มีพิษมาก ดังก้อนเหล็กที่ร้อนจัด เป็นต้นเค้าแห่งความคับแค้น
- โลกมีความเพลิดเพลिनเป็นเครื่องผูกไว้ มีวิตกเป็น

เครื่องนำจิตให้เที่ยวไป

- คนที่เป็นทาสแห่งตัณหา ย่อมประสบความลำบาก
เป็นต้น

จากนัยแห่งพุทธศาสนสุภาษิตนี้ แสดงถึงความจริงที่ใคร
ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า กิจกรรมในการแสวงหา การใช้สอยเป็นต้น
เน้นไปเพียงด้านเดียวคือ มุ่งตอบสนองความต้องการของตนที่
ไม่จำกัด หากมากไปหรือน้อยไปมีแต่จะประสบความเดือดร้อน
โดยเฉพาะในกรณีที่แสวงหามากเกินพอดี จิตจะส่ายไปหาสิ่ง
ต่าง ๆ จนหาข้อยุติไม่ได้ว่า เมื่อไรจะอึด เมื่อไรจะพอ ความ
สุขใจที่ตนต้องการก็ไม่อาจเกิดขึ้น นอกจากบุคคลจะสร้าง
ความสำนึกในทางที่ชอบ รู้จัก อึด รู้จักพอเสียบ้างเท่านั้น ดังที่
ท่านกล่าวไว้ในอุทานธรรมว่า

ความไม่พอใจจนเป็นคนเข็ญ

พอแล้วเป็นเศรษฐีมหาศาล

จนทั้งนอกทั้งในไม่ไ้การ

จงคิดอ่านแก้จนเป็นคนพอ

เศรษฐีทรัพย์ทั้งหลายนั้นพระพุทธศาสนาจึงเรียกว่าปัจจัย
เครื่องอาศัยในการดำรงชีวิต เป็นสมบัติของโลกที่คนจะต้อง
แสวงหา ใช้สอย แลกเปลี่ยนกันเป็นต้น เพื่อให้อยู่ดีมีสุข
ตามความจำเป็น ที่จะต้องอาศัยปัจจัยเหล่านั้น เมื่อได้อาศัย
ปัจจัยเหล่านั้นตามสมควรแล้ว คนเราจะต้องก้าวไปบนขั้น

บันไดแห่งชีวิตที่สูงขึ้น นั่นคือการพัฒนาคุณภาพของจิต เพื่อให้จิตที่พัฒนาดีพอสมควรแล้ว เป็นนายบงการชีวิตให้ประกอบ ด้วยสาระประโยชน์อย่างแท้จริง

พระพุทธเจ้าทรงจำแนกประเภทของคนครองเรือนในโลก ไว้เป็น ๑๐ ประเภท ในกามภคิ ดังกล่าวนั้นสามารถจำแนก เป็นกลุ่มได้ดังนี้

๑. คนบางคนในโลกนี้ แสวงหาโภคทรัพย์ในทางที่ไม่ ชอบธรรม โดยทารุณ ครั้นแสวงหาทรัพย์สมบัติได้มาแล้ว

๑.๑ ไม่เลี้ยงตนเองให้เป็นสุข ไม่แบ่งปัน ไม่ทำบุญ

๑.๒ เลี้ยงตนเองให้เป็นสุข แต่ไม่แบ่งปัน ไม่ทำบุญ

๑.๓ เลี้ยงตนเองให้เป็นสุข พร้อมทั้งแบ่งปันให้คนอื่น

และทำบุญด้วย

กลุ่มนี้ทรงตำหนิการแสวงหา แต่ในการใช้จ่ายทรงตำหนิ พวกแรก ส่วนพวกที่สองทรงตำหนิที่ไม่แบ่งปัน ไม่ทำบุญ พวกที่สามทรงยกย่องการใช้จ่ายทรัพย์ของเขา เพราะสามารถ เกื้อกูลได้ทั้งแก่ตนและคนอื่น

๒. คนบางคนในโลกนี้แสวงหาทรัพย์ในทางชอบธรรมบ้าง ไม่ชอบธรรมบ้าง ครั้นได้ทรัพย์สมบัติมาแล้ว

๒.๑ ไม่เลี้ยงตนเองให้เป็นสุข ทั้งไม่แบ่งปันและทำบุญ

๒.๒ เลี้ยงตนเองให้เป็นสุข แต่ไม่แบ่งปัน และ ไม่ทำบุญ

๒.๓ เลี้ยงตนเองให้เป็นสุข ทั้งแบ่งปันและทำบุญ

กลุ่มที่สองนี้ทรงตำหนิในกรณีที่แสวงหาในทางไม่ชอบธรรม ทารุณ แต่ในกรณีที่ชอบธรรมและไม่ทารุณก็ทรงยกย่อง ในด้านการใช้จ่ายทรัพย์ทรงตำหนิพวกแรก ยกย่องพวกที่สองในกรณีที่นำทรัพย์มาเลี้ยงตนเองให้เป็นสุข แต่ทรงตำหนิที่ไม่มีการแบ่งปันคนอื่น และไม่ทำบุญ

ส่วนพวกที่สามทรงยกย่องการใช้จ่ายทรัพย์ของเขา ซึ่งเป็นการทำประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและคนอื่น

๓. คนบางคนในโลกนี้แสวงหาทรัพย์ในทางที่ชอบธรรม ไม่ทารุณ ครั้นแสวงหาได้มาแล้ว

๓.๑ ไม่เลี้ยงตนเองให้เป็นสุข ให้อึดหน้ำ ไม่แบ่งปัน ไม่ทำบุญ

๓.๒ เลี้ยงตนเองให้เป็นสุข ให้อึดหน้ำ แต่ไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ

๓.๓ เลี้ยงตนเองให้เป็นสุข ให้อึดหน้ำ แจกจ่ายทำบุญ แต่เป็นคนกำหนัด หมกมุ่น จดจ่อไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก บริโภคทรัพย์สมบัตินั้น

๓.๔ ย่อมเลี้ยงตนเองให้เป็นสุข อึดหน้ำ แบ่งปัน ทำบุญ ทั้งเป็นผู้ไม่กำหนัด ไม่หมกมุ่น ไม่จดจ่อ เห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก บริโภคทรัพย์นั้น

ในกลุ่มที่สามนี้ขั้นของการแสวงหาปัจจัยทรงสรรเสริญทุกกลุ่ม แต่ขั้นของการบริโภคทรัพย์กลุ่มแรกทำตนเป็นปุโสเมเฝ้าทรัพย์ หรือเหมือนสระโบทกษณที่ฝึเสื่อยักษยียดครอง ทรัพย์

และสละนั้นไม่อำนวยความสะดวกแก่ใครจึงทรงตำหนิ กลุ่มสอง
ทรงยกย่องในการรู้จักใช้ทรัพย์เลี้ยงตน แต่ทรงตำหนิกรณีที่
ขาดความเอื้อเฟื้อ และไม่บำเพ็ญบุญ

กลุ่มที่สามเป็นเรื่องของพัฒนาการด้านจิต เพื่อไม่ให้คน
ยึดติดในทรัพย์สมบัติทั้งปวงที่มีลักษณะเป็นสมบัติที่ผลัดกัน
เซยชมมากเกินไป เพราะทรัพย์ที่เป็นปัจจัยเครื่องอาศัยในการ
ดำรงชีวิตนั้น มีความเป็นดาบสองคมอยู่ คือ

**ให้ความปลื้มใจแก่ผู้ได้มา ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน
ขึ้นชม ยินดี**

**สร้างความหนักใจในการรักษา คุ้มครอง ป้องกัน
อันตรายที่จะเกิดแก่ทรัพย์ ซึ่งบางครั้งทรัพย์กลายเป็นสื่อ
มัจจุราชสำหรับตน อย่างสำนวนของจีนที่ว่า**

‘คนไม่คิด แต่คิดเพราะมีหยกติดตัว’ นั่นเอง

เหตุนี้ บางครั้งสำหรับนักบวชแล้วพระพุทธเจ้าทรง
เรียกทรัพย์เหล่านั้นว่า **‘เป็นงูที่มีพิษร้าย’** คือใช้ให้เป็นอัน
ตรายก็ได้ ทำให้เป็นประโยชน์ก็ได้ แต่มีโทษมากกว่าคุณ
เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับกันดังนั้น จึงทรงแสดงว่า

**‘กาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส คือทรัพย์สมบัติ
ทั้งปวงนั้นมีสุขน้อย แต่มีทุกข์มาก’**

คนที่สมบูรณ์พูนสุขด้วยทรัพย์สมบัติแล้ว กลับปล่อยตน
เองให้เป็นทาสของทรัพย์ ต้องรับใช้รักษา ป้องกัน ห่วงใย เอา

ใจใส่ หมกหมุ่นกังวล อยู่ด้วยทรัพย์ จึงทรงดำหนิ เพราะนั่นคือ ความซังกัณฑ์แห่งพัฒนาการแห่งชีวิต

กลุ่มที่สิบคือกลุ่มสุดท้าย จึงทรงสรรเสริญทั้ง ๓ ฐานะ คือ ในขั้นของการแสวงหาที่แสวงหาในทางที่ชอบธรรม ไม่ ทารุณ

ในขั้นของการบริโภคน้ำก็ใช้สอยปัจจัย เหมาะสมแก่ฐานะ ของผู้ครองเรือนที่ดี เพราะได้รับประโยชน์จากการถือครอง ทรัพย์สมบัติที่ตนได้มาในทางที่ชอบธรรมแล้ว ใช้ทรัพย์ไปใน ทางที่เหมาะสมคือ

๑. เลี้ยงตนเอง มารดา บิดา บุตรธิดา ภรรยา บ่าวไพร่ ให้เป็นสุข

๒. เลี้ยงเพื่อนฝูงให้เป็นสุข

๓. บำบัดอันตรายที่เกิดขึ้นแก่ตนและคนอื่นได้

๔. ทำพิธีกรรม ๕ อย่าง คือ

- ญาติพิธี สงเคราะห์ญาติพี่น้องที่ขัดข้อง จำเป็น

- อดิธิพิธี ต้อนรับ เลี้ยงดูแขกผู้มาเยือน

- ปุพพเปตพิธี ทำบุญอุทิศให้แก่ญาติมิตรที่ตายจากไป

- ราชพิธี เสียภาษีบำรุงประเทศอันเป็นมาตุภูมิแห่งตน

- เทวตาพิธี ทำบุญอุทิศกุศลให้แก่เทพดาทั้งหลาย

๕. บริจาคทาน อันเป็นการบำรุงสมณพราหมณ์ผู้ ประพฤติชอบ และสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ เป็นต้น

ในขณะที่เดียวกันคนเหล่านั้นยังไม่ประมาท คือสามารถใช้ทรัพย์ที่อาจเป็นอันตราย ให้เป็นประโยชน์ โดยไม่ปล่อยจิตให้หมกหมุ่น กังวล จดจ่ออยู่กับทรัพย์สมบัติเหล่านั้น ใช้ปัญญาในการดำรงชีวิตพิจารณาเห็นทั้งส่วนที่เป็นโทษและเป็นคุณแห่งทรัพย์นั้น แล้วใช้ปัญญาพิจารณาเพื่อสลัดตนเองจากการผูกพันทรัพย์ อันเป็นบ่วงที่ผูกมัดคนไว้อย่างสำคัญใน ๑ บ่วง ดังที่ท่านแต่งไว้เป็นคำโคลงว่า

มีบุตรบ่วงหนึ่งเกี่ยว	พันคอ
ทรัพย์ผูกบาทาคลอ	หน่วงไว้
ภรรยาเยี่ยงบ่วงปอ	ริงรัด กายเสย
สามบ่วงใครพันได้	อิงพันสงสาร

เศรษฐศาสตร์ระดับบำบัดคืออะไร?

เศรษฐศาสตร์บำบัด คือหลักการพัฒนาคุณภาพของจิต เพื่อพัฒนาคุณภาพแห่งชีวิตของคนให้มีหลักธรรมเป็นเครื่องนำจิต แทนที่จะให้ความต้องการทางด้านวัตถุเป็นตัวนำ เพื่อให้คนถูกเสือกใส ผลักดัน ด้วยแรงของความอยาก จนไม่อาจหาข้อยุติที่เหมาะสมได้ดังกล่าว ทั้งเป็นการช่วยให้คนได้สาระแห่งชีวิตที่ประณีตขึ้น สูงขึ้น จนได้ความสุขที่แท้จริงจากการครองเรือน ที่สำคัญคือคุณธรรมเหล่านี้เมื่อมีแล้ว จะทำหน้าที่เป็นหลักเชื่อม ปรคับประคอง เสริมสร้าง รักษา เศรษฐทรัพย์ให้อยู่ในเส้นทางแห่งความดีงามทุกชั้นตอน แห่งกระบวนการทางเศรษฐกิจ จากปัจเจกชนจนถึงประเทศชาติอันเป็นส่วนรวมแต่การพัฒนาคุณภาพจิตด้วยหลักธรรมนี้ จำต้องเริ่มที่

‘การยอมรับ นับถือ เชื่อฟัง และ พร้อมที่จะทำตามของบุคคลแต่ละคน ที่อยู่ร่วมกันภายในบ้านเมือง ซึ่งแต่ละคนนั้น เป็น ‘ตัวแปรที่สำคัญในกระบวนการทางเศรษฐกิจ ที่จะให้ออกมาเป็นความมั่นคง หรือไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจของตนเอง สังคม ประเทศชาติ จนถึงโลกเป็นที่สุด’

หลักเศรษฐศาสตร์บำบัดคือ อริยทรัพย์ ๗ ประการ ซึ่งอาจจะแปลว่าทรัพย์อันประเสริฐหรือทรัพย์ของพระอริยะ ซึ่ง เป็นทรัพย์ที่ทำความปลื้มใจให้อย่างแท้จริง ข้อนี้ทรงแสดงไว้

ในพระสูตรหลายสูตรเช่น ธนสูตรที่ ๑-๒ และ อุกคตสูตร สัตตกนิบาต อังคุตตรนิกาย มีข้อความโดยสรุปว่า

อริยทรัพย์ ๗ ประการ คือ

๑. สหุชาณํ ทรัพย์คือศรัทธาความเชื่อ ได้แก่ความเชื่อในพระพุทธรูปตามทีสวดกันว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ทรงสมบุรณ์ด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปได้แล้ว ทรงเป็นผู้รู้แจ้งซึ่งโลก ทรงเป็นสารถิผู้ฝึกคนที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงเป็นผู้ตื่น เป็นผู้จำแนกธรรม

๒. สีสณํ ทรัพย์คือศีล ได้แก่กายสำรวมระวังกาย วาจาให้เรียบร้อย ด้วยการเป็นผู้เว้นจาก

- การประพฤติผิดในส่วนที่เกี่ยวกับร่างกายของคนอื่น
- การละเมิดในสิทธิทางทรัพย์สินของคนอื่น
- การประพฤติผิดในทางเพศสัมพันธ์
- การพูดถ้อยคำเท็จ คำส่อเสียด คำหยาบ คำเหลวไหล
- การดื่มสุรา เมรัย สิ่งเสพยาติดต่าง ๆ อันเป็นที่ตั้ง

แห่งความประมาท

๓. หิริธณํ ทรัพย์คือหิริความละอายต่อบาป ได้แก่การละอายต่อทุจริตทางกาย วาจาใจ และละอายต่อการทำอะไรไปตามอำนาจแห่งอกุศลต่าง ๆ

๔. โอตตปฺปณํ ทรัพย์คือโอตตปฺปะ ความสะดุ้งกลัว

ต่อบาบ คือสะดุ้งกลัวต่อกายทุกจริต วจีทุกจริต และมโนทุกจริต ทั้งสะดุ้งกลัวต่อการทำอะไรไปตามอำนาจแห่งอกุศล

๕. **สุตถัน ทรัพย์คือสุตะ** คือการศึกษาสดับตรับฟังมาก นั่นคือการเป็นพหูสูตร ได้ศึกษาสดับตรับฟังมามาก ทรงจำไว้ได้ดี ว่าได้คล่องปาก เฟ่งพินิจพิจารณาด้วยใจ เข้าใจธรรมเหล่านั้น ด้วยทิวี่ มีความซาบซึ้งในธรรมอันงามในเบื้องต้น ท่ามกลางที่สุด สมบูรณ์ด้วยอรรถะและพยัญชนะ บริสุทธ์บริบูรณ์สิ้นเชิง

๖. **จาคัน ทรัพย์คือการเสียสละ** คือความเป็นผู้มีใจที่ปราศจากความตระหนี่ครอบครองเรือน มีจาคะอันปล่อยแล้ว มีฝ่ามืออันชุ่ม ยินดีในการเสียสละ อยู่ในฐานะที่คนอื่นหวังพึ่งได้เพราะยินดีในการให้ทาน การจำแนกทาน

๗. **ปัญญาธัน ทรัพย์คือปัญญา** คือความรอบรู้ในเหตุผล แยกได้ว่าอะไรดีอะไรชั่วสามารถแยกได้ว่า อะไรเป็นทางเสื่อม อะไรเป็นทางเจริญ และ รูุ้บายวิธีในอันที่จะหลีกเลี่ยงหนทางเสื่อม มาดำเนินในทางเจริญ จนถึงปัญญาระดับที่สามารถกำหนด ความเกิดและความดับ อันเป็นอริยะชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบในที่สุด

ในอุคคสูตร มหาอำมาตย์ของพระราชาชื่ออุคคะ ได้กราบทูลต่อพระพุทธเจ้าว่า มิคารเศรษฐีผู้เป็นหลานของโรหณเศรษฐี เป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก โภคะมาก

พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า มิคารเศรษฐี มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก

มีสมบัติมากสักเท่าไร?

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีทองแสนลี้ม ไม่ต้องนับถึงเงิน
พระเจ้าข้า

พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า ทรัพย์นั้นมียู่จริง เพราะเราหาได้
ปฏิเสธว่าไม่มีไม่ แต่ทรัพย์ก็สาธารณะแก่ไฟ น้ำ พระราชา
โจร ทายาทที่นิสัยที่ไม่ดี

ดูกร อุกคະ ทรัพย์ ๗ ประการนี้แล ไม่ทั่วไปแก่ไฟ น้ำ
พระราชา โจร ทายาทที่นิสัยไม่ดี ทรัพย์ ๗ ประการ คือ ศรัทธา
ศีล หิริ โอตตปปะ สุตตะ จาคะ ปัญญา ในตอนสุดท้ายแห่ง
พระสูตรได้รับสั่งสรุปว่า

**‘ทรัพย์คือศรัทธา ศีล หิริ โอตตปปะ สุตตะ จาคะ และ
ปัญญาเป็นที่ ๗ ทรัพย์เหล่านี้มีอยู่แก่ผู้ใด เป็นหญิงหรือชาย
ก็ตาม ชื่อว่าเป็นผู้มีทรัพย์มากในโลก อันอะไร ๆ พึงผจญ
ไม่ได้ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย**

**เพราะฉะนั้น ท่านผู้มีปัญญา เมื่อระลึกถึงคำสอนของ
พระพุทธเจ้าทั้งหลาย พึงประกอบด้วยศรัทธา ศีล ความเลื่อมใส
และการเห็นธรรม’**

อริยทรัพย์ สันับสนุนเศรษฐศาสตร์อย่างไร?

ถ้าเรามองกลับไปที่ขอบข่ายของเศรษฐศาสตร์จะพบว่า
เศรษฐศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ที่ว่าด้วย

๑. ความต้องการของมนุษย์ชาติ

๒. การทำงานเพื่อให้ได้สิ่งของที่ความต้องการและบริการ
มาบ่าบักความต้องการ

๓. เพื่อให้เกิดความมั่งคั่ง ความอุดมสมบูรณ์ด้วยโภค
สมบัติ

๔. เพื่อให้เกิดสวัสดิการ หรือ การอยู่ดีกินดี มีสุข

จากขอบข่ายทั้ง ๔ นี้จะพบว่า อริยทรัพย์นอกจากจะเป็นทรัพย์ด้วยตนเองแล้ว ยังเป็นปัจจัยสนับสนุนอย่างสำคัญในการดำรงชีวิตของคน ทุกด้านที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจศาสตร์ ช่วยให้คนดำรงชีวิตด้วยหลักของสัมมาอาชีวะ คือการเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบธรรม ถูกต้องทั้งทางศีลธรรมและกฎหมาย การเลี้ยงชีวิตด้วยหลักของสัมมาอาชีวะดังกล่าวนั้น ฟังแล้วดูเหมือนทำได้ง่ายมาก แต่ในทางปฏิบัติแล้วกลับทำได้ยากยิ่ง

ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น?

เพราะว่า ปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นทุกยุคทุกสมัย ล้วนแล้วแต่อาศัยปัจจัยหลักคือการขาดแคลนธรรมะในด้าน การผลิต การแลกเปลี่ยน แรงงาน การบริโภคน เป็นต้นเสมอมา หลักสัมมาอาชีวะจึงจำต้องอาศัยอริยทรัพย์ทั้ง ๗ ประการเข้าสนับสนุนด้วย จึงจะช่วยให้การดำรงชีวิตของคนยุติด้วยหลักสัมมาอาชีวะได้

‘ศรัทธา คือความเชื่อในขั้นของศีลธรรมท่านแบ่งไว้กี่อย่าง?’

ในระดับของศีลธรรมนั้น ความเข้มข้นของศรัทธาไม่ต้องถึงขั้นทำจิตให้ผ่องใส ตามคุณลักษณะของธรรมะข้อนี้ เพียงแต่ให้คนมีความเชื่อมั่นในหลักสำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้เท่านั้น คือ

๑. **เชื่อมั่นในเหตุ คือกรรม** อันได้แก่เจตนาที่บุคคลกระทำลงไปทางกาย วาจา ใจ ยอมรับว่าเหตุคือกรรมนั้นมีอยู่ตามสมควรแก่เจตนา ซึ่งเป็นเหตุให้คนกระทำไม่ว่าจะดีหรือชั่วก็ตาม

๒. **เชื่อมั่นในผลคือวิบาก** ที่เกิดขึ้นจากการกระทำว่า เมื่อคนเรากระทำอะไรลงไปก็ตามผลจะต้องเกิดขึ้นจากการกระทำเหล่านั้น ไม่ว่าเราจะต้องการผลเช่นนั้นหรือไม่ก็ตาม เมื่อได้กระทำเหตุลงไปแล้วผลย่อมจะต้องเกิดขึ้นแน่นอน

๓. **เชื่อมั่นว่าเหตุและผล หรือกรรมและผลกรรม** ที่เรากระทำนั้น จะต้องเป็นของ ๆ เรา และเราเองจะต้องเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้น อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้สาธยายสร้างความสำนึกอยู่เสมอว่าเราเป็นผู้มีกรรมเป็นของ ๆ ตน จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เพื่อให้คนได้ตระหนักว่า ไม่ว่าเราจะกระทำกรรมอะไรไว้ เราจะต้องเป็นเจ้าของทั้งกรรมและผลของกรรมนั้น

๔. **เชื่อมั่นในพระปัญญาเครื่องตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า** แม้ในเรื่องที่ไม่อาจหาความเข้าใจได้ก็ปลงใจเชื่อว่า ข้อนี้พระ

พุทธเจ้าทรงตรัสรู้ และทรงแสดงไว้ ทำให้เกิดความพร้อมที่จะ ละเว้นและปฏิบัติไปตามหลักธรรมเหล่านั้น โดยไม่วอกแวก สับสน ลังเลแต่ประการใด

ความเชื่อมั่นในกฎแห่งกรรม ผลกรรม และการที่ตนจะต้องรับผิดชอบต่อกรรมและผลแห่งกรรมเหล่านั้นทำให้คนมีความยับยั้งชั่งใจก่อนที่จะทำอะไรลงไป จะมีการพินิจพิจารณา วางแผน ประเมินผล สรุปผลที่ตนจะได้จากการทำอะไรก็ตาม ซึ่งแน่นอนว่าโดยพื้นฐานแห่งการ

‘รักตน ถนอมตน หวังความสุข ความเจริญแก่ตน ของคนทั้งหลายนั้น’

ย่อมไม่มีคนที่มีศรัทธาดังกล่าว กระทำในสิ่งที่เป็นเหตุ บั่นทอนความสุข ความก้าวหน้า ความเจริญของตน อันเป็น ผลให้บุคคลนั้นอาศัยความเชื่อมั่นดังกล่าว สร้างความเชื่อมั่น ในตนเองขึ้นมา ช่วยให้เขาสามารถจัดสามารถทำงานในฐานะ ตำแหน่งต่าง ๆ ด้วยความยึดมั่นอยู่ในหลักของสุจริตธรรม สัมมาชีพ เหตุนี้พระพุทธรเจ้าจึงทรงแสดงผลดีของศรัทธา ไว้ว่า

- ศรัทธา ที่ดำรงอยู่อย่างมั่นคง ย่อมทำให้สำเร็จ ประโยชน์

- ศรัทธา เป็นสหายคู่คิดมิตรคู่ใจของคน
- ศรัทธา รวบรวมไว้ซึ่งเสบียงคือความดีต่าง ๆ

เหตุนั้น ศรัทธาจึงได้ชื่อว่าเป็นทรัพย์อันประเสริฐ

๒. สีสัน ทรัพย์คือสีลเป็นทรัพย์อันประเสริฐ ทำหน้าที่บำบัดอย่างไร?

- ข้อนี้ ฟังสังเกตว่า ความเดือดร้อนวุ่นวายในโลกนั้น ไม่ว่าจะเป็นส่วนใดของโลกและยุคสมัยใดก็ตาม จะออกมาในรูปของอาชญากรรม ๕ ประการโดยมากนั้นคือ

๑. อาชญากรรมที่เกี่ยวกับร่างกาย คือการทำลายสวัสดิภาพทางร่างกายกัน ผลที่เกิดขึ้นจากการทำร้ายร่างกายกันนั้น เมื่อมองในแง่ของเศรษฐกิจทรัพย์แล้วจะพบว่า ทรัพยากรมนุษย์ ได้ถูกทำลายไปคนที่ทำลายคนอื่นก็ต้องสูญเสียอิสรภาพ มีการสิ้นเปลืองทั้งคน ทั้งทรัพย์ และความสิ้นเปลืองที่สืบเนื่องจากการมีอาชญากรรมประเภทนี้เป็นอันมาก เช่นต้องมีกำลังตำรวจ อัยการ ศาล กรมราชทัณฑ์ จนถึงกองทัพซึ่งแต่ละอย่างนั้นมีการสิ้นเปลืองอย่างมหาศาล ถ้าคนสามารถยุติการเบียดเบียนทำอันตรายต่อกันได้ เงินทองเป็นอันมากจะได้ใช้ไปเพื่อให้เกิดการอยู่ดีมีสุขของคนภายในประเทศนั้นอีกเป็นจำนวนมาก

การงดเว้นไม่ละเมิดในสิกขาบทนี้ นอกจากจะเป็นการพัฒนาบุคลากรที่มีคุณภาพแล้วคนทั้งหลายจะสามารถใช้โอกาสความรู้ ความสามารถของตน สร้างโภคสมบัติให้บังเกิดขึ้น และไม่ต้องเสียหายไปในเรื่องที่ไม่จำเป็น ดังที่ทรงแสดงไว้ว่า

‘คนจะสมบูรณ์ด้วยโภคสมบัติก็เพราะศีล’ นั้นเอง

๒. อาชญากรรมที่เกี่ยวกับทรัพย์สิน เป็นตัวการทำลายเศรษฐกิจโดยตรง ซึ่งแสดงออกมาในรูปของการลัก ปล้น ฉ้อโกง ปลอมแปลง หนีภาษี ลักข่อน ลักสับ สมโจร ค้าของโจร ตลอดจนการตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น หากว่าคนมีศีลข้อนี้กันโดยมาก การเบียดเบียนกันในด้านทรัพย์สินก็จะน้อยลง ซึ่งอาจสรุปได้ว่า การผิดศีลข้อที่ ๒ นี้เอง ที่เป็นตัวการสร้างปัญหาทางเศรษฐกิจทุกระดับ

การสำรวจระวังตามสิกขาบทข้อนี้ คือการดำรงชีวิตตามหลักของสัมมาชีพ สามารถหาข้อยุติในการผลิต การค้า การซื้อขาย แรงงานเป็นต้นได้เป็นอย่างดี

๓. อาชญากรรมทางเพศ ซึ่งดูแล้วคล้าย ๆ จะไม่เกี่ยวอะไรกับเรื่องของเศรษฐกิจ แต่ถ้ามองกันในมุมของการประทุษร้ายต่อบุคคล ครอบครัว และการจะต้องเสียทรัพย์สินสมบัติเพราะอาชญากรรมส่วนนี้เป็นเหตุ อาชญากรรมทางเพศจึงกลายเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจอีกประการหนึ่ง

สำรวจระวังในทางเพศระหว่างชายหนุ่ม กับหญิงสาว สามีกับภรรยา ย่อมช่วยให้เกิดการประหยัดในด้านรายจ่าย การสูญเสียทรัพย์สินสมบัติโดยไม่จำเป็น ในส่วนที่สืบเนื่องจากอาชญากรรมประเภทนี้ลงไปได้อย่างมาก ในแง่ของครอบครัวและบุคคลแต่ละคนศีลข้อนี้เป็นอริยทรัพย์ ที่จะอำนวยความสะดวก

สุขใจ ความปลื้มใจมาสู่ตนได้เป็นอย่างมาก บ้านก็กลายเป็นสวรรค์วิมานของสามีภรรยาเป็นอย่างดี

๔. อาชญากรรมที่เกี่ยวกับการหลอกลวง ต้มตุ๋น ยุยง ให้แตกแยกกัน เช่นปัญหาเกี่ยวกับเช็ค การขาดความจริงใจต่อกันของบุคคลทั้งหลาย ที่ต้องเกี่ยวข้องกันในทางเศรษฐกิจ เช่นการซื้อขาย การว่าจ้างแรงงาน เป็นต้น

เนื่องจากการดำเนินการที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ จำต้องอาศัยการตกลงกันทางเอกสารการนัดหมายด้วยวาจา หากว่าคนเรามีความสัตย์ซื่อต่อกัน มีการเจรจากันด้วยคำที่เป็นจริงแล้ว ผลดีในทางเศรษฐกิจคงเกิดขึ้นได้มาก

๕. อาชญากรรมที่เกี่ยวกับสิ่งเสพติดให้โทษ ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่มากในปัจจุบัน ทราบว่าเมืองไทยต้องสูญเสียเงินเพราะซื้อขายเสพติดเพียงอย่างเดียวก็เป็นหมื่น ๆ ล้านแล้ว ถ้าอาชญากรรมส่วนนี้ไม่แพร่หลายมากนัก ประเทศชาติย่อมสามารถสงวนทรัพยากรบุคคล และเงินตราเป็นจำนวนมากเพื่อนำไปใช้ในกิจการที่เป็นประโยชน์

ในกรณีของทรัพย์สินคือสินนี้ ถ้ามองไปถึงศีลข้อ ๖-๗-๘ เป็นต้นแล้ว จะก่อให้เกิดการประหยัดสงวนทรัพยากรไว้ได้เป็นอันมาก เช่น

การงดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือหลังจากเวลาเที่ยงไปแล้ว สมมติว่าประชากรภายในชาติสัก ๓๐

ล้านคน สมาทานศีลข้อนี้กันเดือนละ ๔ ครั้งคือทุกวันธรรม-
สวันะ จะมองเห็นได้ทันทีว่า อาหารจะเหลือ และกลายเป็น
สินค้า หรือเผื่อแผ่ไปถึงคนอื่นได้จำนวนมหาศาลทีเดียว

การงดเว้นจากการขบรื้อง ประโคมดนตรีและดูการเล่น
ต่าง ๆ ถ้าหากว่าคนจำนวนดังกล่าวงดเว้นการดูการละเล่นกัน
ทุกวันธรรมสวันะ ผลคือการประหยัดในรูปแบบต่างก็จะเกิดขึ้น
อีกเป็นอันมาก

การประดับตกแต่งร่างกายด้วยของหอม เครื่องประดับที่
เกินความจำเป็น ซึ่งคนต้องสิ้นเปลืองเพื่อแสวงหาเครื่องประดับ
ไปเป็นจำนวนไม่น้อย ยิ่งไปกว่านั้นเครื่องประดับนอกจากจะ
ตกแต่งกันด้วยความนิยมว่าสวยงามแล้ว ยังพร้อมที่จะเป็นสื่อ
มัจจุราชมารุทำอันตรายแก่ตนได้ การงดเว้นด้วยการไม่ให้ความ
สำคัญแก่เครื่องประดับที่เกินความจำเป็น เห็นได้อย่างชัดเจน
ว่าเป็นการประหยัด ทั้งเป็นปัจจัยให้เกิดสวัสดิภาพแก่ตนอีก
ประการหนึ่งด้วย

การงดเว้นไม่นิยมนอนบนที่นั่งที่นอนอันหรูหรา วิจิตร-
ตระการตาต่าง ๆ ควบคุมการเป็นอยู่ของตนให้ดำรงอยู่และ
เป็นไป ตามสมควรแก่อัตภาพ ฐานะ ย่อมช่วยประหยัดใน
ด้านนี้ลงได้มากเช่นกัน

ที่สำคัญคือ ศีล เป็นเครื่องประดับอันประเสริฐที่ไม่ถูก
จำกัดด้วย กาล วัย ฐานะ แต่พร้อมที่จะทำให้คนเป็นคน

งามอย่างแท้จริง ทั้งเป็นปัจจัยแห่งความสุข ความสมบูรณ์ด้วย โภคสมบัติ ทั้งสามารถควบคุมพฤติกรรมของคน ไม่ให้มีการแสวงหาปัจจัยในการดำรงชีวิต ถ้าแดนศีลธรรมออกไป ซึ่งนั่นคือหลักของการเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบธรรมดังกล่าวแล้วนั่นเอง

๓. หิริธัมม์ ทรัพย์คือหิริความละอายต่อบาป เป็นทรัพย์อันประเสริฐอย่างไร?

หิริ ความละอายต่อบาปนั้น เกิดขึ้นจากปัจจัยต่าง ๆ เช่น เกิดมาในตระกูลผู้ดี มีการศึกษามาดี มีวัยเจริญขึ้น และมีจิตใจเข้มแข็งไม่อ่อนไหวง่าย

หิริ จึงเป็นมโนธรรม ที่มีพัฒนาการขึ้นโดยลำดับ เมื่อมีกำลังมากพอก็จะทำหน้าที่ปิดกั้นควบคุมความคิด และอารมณ์ที่ผ่านมา ไม่ให้ทำอะไรในทางที่เป็นทุจริต ไม่ว่าจะเป็นทางกาย หรือวาจาก็ตาม หิริจึงได้ชื่อว่าเป็นทรัพย์อันประเสริฐ เพราะนอกจากจะเป็นทรัพย์ในตัวเองแล้ว ยังเป็นเหตุปัจจัยแห่งทรัพย์อย่างอื่นอีกมาก ทั้งที่เป็นวัตถุและนามธรรม

๔. โอตตปฺปณํ ทรัพย์คือโอตตปฺปะ ความสะดุ้งกลัวต่อทุจริตทางกาย วาจา ใจ คือการมีความรู้สึกกลัวทั้งส่วนเหตุและผลแห่งการกระทำทุจริตดังกล่าว

โอตตปฺปะ เป็นมโนธรรมที่อาจจะปรารถนาถึงการกระทำของตนว่า 'เมื่อทำไปแล้วจะสำนึกเสียใจจนถึงดำหนิตนด้วย

ตนเองได้ ท่านผู้รู้ใคร่ครวญพิจารณาแล้วจะตำหนิ กลัวต่อ
 อาญาของบ้านเมือง และกลัวต่อภัยในนรกหลังจากตายไปแล้ว
 เป็นต้น'

หิริโอตตปปะ ทรงแสดงว่าเป็นโลกपालธรรม คือธรรม
 คຸ້มครองโลกบ้าง เป็นเทวธรรม คือธรรมที่ทำให้คนให้เป็นเทวะ
 คือเป็นเทพบุตร เทพธิดา โดยธรรมบ้าง ซึ่งหมายความว่า
 ทรัพย์ทั้งสองประการนี้คือ ทิพยสมบัติ ที่สามารถขจัดความ
 วิตก กังวล ร้อนใจ กลัดกลุ้ม เพราะปรารถนาการกระทำของตน
 ออกไปได้ เพราะตนไม่มีการกระทำอันใดที่เป็นเหตุให้เกิดความ
 รู้สึกเช่นนั้น ความปลื้มใจอันเป็นผลจากความมีหิริโอตตปปะ
 จึงเป็นทรัพย์ในความหมายของทรัพย์ที่แท้จริงคือ 'วัตถุเป็น
 เครื่องปลื้มใจคือนำความปลื้มใจมาให้แก่เจ้าของทรัพย์นั้น

๕. สุตชนั ทรัพย์คือการได้ศึกษาได้สัต์บรับฟังมาก

การได้ศึกษามาก สัต์บรับฟังมาก หรือมีประสบการณ์
 ตรงมาก ย่อมเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของคน วิชา
 ความรู้จึงกลายเป็นทรัพย์อันประเสริฐประการหนึ่ง แต่การ
 ศึกษาประเภทที่เรียกว่าเป็นพหุสัจจะ หรือ พหุสุตตบุคคลนั้น
 ทรงแสดงถึงขั้นตอนแห่งการศึกษาไว้ว่า

๕.๑ สุตตะ มีการศึกษามาก ฟังมาก หรือมีประสบการณ์
 ทางประสาทสัมผัสมาก

๕.๒ สุตฺตโร มีการทรงจำเรื่องราวเหล่านั้นไว้ได้มาก

๕.๓ วจสาปริจิตา สามารถท่องหลักสำคัญ ๆ ของวิชาการนั้นไว้ได้

๕.๔ มนสาอนุเปกขิตา นำเรื่องเหล่านั้นมาเพ่งพินิจวิเคราะห์ วิจัย ตรวจสอบอย่างมีหลักระบบความคิดที่สมเหตุสมผล

๕.๕ ทิฏฐิยา สุปปฏิวิหิตา แหงตลอดเรื่องเหล่านั้นด้วยทิจฺฐิ คือความคิดเห็นของตนคือเข้าใจเรื่องเหล่านั้นโดยถ่องแท้ตามความเป็นจริง อันเป็นความรู้ระดับของทิจฺฐิ คือ ความรู้เห็นที่ยึดด้วยหลักและความจริงตามสมควรแก่กรณีนั้น ๆ

การศึกษาที่ผ่านขั้นตอนการศึกษาดังกล่าว ย่อมได้ชื่อว่าเป็นอริยทรัพย์คือทรัพย์อันประเสริฐจริง ๆ เพราะวิชาความรู้เป็นทรัพย์ที่ใช้จ่ายไม่รู้จักหมดสิ้น ยิ่งใช้ยิ่งเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ พระพุทธเจ้าจึงทรงยกย่อง การศึกษาระดับพึงมากกว่า เป็นอุดมมงคลแห่งชีวิตประการหนึ่ง

๖. ฉาคนัน ทริพฺยคือการสละให้ป็นสิ่งของ ๆ ตน แก่คนทีควรแก่การให้ป็น

ลักษณะทีแตกต่างกันระหว่างคนกับสัตว์ ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งในหลายประการคือ

- สัตว์ดำรงชีวิตในลักษณะสัตว์ใหญ่กินสัตว์เล็ก ปลา

ใหญ่กินปลาเล็ก สัตว์มีกำลังมาก จะชมเหงรังแกสัตว์ที่มีกำลังน้อย การดำรงชีวิตของสัตว์จึงเป็นเรื่องของสัญชาตญาณ อารมณ์ ชีวิตหมุนวนอยู่ที่ ‘กาม กิณ นอน กลัว’ และเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนต้องการ สัตว์จึงพร้อมที่จะสำแดงออกซึ่งสัญชาตญาณของตนออกมาด้วยการ ‘แย่ง ต่อสู้ ทำลายล้างกัน’ ใครแข็งแรงกว่าก็อยู่ได้ ใครอ่อนแอก็ตายไป สัญชาตญาณของสัตว์ที่เด่นมากในเรื่องเหล่านี้คือ

‘แย่งอาหารกันกิน แย่งถิ่นกันอยู่ แย่งคู่กันพิศวาส แย่งอำนาจกันเป็นใหญ่’ ดังกล่าวแล้ว แต่คนหาเป็นเช่นนั้นไม่ คนที่ได้พัฒนามาอยู่ในจุดของความเป็นมนุษย์ จะมีลักษณะตรงกันข้ามกับสัตว์คือ

‘คนแข็งแรงจะช่วยเหลือคนอ่อนแอ คนมีจะช่วยเหลือคนขาดแคลน คนมีความรู้จะช่วยเหลือคนโง่เขลา คนมีสุขจะช่วยเหลือคนมีทุกข์เป็นต้น’

ในแง่ของความเป็นจริงแล้ว ไม่ว่าจะยุคใดสมัยใดก็ตาม คนที่สมบูรณ์ด้วยทรัพย์ ยศ ความรู้ ความสามารถ ฐานะเด่นทางสังคมจะมีอยู่จำนวนน้อยเสมอ หากว่าคนที่ดีกว่าคนอื่นในฐาณะนั้น ๆ ไม่แสดงความมีน้ำใจ ด้วยการทำตนให้เป็นที่พึ่งพำนักของคนอื่น การอยู่ร่วมกันภายในครอบครัว สังคม โลกก็จะหาความสุขได้ยาก แต่การที่คนในโลกอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขพอสมควร ก็เพราะความมีน้ำใจของท่านที่มีฐาณะเหนือกว่า

คนอื่นนั่นเอง

ด้วยเหตุนี้ ในระดับของสังคมพระพุทธศาสนาได้ยกย่องเรื่องการ 'เสียสละ iva เป็นอันมาก เช่นในโกสิยชาดก ท่านได้กล่าวคำประพันธ์สรรเสริญการเสียสละ iva เป็นอันมาก เช่น

- บุคคลควรแบ่งของน้อยให้ตามน้อย ของปานกลางให้ตามของปานกลาง ควรแบ่งของมากให้ตามมาก การไม่ให้เสียเลยย่อมไม่สมควร

- ผู้ใด เมื่อแขกนั่งแล้วบริโภคน้ำแต่ผู้เดียว พลิกกรรมของผู้นั้นย่อมไร้ผลทั้งความเพียรที่จะหาทรัพย์ก็ไร้ผล

- ผู้ใด เมื่อแขกนั่งแล้ว ไม่บริโภคน้ำแต่ผู้เดียว พลิกกรรมผู้นั้นย่อมมีผลจริง ทั้งความเพียรที่หาทรัพย์ก็มีประโยชน์

- ผู้ใด เมื่อแขกนั่งแล้ว บริโภคน้ำแต่ผู้เดียว ผู้นั้นชื่อว่ากลืนกินเบ็ดอันมีสายยาวพร้อมทั้งเหยื่อ

ตอนสุดท้ายแห่งคำประพันธ์แต่ละบท ท่านจะจบลงด้วยคำกระตุ้นเตือนให้ผู้ฟังได้ตระหนักถึงผลดีจากการเสียสละว่า

'ดูกร โกสิยเศรษฐี เพราะเหตุนี้เราจึงกล่าวต่อท่าน ท่านจงขึ้นสู่หนทางแห่งพระอริยะ จงให้ท่านด้วย จงบริโภคน้ำด้วย ผู้บริโภคนคนเดียวย่อมไม่ได้สุข

ยิ่งไปกว่านั้น ท่านยังได้แสดงถึงผลที่สืบเนื่องจากการเสียสละในชาตินี้ว่า มีผลดีแก่ผู้ให้ทั้งในชาติต่อไปด้วย แต่ถ้าตระหนี่ไม่มีความเสียสละ ผลเสียจะเกิดขึ้นในชาติต่อไปว่า

- คนตระหนี่เหนียวแน่น มักค้าบริภาษสมณพราหมณ์ ทอดทิ้งร่างกายไว้ในโลกนี้ตายแล้วย่อมไปสู่นรก

- คนเหล่าใดหวังสุคติ ตั้งอยู่ในธรรม คือความสำรวม และการจำแนกทานทอดทิ้งร่างกายไว้ในโลกนี้ ตายแล้วย่อมไปสู่สุคติ

บทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจนั้น อยู่ที่ภาครัฐบาล หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้เป็นอันมาก ซึ่งหลักของจาคะคือการเสียสละในรูปแบบต่าง ๆ และถือว่าเป็นหลักสำคัญบริหารบ้านเมือง เช่นในทศพิธราชธรรม ๑๐ ข้อ มีเรื่องของการให้ การเสียสละอยู่ ๒ ข้อ คือ

๑. ทาน การให้ คือการสละทรัพย์สินสิ่งของ บำรุงช่วยเหลืออาณาประชาราษฎร บำเพ็ญสาธารณประโยชน์

๒. บริจาค คือการบริจาค อันเป็นการสงเคราะห์อนุเคราะห์แก่ประชาชน สละความสุขสำราญส่วนตน จนถึงพร้อมที่จะเสียสละชีวิต เพื่ออำนวยประโยชน์ ความสุขให้แก่ประชาชน

แม้ในจักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการ อันเป็นคุณธรรมที่ท่านผู้บริหารระดับสูงจะต้องกระทำก็ได้เน้นการเสียสละ ที่ออกมาในรูปแบบของการสงเคราะห์ คนต่าง ๆ เช่น

- สงเคราะห์คนภายใน และทหาร
- สงเคราะห์กษัตริย์ผู้อภิเษกแล้ว

- สงเคราะห์พระบรมวงศานุวงศ์
- สงเคราะห์ผู้ตามเสด็จ บริวารใกล้ชิด
- สงเคราะห์ พราหมณ์ คฤหบดี
- สงเคราะห์ประชาชนในชนบทที่ห่างไกล
- สงเคราะห์สมณพราหมณ์ เป็นต้น

ในขณะที่เดียวกันผู้บริหารบ้านเมือง ตามหลักของจักรวรรดิวัตร ท่านยังเน้นให้บำเพ็ญจาคะ คือการให้ทรัพย์สมบัติแก่คนจนที่ขาดแคลน ยากไร้ และพัฒนาคุณภาพของจิตด้านจาคะขึ้นไปถึงการสละกิเลส อย่างน้อยก็ในชั้นของบรรเทาความรุนแรงในด้าน

- ความกำหนัดคือพอใจรักใคร่ยินดี ในธรรมคือการปฏิบัติผิดทั้งหลาย
- ละความลโมภในทรัพย์สมบัติเพื่อตน

จากการแนะนำให้กระทำดังกล่าว คนแต่ละคนที่อยู่สังคมจะสามารถใช้ความอุดมสมบูรณ์ของตนเองในด้านทรัพย์สมบัติช่วยเหลือขจัดความเดือดร้อนให้แก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งในฐานะแห่งทรัพย์แล้ว จาคะคือการเสียสละจึงเป็นทรัพย์อันประเสริฐจริง ๆ เพราะสามารถอำนวยผลให้แก่ตน และคนอื่นทั้งเป็นการเกื้อกูลแก่ตนทั้งในปัจจุบันชาติ และชาติหน้าอีกด้วย เพราะการเสียสละสิ่งของต่าง ๆ นั้นเป็นบุญในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงอานิสงส์ไว้เป็นอันมาก เช่น

ในทานนिसังสสูตร ทรงแสดงอานิสงส์ไว้ ๕ ประการ คือ

๑. ผู้ให้ยอมเป็นที่รักของคนทั้งหลาย
๒. เกียรติคุณอันดีงามของเขาย่อมฟุ้งกระจายไป
๓. คนเป็นอันมายอมคบหา สมาคมกับเขา
๔. ก่อนจะตายจะมีสติตาย ไม่หลงตาย
๕. หลังจากตายไปแล้วจะบังเกิดในสุคติ โลกสวรรค์

๗. ปัญญาอัน ทรัพย์คือปัญญาเป็นอะไรทรัพย์อย่างไร?

ทรัพย์คือปัญญานี้ถือว่าเป็นยอดแห่งทรัพย์ ซึ่งความเป็นทรัพย์แห่งปัญญาเริ่มต้นจากการสามารถจำแนกได้ว่าอะไรเป็นอะไร คือ อะไรดี อะไรชั่ว อะไรถูก อะไรผิด อะไรเป็นบาป อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ และอะไรเป็นประโยชน์ อะไรไม่เป็นประโยชน์ อะไรเป็นทางแห่งความเสื่อม อะไรเป็นทางแห่งความเจริญ จนถึงรู้ความเกิดความดับแห่งสิ่งทั้งหลาย สามารถแยกแยะสิ่งต่าง ๆ ออกไปให้เห็นตามความเป็นจริง

แต่ในที่นี้จะพูดระดับธรรมดา คือการใช้ปัญญาให้รู้เหตุผลแห่งความเสื่อมความเจริญในส่วนที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ เช่น ปัญญาในการทำงาน บุคคลจะต้องใช้ปัญญาอย่างที่ท่านแสดงไว้ในคชกุมภชาดก จตุกกนิบาต ขุททกนิกายว่า

- ในเวลาที่จะต้องทำข้า ๆ ผู้ใดรีบทำเสียเร็ว ในเวลาที่จะต้องทำถ้วน ๆ กลับทำช้าไป ผู้นั้นยอมตัดรอนประโยชน์

ของตนเอง เหมือนคนเหยียบใบตาลแห้งแหลกละเอียดไป
ฉะนั้น

- ในเวลาที่จะต้องทำข้า ๆ ผู้ใดทำข้า ในเวลาที่จะต้อง
รีบทำด่วน ๆ ก็รีบทำเสีย ประโยชน์ของผู้นั้นย่อมสมบูรณ์
เหมือนดวงจันทร์ส่องแสงสว่างในกลางคืน ฉะนั้น

- ในอัมพชาดกท่านเตือนว่า

‘บุรุษผู้เป็นบัณฑิตควรพยายามเรื่อยไป ไม่ควรเบื่อหน่าย
จงดูผลแห่งความพยายาม ผลมะม่วงทั้งหลายที่หล่นให้
บริโภคอยู่ ก็ด้วยความพยายามทั้งนั้น ไม่ใช่ของที่บินมาเลย

- ในอิลลัทธิชณะชาดก ท่านกล่าวไว้ว่า

‘เหตุอย่างเดียวกันนั้นแหละ เป็นผลแก่คนคนหนึ่ง แต่
ผลร้ายแก่คนอื่นคนหนึ่งได้ เพราะฉะนั้นเหตุอย่างเดียวกัน
ไม่ใช่จะเป็นผลดีเสมอไปและมีไม่ว่าจะเป็นร้ายไปทั้งหมด

ในการแสวงหา ถ้ามีการแสวงหาที่เกินส่วน ปล่อยให้
ถูกรอบงำด้วยความลโมบที่เกินพอดี ย่อมมีผลเสียอย่าง
ที่ท่านเตือนสติไว้ว่า

- บุคคลเห็นแก่โลกามิสอย่างนี้ ชอบประพฤติดำตาม
อำนาจของจิต ย่อมเดือดร้อนเขาย่อมเดือดร้อนอยู่ในท่ามกลาง
หมู่ญาติและสหาย คงจะเข้าผู้ติดตามปลาไปถูกแทง ฉะนั้น

- บุคคลผู้ปรารถนาเกินส่วน ย่อมเสื่อมจากประโยชน์
เพราะความโลภเกินประมาณ และเพราะความเมาอันเกิดจาก

ความโลภเกินประมาณ

การทำงานของคนเรานั้น หากใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุผล ย่อมช่วยให้สามารถตั้งตนเป็นหลักฐานมั่นคงทางเศรษฐกิจได้ ดังที่ท่านจะกล่าวไว้ในเอกปทชาดกว่า

- ลุกเอ๋ย เหตุอย่างหนึ่งคือ ความขยันหมั่นเพียร ทำให้ได้ประโยชน์หลายอย่างก็ความขยันหมั่นเพียรนั้น ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยขันติ อาจจะทำมิตรทั้งหลายให้ถึงความสุข หรืออาจทำให้ศัตรูทั้งหลายถึงความทุกข์ได้

การบริโภคคือการใช้สอยทรัพย์สินสมบัติ จำเป็นต้องรู้จักประมาณ ไม่ปล่อยให้ความอยากเต็ม อยากล้น อยากกินครอบงำมากเกินไป ดังที่ท่านกล่าวเตือนไว้ในสุกชาดกว่า

- **ความเป็นผู้รู้จักประมาณ คือไม่หลงติดอยู่ในโภชนะเป็นความดี ด้วยว่าบุคคลใดไม่รู้จักประมาณ ย่อมจมลงในอบายทั้ง ๔ ผู้รู้จักประมาณเท่านั้นย่อมไม่จมลงในอบาย**

อบาย คือทางแห่งความเสื่อมที่เห็นได้ง่าย ล้วนแล้วแต่เกิดจากการไม่รู้จักประมาณในการแสวงหา ใช้จ่ายทรัพย์สินสมบัติทั้งนั้น นั่นคืออบายมุข ๖ ประการ ได้แก่

๑. ความเป็นนักเลงดื่มน้ำเมา

๒. ความเป็นคนชอบเที่ยวกลางคืน

๓. ความเป็นคนชอบเที่ยวดูการเล่น

๔. ความเป็นคนชอบเล่นการพนัน

๕. ความเป็นคนชอบคบคนชั่วเป็นมิตร

๖. ความเป็นนักเลงหญิง

การพยายามหาความเข้าใจในความจริงที่มีอยู่เป็นอยู่ โดยเฉพาะคือการปล่อยให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจแห่งความใคร่ ซึ่งไม่อาจหาข้อยุติได้ เป็นทางแห่งความเดือดร้อนในการดำรงชีวิตในลักษณะที่ต้องวิ่งไล่ความอยาก ด้วยการเพียรพยายามที่จะสนองตอบความต้องการ ที่เกิดขึ้นด้วยแรงดันแห่งตัณหา จนจิตต้องพลาญไปในอารมณ์ต่าง ๆ อย่างที่ท่านแนะนำให้คิดไว้ในกามชาดก ทวาทศานิบาต ขุททนิกายว่า

- เมื่อบุคคลปรารถนาสิ่งที่ตนใคร่ ถ้าสิ่งที่ปรารถนาของบุคคลนั้นสำเร็จได้ เขาปรารถนาสิ่งใดได้สิ่งนั้นแล้ว ย่อมมีใจอึมเอิบ

- เมื่อบุคคลปรารถนาสิ่งที่ตนใคร่ ถ้าสิ่งที่ปรารถนาของบุคคลนั้นสำเร็จได้ครั้งหนึ่งสิ่งที่ปรารถนานั้นสำเร็จ บุคคลยังปรารถนาอีกต่อไปอีก ก็ย่อมได้ประสบกามตัณหา เหมือนบุคคลที่ถูกลมแดดแผดเผาในฤดูร้อน ย่อมเกิดความกระหายใคร่จะดื่มฉะนั้น

- ตัณหากิเลส ความกระหายกิเลส ของคนพาลมีปัญญาน้อย ไม่รู้อะไร ย่อมเจริญยิ่งขึ้นทุกทีเหมือนเขาโค ย่อมเจริญตามตัวโค ฉะนั้น

- แม้จะให้ทรัพย์สมบัติ ข้าวสาลี ข้าวเหนียว โค ม้า ช้าง

ทาสหญิงชายหมดทั้งแผ่นดิน ก็ยังไม่พอแก่คนคนเดียว ฐะ
อย่างนี้แล้วพึงประพฤติธรรมสมาเสมอ

- พระราชาทรงปราบปรามชนะทั่วแผ่นดิน ทรงครอบ-
ครองแผ่นดินใหญ่มีมหาสมุทรเป็นขอบเขต ทรงครอบครอง
มหาสมุทรฝั่งนี้แล้ว มีพระทัยไม้อิ่ม ยังปรารถนาแหม่มมหาสมุทร
ฝั่งโน้นอีกต่อไป

- เมื่อระลึกถึงสิ่งที่ใคร่อยู่ตราบใจ ก็ไม่ได้ความอิ่มด้วย
ใจตราบนั้น ชนเหล่าใดบริบูรณ์ด้วยปัญญา มีกายและใจหลีก
เว้นสิ่งที่ใคร่ทั้งหลาย เห็นโทษด้วยญาณ ชนเหล่านั้นแลชื่อว่า
เป็นผู้อิ่ม

- บรรดาความอิ่มทั้งหลาย ความอิ่มด้วยปัญญาประเสริฐ
ที่สุด เพราะผู้อิ่มด้วยปัญญาย่อมไม่เดือดร้อนด้วยสิ่งที่น่าใคร่
ทั้งหลาย คนผู้อิ่มด้วยปัญญา ตัณหาย่อมกระทำให้อยู่ในอำ
นาจไม่ได้

- ไม่พึงสั่งสมสิ่งที่ใคร่ทั้งหลาย พึงเป็นผู้มีความปรารถนา
น้อย ไม่มีความลโมบบนุรุษผู้มีปัญญาเปรียบด้วยมหาสมุทร
ย่อมไม่เดือดร้อนด้วยสิ่งที่ใคร่ทั้งหลาย

- ช่างทำรองเท้าหนังเลี้ยงชีพ เมื่อประกอบรองเท้า ส่วน
ใดควรเว้นก็เว้น เลือกเอาส่วนที่ดีดีมาทำรองเท้า ขายได้ราคา
แล้ว ย่อมมีความสุข คนเราก็ฉนั้นนั่นเหมือนกัน พิจารณาด้วย
ปัญญาแล้ว ละส่วนแห่งความใคร่เสีย ย่อมถึงความสุข ถ้าใจ

ปรารถนาความสุขทั้งปวง ก็พึงละกามทั้งหลายเสีย

จากข้อความที่กล่าวมานี้ ย่อมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นได้
อย่างเด่นชัดว่า การจะทำให้คนได้รับความสุขจากสมบัติได้
จำเป็นต้องมีหลักของอริยทรัพย์เป็นฐานใจ เพื่อให้สามารถจัด
แบ่งปันวัตถุที่มีอยู่อย่างจำกัด ตอบสนองความต้องการของคน
ที่มีอยู่อย่างไม่จำกัด อย่างยุติธรรม อันเป็นปัจจัยสำคัญที่จะ
ก่อให้เกิดความสุขแก่ปัจเจกชน และสังคม ตลอดถึงประเทศ
ชาติอันเป็นส่วนรวม

ด้วยเหตุนี้ อริยทรัพย์จึงเป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิต
ในด้าน

- **ควบคุม กำหนดทิศทาง เป้าหมายในทางเศรษฐกิจ
ระดับสนอง**

- **เป็นหลักใจของคนในสังคม ช่วยให้ประสพความสุข
จากการดำรงชีวิตเพราะรู้ว่าควรจะทำอย่างไรบ้าง
และเข้าใจที่จะบำบัดความต้องการอันเกินส่วน**

การดำรงชีวิตของคนเรานั้น ควรดำเนินไปเหมือนยาน
พาหนะมีรถเป็นต้น คือ คราวเดินหน้าก็เดิน คราวหยุดก็หยุด
ชลอก็ชลอก ถึงคราวเลี้ยวก็ต้องเลี้ยว ถึงคราวจะต้องถอยหลังก็
ต้องถอยหลังได้ รถที่เดินหน้าได้เพียงอย่างเดียว ย่อมไม่ให้ความ
ความสวัสดิแก่คนที่นั่งในรถคันใด การเพียรพยายามตอบสนอง
สนองความต้องการของตนเพียงอย่างเดียว ย่อมไม่ให้ความ

สวัสดีแก่คนฉันนั้น

นอกจากนั้น ทรัพย์คือปัญญา อันอิงอาศัยกับสุตะ คือ การสดับตรับฟัง ย่อมเป็นประทีปส่องให้รู้หลักการต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ เช่น

๑. ส่องให้ทราบความจริงแห่งชีวิต เพื่อให้เข้าใจว่าทรัพย์ภายนอกนั้นคือปัจจัยในการดำรงชีวิตในโลกนี้เท่านั้น แท้ที่จริงแล้วชีวิตทั้งหลายในโลกย่อมตกอยู่ในสภาพธรรมดา ๔ ประการ คือ

- โลกคือหมู่คน สัตว์ เกิดมาแล้วเดินทางเข้าสู่ความชรา หากความยั่งยืนมิได้

- โลกคือหมู่คน สัตว์ ไม่มีผู้ปกป้อง ไม่เป็นใหญ่เฉพาะตน

- โลกคือหมู่คน สัตว์ ไม่มีอะไรเป็นของของตน วันหนึ่งจำต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไป

- โลกคือหมู่คน สัตว์ พร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่มเป็น ทาสแห่งตัณหา

๒. ส่องให้ทราบว่า ชีวิตแต่ละชีวิตจำต้องเกี่ยวข้องกับทรัพย์ทั้งที่เป็นรูปธรรมและคุณธรรม ดังข้อความในส่วนที่เกี่ยวกับทรัพย์ทั้ง ๒ ประเภทนี้ไว้ในทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย เป็นอันมาก เช่น

๒.๑ อามิสโกละ ทรัพย์คือสิ่งของต่าง ๆ เช่น แก้ว แหวน เงินทอง บ้าน เรือน

๒.๒ ทัมมโกตะ ทรัพย์คือธรรม ได้แก่อริยทรัพย์ทั้ง ๗
ประการดังกล่าวการแสวงหาทรัพย์ ๒ อย่าง

๑. อามิสเสสนา การแสวงหาวัตถุสิ่งของที่เป็นทรัพย์
ภายนอก

๒. ทัมเมสนา การแสวงหาธรรมคือความดีต่าง ๆ ที่เป็น
คุณธรรมการสั่งสม ๒ คือ

๑. อามิสสันนิจยะ คือการเก็บสะสมทรัพย์เช่น เงิน ทอง
เป็นต้น

๒. ทัมมสันนิจยะ การสั่งสมธรรมคือการหมั่นศึกษา อบรม
ท่องบ่นธรรม ปฏิบัติธรรมที่อำนวยผลเป็นความสุขแก่ตน
ความสำเร็จ ๒ อย่าง คือ

๑. สามิสิติ ความสำเร็จในด้านวัตถุสิ่งของต่าง ๆ

๒. ทัมมิติ ความสำเร็จในด้านการศึกษา การปฏิบัติธรรม
ความไพบูลย์ ๒ อย่าง คือ

๑. อามิสเวปุลละ ความไพบูลย์ด้วยอสังหาริมทรัพย์
และสังหาริมทรัพย์

๒. ทัมมเวปุลละ ความไพบูลย์ด้วยการศึกษา อบรม
ปฏิบัติธรรม

จากพระธรรมเทศนา ที่ทรงแสดงในเรื่องของทรัพย์ทั้ง ๒
ประเภทนี้ สำหรับท่านผู้มีปัญญาพิจารณาแล้วย่อมให้ความ
สำคัญแก่ ธรรมะ ซึ่งเป็นอริยทรัพย์ เพราะเป็นประโยชน์อันแท้

จริงของตน เมื่อมองเห็นว่าเป็นประโยชน์ก็ต้องรีบเร่งศึกษาปฏิบัติ ดังที่ทรงแสดงไว้ในทุกนิบาตอังคตตรนิกายว่า

- บุคคล ไม่ควรพรับประโยชน์ของตนเสีย เพราะประโยชน์ของผู้อื่นแม้มากอย่างไรก็ตาม

- เมื่อรู้จักว่าอะไรเป็นประโยชน์ของตนแล้ว พึงช่วยขยายในประโยชน์ของตนเถิด

ในด้านการดำรงชีวิตของผู้มีปัญญา ย่อมสามารถจำแนกประเภทแห่งชีวิตของคนทั้งหลายในโลก แล้วเลือกวิถีทางดำเนินชีวิตของตน เพื่อให้วิถีชีวิตดำเนินไปในทางที่มีคุณค่า ประเภทของการดำรงชีวิตนั้นทรงแสดงไว้ใน จตุกกนิบาตอังคตตรนิกาย ๔ ประเภท คือ

๑. บุคคลผู้ดำรงชีพด้วยความหมั่น ไม่ใช่ดำรงชีพด้วยผลกรรม

๒. บุคคลผู้ดำรงชีพด้วยผลแห่งกรรม ไม่ใช่ดำรงชีพด้วยความหมั่น

๓. บุคคลผู้ดำรงชีพด้วยความหมั่นด้วย ดำรงชีพด้วยผลแห่งกรรมด้วย

๔. บุคคลผู้ไม่ดำรงชีพด้วยอาศัยผลของความหมั่น หังไม่ได้ดำรงชีพด้วยผลแห่งกรรม

ซึ่งผู้มีปัญญาพิจารณาแล้ว ย่อมเลือกการดำรงชีพประเภทที่ ๓ หรือ หากมีบุญบารมีมากพอก็อาจจะดำรงชีพใน

แนวที่ ๔

อนึ่ง ท่านผู้มีอิริยาภรณ์คือศรัทธาเป็นต้น ย่อมช่วยตนให้หลุดพ้นจากความเสื่อมทรัพย์ ยศ ความดี ที่พระพุทธเจ้าทรงชี้แสดงไว้ใน พระสูตรตันตปิฎก ที่ฉนิกาย เช่น

- ชอบเล่นการพนัน
- ชอบดื่มสุรา เป็นนักเลงขี้เมาตลอดกาล
- เสพหญิงอันเป็นภรรยาซึ่งเป็นที่รักเสมอด้วยชีวิตของ

ชายอื่น

- คบแต่คนชั่ว คนต่ำช้าเป็นมิตร ไม่คบหาคนดีมีความ

เจริญ

- มักมีการนอนหลับในเวลากลางวัน เกลียดชังการลุกขึ้นในเวลากลางคืน

- ไม่อาจครอบครองเหย้าเรือนให้ดีได้ เพราะทอดทิ้งการทำงาน

ท่านที่มีอิริยาภรณ์เป็นหลักในการดำรงชีวิต ย่อมสามารถควบคุม ความคิด ให้มีความพอใจ ในส่วนที่เกี่ยวกับปัจจัยในการดำรงชีวิต หรือ ทรัพย์สมบัติในฐานะ ๕ ประการ ตามที่ทรงแสดงไว้ในขุททกนิกาย คือ

๑. ความพอใจในการแสวงหา

๒. ความพอใจในสิ่งที่ตนได้มา ด้วยการแสวงหาในทางที่ชอบธรรม

๓. พอใจในการบริโภค ใช้สอยทรัพย์

๔. พอใจในการเก็บ สั่งสม ตามควรแก่ความจำเป็น

๕. พอใจในการเสียดสละ

ทรัพย์คือปัญญาที่มีอยู่ในบุคคล บุคคลนั้นสามารถที่จะ
เฟื่องพินิจ ให้เห็นความปรารถนาลาภของบุคคล ผู้ต้องการผล
คือความสุขในการครองเรือน ครองชีวิตว่า มีหลายประเภท
ด้วยกัน ดังที่พระสารีบุตรเถระแสดงไว้ในอัฐกนิบาต อังคุตตร-
นิกาย ความว่า

๑. บุคคลผู้มีความปรารถนาลาภ ขยันหมั่นเพียร แต่ไม่
ได้ลาภ ย่อมเศร้าโศกรำไห้

๒. บุคคลผู้มีความปรารถนาลาภ ขยันหมั่นเพียร ได้
ลาภแล้วประมาทมัวเมา

๓. บุคคลผู้มีความปรารถนาลาภ ไม่ขยันหมั่นเพียร ไม่
ได้ลาภ ย่อมเศร้าโศกรำไห้

๔. ผู้มีความปรารถนาลาภ ไม่ขยันหมั่นเพียร ได้ลาภ
แล้วมัวเมาประมาท

๕. บุคคลผู้มีความปรารถนาลาภ ขยันหมั่นเพียร ไม่ได้
ลาภ ย่อมไม่เศร้าโศก

๖. ผู้มีความปรารถนาลาภ ขยันหมั่นเพียร ได้ลาภแล้ว
ไม่มัวเมาประมาท

๗. ผู้มีความปรารถนาลาภ ไม่ขยันหมั่นเพียร ไม่ได้ลาภ

ไม่เศร้าโศกรำไห้

๘. ผู้มีความปรารถนาหลากหลาย ไม่ขยันหมั่นเพียร ได้ลาภแล้ว
ไม่มัวเมาประมาท

ผู้มีปัญญาเป็นทรัพย์ สามารถมองเห็นจุดเด่น และ
จุดบกพร่องของคนทั้ง ๘ ประเภทนี้ได้อย่างชัดเจน และมองเห็น
เห็นตนเองก็ต้องอยู่ในประเภทหนึ่ง ทำให้เลือกการดำเนินชีวิต
ในแนวทางที่

**‘เมื่อปรารถนาทรัพย์สมบัติแล้ว ต้องทำงานด้วยความ
หมั่นขยัน เมื่อทำงานเต็มตามสติกำลังแล้วจะได้ทรัพย์มา
หรือไม่ก็ตาม จะต้องเป็นคนไม่ประมาทอยู่เสมอ’**

ด้วยความมีอริยทรัพย์ อันเป็นคุณธรรมภายในใจ ที่
พร้อมจะแสดงออกมาได้ทางพฤติกรรมนี้เอง คุณธรรมความดี
ส่วนอื่นที่ท่านสรุปรวมว่า ธรรมของผู้ครองเรือน ซึ่งทรงแสดง
ไว้ในอัฐกนิบาต อังคุตตรนิกาย ๘ ประการ ก็จะเกิดขึ้นติด
ตามมา แก่ท่านผู้มีอริยทรัพย์ อคาริยธรรม ๘ คือ

๑. อุตสาหะ มีความหมั่นขยันในกิจการงานน้อยใหญ่

๒. อปฺปมตฺโต เป็นผู้ไม่ประมาทในการดำรงชีวิต การ
ทำงาน การติดต่อกับคน

๓. วิชานวา มีความสามารถในการจัดกิจการงานได้อย่าง
เหมาะสม เรียบร้อย

๔. สมนํ กปฺเปติ ชีวิต เลี้ยงชีวิตเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ

ความจำเป็น

๕. สมภตฺ อนุรกฺขติ มีปัญญารักษาทรัพย์สมบัติที่หาได้
มาในทางที่ชอบธรรม

๖. สทุโธ มีศรัทธาคือความเชื่ออันมั่นคงในพระพุทธเจ้า
เป็นต้น

๗. สีเสณ สมฺปนฺโน สมบูรณ์ด้วยศีลที่ตนสมาทาน ปฏิบัติ

๘. วทญฺญู วิทมจฺจโร รู้จักถ้อยคำของท่านผู้มีศีล ปราศ
จากความตระหนี่

อริยทรัพย์ มีความถึงงามและจำเป็นจะต้องมีจริงหรือ?

ข้อนี้ ถ้าพูดกันในแง่ของคนฉลาด ย่อมสามารถมองเห็น
ความถึงงามของอริยทรัพย์ได้อย่างเด่นชัด เพราะเป็นเรื่องที่ง่าย
ต่อการหาความเข้าใจ ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นมานั้น เพราะคน
ไปให้ความสำคัญแก่ ทรัพย์ภายนอก มากกว่าอริยทรัพย์ ทั้งที่
ในแง่ของความเป็นจริงแล้ว ทรัพย์ภายนอกมีลักษณะของ

‘สมบัติที่ผลัดกันเขยथม’ พร้อมทั้งจะให้ปลื้มใจพอ ๆ กับ
ความหนักใจในการรักษาป้องกัน และความเป็นสื่อมัจจุราช
ของทรัพย์เหล่านั้น

ความจริงข้อนี้ทุกคนก็ทราบกันพอสมควรจนถึงมีคำพูดว่า
‘ของนอกกาย’ ซึ่งท่านได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างของของนอก
กายกับอริยทรัพย์ว่า

**‘ยศและลาภ หาบไป มิได้แน่
มีเพียงแต่ ต้นทุน บุญกุศล
ทรัพย์สมบัติ ทิ้งไว้ ให้ปวงชน
แม้ร่างตน เขายังเอา ไปเผาไฟ’**

อริยทรัพย์ จึงเป็นความดีงามที่จำเป็นจะต้องมี เพราะ

๑. เศรษฐศาสตร์ที่มีการสนองเพียงอย่างเดียว จะนำเข้าสู่ยุคมิลลัณนี คือการยื้อแย่งกันเพื่อตอบสนองความต้องการของตน แต่เศรษฐศาสตร์ระดับบ่าบัด เป็นการขจัดความเห็นแก่ตัวการมุ่งผลประโยชน์ตน ทำให้มีการแสวงหาจุดกลางทาง ความคิด การดำรงชีวิต การงาน เพื่อให้เกิดการอยู่ดีมีสุขตามสมควรแก่ฐานะของแต่ละบุคคล ซึ่งไม่เหมือนกัน

๒. อริยทรัพย์ เป็นทรัพย์ที่ให้ความปลื้มใจได้จริง ๆ ยิ่งมีมากยิ่งปลื้มใจมาก ผิดกับทรัพย์ที่เป็นรูปวัตถุ ยิ่งมีมากยิ่งอยากได้มาก และ ยิ่งมีอันตรายมาก

๓. อริยทรัพย์ เป็นหลักค้ำจุนจิตใจของตน ให้สามารถแสวงหาทรัพย์สมบัติในทางที่ชอบธรรม นำให้เกิดผลดีทั้งส่วนที่เป็นสมบัติภายนอก และอริยทรัพย์

๔. ทรัพย์สมบัติภายนอก หากมีการสะสมไว้มากจนเกินความจำเป็นจริง ๆ เมื่อเจ้าของตายไปแล้ว ทรัพย์นั้นจะสร้าง

ปัญหาให้แก่ลูกหลาน ยิ่งเป็นการได้มาในทางที่ไม่ชอบธรรม ด้วยแล้ว คนเหล่านั้นจะเหม็นก่อนตาย ยิ่งตายยิ่งเหม็นมากขึ้น แต่อริยทรัพย์ทำให้คนหอมก่อนตาย ตายไปแล้วยิ่งหอมมากขึ้น จนได้ออนุสาวรีย์

๕. **ทรัพย์ภายนอก** อาจจะเป็นอันตรายเพราะ โจร ทายาทเลว ไฟไหม้ น้ำหลากและอันตรายอื่น ๆ แต่อริยทรัพย์ ย่อมไม่สาธารณะแก่อันตรายทั้งหลาย เพราะโจรลักไปไม่ได้ ไม่เป็นอันตรายจากน้ำท่วม ไฟไหม้ เป็นต้น

๖. **อริยทรัพย์** เป็นสมบัติที่ไม่วิบัติ นอกจากจะให้ความ สุขในปัจจุบันแล้ว ยังเป็นสมบัติติดตัว ที่จะตามคนไปเหมือนเงาติดตามตนไปฉะนั้น คือสามารถอำนวยประโยชน์ ความสุข ให้ทั้งในโลกนี้และในโลกอื่น

๗. **อริยทรัพย์** เป็นระบบพัฒนาคุณภาพแห่งชีวิต ที่จะยกระดับความประพฤติ จิตใจของคน ให้เหนือกว่าสัตว์โลก ประเภทอื่น ๆ อย่างแท้จริง เพราะจะช่วยให้คนอยู่ด้วยเหตุผล และความดีในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ

ข้อนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงความแตกต่าง ของ การเก็บสะสมทรัพย์สมบัติ กับทรัพย์คือบุญไว้ในนิกัณทสูตร ตอนหนึ่งความว่า

คนเก็บทรัพย์สมบัติไว้ด้วยความตั้งใจว่า เมื่อมีกิจธุระ
จำเป็นทรัพย์นี้จะเป็นประโยชน์แก่เรา ทรัพย์อาจสามารถ
ช่วยเราให้รอดพ้นจากราษฎกัย โจรภัย เปลื้องหนี้สิน คราวมี
ทุกข์ภัย คราวคับขัน เป็นต้น แต่ทรัพย์หาอาจอำนวย
ประโยชน์ให้แก่เขาเสมอไปไม่ เพราะว่า

ทรัพย์อาจจะหายไป ความทรงจำเขาคเลาเคลื่อน และ
อาจจะเป็นอันตรายจากคน สัตว์ต่าง ๆ เป็นต้น

แต่ทรัพย์คือบุญหรือความดีงามทั้งหลาย ใครไม่อาจ
ทำอันตรายได้ ติดตามตนไปได้ในขณะที่ต้องทิ้งสมบัตินอก
กายไว้ในโลก คนกลับพาเอาทรัพย์คือบุญไปได้ เพราะทรัพย์
นี้ไม่สาธณะท่วไปแก่คนทั้งหลาย โจรลักไปไม่ได้ ใหลิ่งที่
ต้องการทุกอย่างแก่คนทั้งหลาย แม้การที่คนเกิดมา และดำรง
ชีวิตอยู่มีผิวงาม ทรวดทรงดี เสียงไพเราะ รูปสวย ความเป็น
ใหญ่ต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นผลของทรัพย์คือบุญ เป็นต้น

อริยทรัพย์ ซึ่งเป็นหลักจิตในชั้น 'บ่าบัต'นี้ อาจไม่เป็น
เศรษฐศาสตร์ ตามความหมายขอบข่ายของวิชาเศรษฐศาสตร์
ที่เล่าเรียนศึกษาอันอยู่ก็ได้ ซึ่งอันที่จริงก็ไม่จำเป็นอะไรที่จะ
ต้องตรงกันแต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่

'พฤติกรรมทั้งหมดของคนเรานั้น เป็นการสะท้อนออก

มาจากจิต ถ้าหากว่าจิตตั้งไว้ผิด พฤติกรรมทั้งหมดก็ผิด แต่ถ้าจิตมีหลักยึดเหนี่ยวที่ดี เช่นมีหลักอริยทรัพย์ตั้งกล่าว เวลาสะท้อนออกทางพฤติกรรม ไม่ว่าจะอยู่ในเนื้อหาของวิชา สาขาใดก็ตาม การกระทำ และผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำก็จะอำนวยประโยชน์ เกื้อกูล และความสุขให้แก่ตน คนอื่น สังคม ประเทศชาติได้

การมองวิชาเศรษฐศาสตร์แนวพุทธศาสตร์ เป็นเหมือนการมองต้นไม้ต้นหนึ่ง เราอาจจะพูดถึงลำต้น กิ่ง ใบ ดอกผลของต้นไม้ แต่พระพุทธศาสนามองเห็นความสำคัญของรากไม้ที่เป็นปัจจัยสำคัญให้ต้นไม้ทั้งต้น เจริญงอกงามยืนต้นอยู่ได้

ธรรมะจึงมีลักษณะเหมือนรากไม้ แม้จะไม่ปรากฏแก่สายตาคนก็ตาม แต่วิชาการ การทำงานทุกอย่าง นอกจากจะเป็นหลักวิชา และการงานแล้ว ทุกส่วนของสิ่งเหล่านั้นจะต้องมีการหล่อเลี้ยง เชื่อมต่อ ประสานสัมพันธ์ด้วยธรรมะเสมอ

การทำงานตามหลักเศรษฐศาสตร์จึงจะอำนวยผล เป็น การให้ประโยชน์ เกื้อกูล ความสุขทั้งแก่ตน คนอื่น ประเทศชาติได้ถ้าขาดหลักธรรมแล้ว แม้จะมีความมุ่งหวังอย่างไร แต่ผลดีที่ต้องการจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ไม่ว่าจะในกาลใดก็ตาม

คนอริยทรัพย์จึงต้องมีไม่ในระดับใดก็ระดับหนึ่งขาดไม่ได้ เพราะเป็นเหมือนลมหายใจในขณะนั้น

